

פתרון הלכתי לבעיית סרבנות גט

מאמר זה מיועד לעיון בתנאים הנחוצים להבטיח מסירת הגט מרצון המגרש. אנו מראים שתשובה אחת של הרשב"א שעליה התבסס הרמ"א בהערותיו על השולחן ערוך (אבן העזר סימן קל"ד סעיף ד), בכותבו "וטוב לחוש לכתחילה לפטרו מן הקנס", מעוררת קשיים רבים. התשובה הועתקה בגירסה מקוצרת בבית יוסף. נראה כי הרמ"א והבאים בעקבותיו הכירו רק את הגירסה המקוצרת של התשובה, ולכן לא הבינו אותה כשורה. הראשונים הסכימו בדרך כלל שכאשר איש מקבל עליו מרצונו קנס אם לא יגרש את אשתו, הגט כשר כל זמן שהוא אינו מוסר מודעה על הגט. הרמ"א, בשל הגירסה המצומצמת של התשובה שהיתה לפניו, ייחס לרשב"א את הדיעה שגם במקרה של חרטה אין האיש צריך למסור מודעה, אבל "כל דידיעין באונסיה" הגט מעושה ופסול. לכן, מחשש של חרטה, מבקש הרמ"א לכתחילה לפטור את המגרש לפני נתינת הגט מכל קנס שקיבל עליו ברצון. פוסקים מאוחרים החמירו עוד יותר, ולא קיבלו את פסקו של הרמ"א המכשיר בדיעבד את הגט הזה. בדומה לכך נפסק, שאין להזכיר את מטרת הגט בכל קנס שהמגרש מקבל עליו ברצון. שתי החומרות האלה נובעות ביסודן של דבר מאי-הבנת תשובתו של הרשב"א, שנגרמה מגירסה מצומצמת שלה, ולכן נתפרשה שלא כראוי. חומרות אלה מקשות על פתרון מצב העגונות בקובען תנאים מסובכים שאי אפשר להתירם. אם תתקבל טענתי, ניתן יהיה להכיר שהחומרות האלה שלא היו ידועות לגדולי הראשונים ושיסודן בטעות, אינן רק עצות טובות לרווחא דמלתא אבל באמת אין חיוב בהן. דבר זה יאפשר לערוך הסכמי קדם-נישואין למניעת סרבנות שיהיו יעילים ויעלו בקנה אחד עם ההלכה. דבר זה יחסוך הרבה צער, סבל ומצוקה ויביא הצלה רבה.

פתרון הלכתי לבעיית סרבנות גט

א. פתיחה¹

לפי שיטתו של ר"ת, בדרך כלל הבעל צריך לתת את הגט לרצונו.² המקרים שבהם אפשר לכפות את הגט הם אך ורק אלו שנמנו במשנה.³ לפיכך, לפי ר"ת, להלכה יש אפשרות שהאשה המורדת מטעם מאיס עלי תשאר "נשואה ולא נשואה" כלומר, עזובה מבעלה, ובכל זאת עגונה בעוגן הנישואים.⁴ באופן מעשי התנגד רבנו תם לאפשרות של עגונות בחברה היהודית. הוא התנגד לעונש מלקות ולכלל צורה של כפייה גופנית, אבל הציע צורה סבילה של נידוי חברתי: להתעלם מן הבעל, לא לדבר עמו או לעסוק במסחר עמו, ואפילו לא למול את בנו או לקבור אותו. כללו של דבר, רבנו תם אסר כל כפייה גופנית, אבל הסכים לכפייה סבילה, במקרים שהאשה יכולה לתת אמתלה סבירה. כך עולה מדברי רבנו תם:

"אך אם כל רבותינו שווים בדבר, תגורו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם, שלא יהו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריך ולהאכילו ולהשקותו וללותו ולבקריו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת, שבזה אין כפייה עליו. שאם ירצה מקיים, והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי⁵ זה, אך אני נתפרד מעליו..." (מתוך תשובת רבינו תם לרבנו שמואל (רשב"ם) ורבותינו שבפריש).⁶

דברי רבנו תם נעתקו על-ידי הפוסקים בדרכים שונות:

"וכך כתב רבנו תם ז"ל בתשובה דליכא עליה אלא מצוה דרבנן כדי שלא תעגן שאומרים לו לגרש ואי לא, עבדי רבנן הרחקה מיניה..." (ריב"ש קכ"ז)

"שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו או למול בנו או לקברו עד שיגרש ובכל חומר שירצו בית דין יכולין להחמיר בכהאי גוונא ובלבד שלא ינדו אותו..." (הערות הרמ"א על ש"ע אה"ע קנ"ד, כ"א)

¹ רצוני להביע את תודתי ל:-

ד"ר אבי שויקה, שהיה אז בבלגיה וקיבל על עצמו לקרוא את המאמר והיציע תיקונים לשוניים, במיוחד בתחום הביטויים המיושנים והניבים הצרפתיים שלא היה ביכולתי להינצל מהשימוש בהם.

לרב ד"ר דרור פיקסלר שקרא את המאמר והיציע שיפורים.

לפרופסור ברכיהו ליפשיץ שקרא את המאמר בדיוקנות רבה והשתכנע. הוא העיר הערות חשובות שעזרו לי לשפר את המאמר. תודתי העמוקה נתונה לו.

למרות עזרתם של אלה, המאמר נשאר תחת אחריותי הבלעדית.

² לפי דברי סוף המשנה יבמות פ' י"ד, מ"א.

³ משנה כתובות פ"ז משנה י'.

⁴ ברור שרבנו תם לא היה מקבל מצב כזה. באמצעות דרכים קלות יותר מהכפייה הגופנית, שהוא קורא אותן **הרחקות**, היה הוא משכנע את הבעל הסרבן לתת גט לאשתו.

⁵ צריכים להבין את המלה נידוי במובן רחב ולא במובן המוגבל ההלכתי. מדובר על עמדה סבילה כאילו הוא לא היה קיים. אבל אין זה נידוי במובן ההלכתי. פה המלה נידוי מובנה בידוד.

⁶ ספר הישר לרבנו תם, חלק השאלות ותשובות, סימן כד. המהדיר: רבי שרגא ראזענטהאל, ברלין תרנ"ח. מהדורה חדשה: ירושלים תש"ם.

"שלא יהיו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו ולהרויחו⁷ ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקריו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת שבזה אין כפייה עליו, שאם ירצה מקיים והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי זה..." (שו"ת מהרי"ק קל"ה)

ברור שדרך זו, שהיתה יעילה בקהילות ימי הביניים, אינה מועילה עוד בחברה המודרנית.

עם השתקעותו של "דינא דמתיבתא"⁸ הפסיקה הרבנית⁹ המקובלת התפתחה באופן המתאים לדעתו של רבנו תם, וקיבלה את הכללים דלהלן:

- במקרה של טענת "מאיס עלי" לא ניתן לכפות גט.
- כל כפייה ("עישוי") גופנית אסורה והופכת את הגט ל"מעושה" ופסול. הבאים בעקבות רבנו תם פסלו גם צורות אחרות של כפייה, כמו כפייה ממונית או כפייה פסיכולוגית. גם כפייה בדרך של נידוי או חרם אסורה והופכת את הגט למעושה, כך כתב ר"ת במפורש.
- אסור לעגן אשה. במקרה של עיגון יש לבדוד מבחינה חברתית את הבעל הסרבן, על ידי הרחקות מן הסוג שקבע רבנו תם. הבידוד הזה קל מנידוי, ואין צריך לומר מן החרם.

ב. הבאים בעקבות רבנו תם הוסיפו הגבלות נוספות לכפייה האסורה.

כאשר רבנו תם אסר שימוש בכפייה לצורך מתן הגט, הוא התכוון לכפייה גופנית. ככל הנראה הוא לא התכוון בכך לצורות אחרות, עדינות יותר, של כפייה. הפוסקים הבאים בעקבותיו הרחיבו את המושג של הכפייה הגופנית האסורה, ובחנו בהקשר זה את כל הצורות האחרות של כפייה. זהו הנושא של סימן קל"ד בטור ושולחן ערוך אבן העזר. לפי המסקנות, הבעל צריך לתת את הגט לרצונו באופן מוחלט ובלי שום הסתייגות במחשבתו. אם אין זה כך, יכול הדבר להביא למחאה נגד כשרות הגט על ידי הבעל, שנקראת "מסירת מודעה". מסיבה זו, כל מעמד נתינת גט כולל "ביטול מודעה"; הבעל הנותן את הגט מבטל כל מודעה שהוא היה יכול למסור עד עכשיו והוא גם מבטל מראש כל מודעה שימסור בעתיד.

הבעל נשבע מרצונו שהוא יתן את הגט.

אפשר לראות בשבועה לתת את הגט מעין "כפייה", המבטלת את הבחירה החופשית של הבעל ומשאירה לו רק אפשרות אחת; הוא חייב לגרש, אחרת יעבור על שבועתו. אפשר לטעון, על כן, שהבעל אינו נותן עוד את הגט מרצונו החופשי, אלא רק כדי לקיים את שבועתו. בתשובה שהובאה בבית יוסף (טור אבן העזר קל"ד) כתב רבי מיימון נג'אר,¹⁰ שרבותינו הצרפתים מבקשים במצב שהבעל נשבע לתת את הגט שיתירו לו או

⁷ מהרי"ק העתיק בדיוקנות את דברי רבנו תם. מוודאים אפוא שיש כאן טעות דפוס ישנה שהייתה כבר קיימת בדפוס הראשון ובמקום ולהרויחו צריך להיות ולהאריחו המתאים יותר לפועלים דלהלן.
⁸ או תקנת הגאונים והיא זהה לשיטתו של הרמב"ם לפיה כופין את הגט. לתקנה זו יש חשיבות היסטורית משום שהיא הייתה בתוקף ברבות מקהילות ישראל, מסוף המאה השביעית עד סוף המאה השתים-עשרה. רק במאה החמש-עשרה היא נעלמה לגמרי. הפסיקה לפי דינא דמתיבתא נעזבה מעט מעט ונתחלפה על ידי הפסיקה לפי שיטתו של רבנו תם או בדומה לה. רק בתימן המשיכו לפסוק כמו הרמב"ם.

⁹ ההלכה מבוססת על התלמוד, ספרי הפוסקים, פירושים ותשובות. בתוך ספרי הפסיקה, השולחן ערוך של רבי יוסף קארו ממלא תפקיד מיוחד. אבל יש בהלכה גם מבט של "חוק מקובל" (common law) בעניינים מסוימים החוק המקובל נוקט עמדה לפי פוסק אחד ובעניינים אחרים החוק המקובל נוקט עמדה לפי פוסק שני בלי טעם מפורש. למשל במצב של אשה הטוענת מאיס עלי, השולחן ערוך לא פוסק כמו הרמב"ם, אבל בכל זאת השולחן ערוך הולך בעקבות הרמב"ם בנוגע להבנת הגמרא. ולהיפך השולחן ערוך פוסק כמו רבנו תם בעניין הכפייה, אבל בניגוד לרבנו תם הוא לא שולל את המזונות ולא מאחר את הגט של האשה המורדת מטעם מאיס עלי במשך שנים-עשר חודשים הראשונים.

¹⁰ רבי מיימון נג'אר היה עמיתו של רבי שמעון בן צמח דוראן. הוא נולד במיורקה והוא למד תורה אצל הקדוש רבי וידל אפרים שהיה גם כן רבו המובהק של הרשב"ץ. הוא הגיע לאלג'ר בשנת 1395 והתיישב בקונסטאנטין. שימש כדיין והחליף מכתבים עם הריב"ש והרשב"ץ. בבית יוסף שמו מובא בטעות "נוער" במקום "נג'אר".

שבועתו קודם שיייתן את הגט. זאת לפי שהמצב דומה לאונס, מפני שהבעל תלה את הגט בשבועתו. הריטב"א¹¹ בתשובה (צ"ו; הובאה בבית יוסף, טור אבן העזר קנ"ד) ייחס את הפסק הזה לרבנו פרץ,¹² וראה בחיוב הזה חומרא "לרווחא דמלתא". אמנם הוא כותב שלאמיתו של דבר, "אין אונס אלא הבא לו לאדם מחמת אחרים זולתו, לאפוקי זה שהביא האונס עליו".¹³ אף על פי כן מצאתי שתי תשובות, של הרשב"א ושל הרשב"ץ,¹⁴ שדנות באותו נושא ומגיעות למסקנות מנוגדות לפסקו של רבינו פרץ. שתי התשובות מצוטטות בתשובת הרב אברהם אבן טווא.¹⁵ נראה שרבנו יוסף קארו לא הכיר את התשובות האלה, ולכן לא ציטט אותן בבית יוסף.¹⁶

תשובת הרשב"א:¹⁷

ומה שאמרת שכתב בעל ה"ג שהנשבע לגרש את אשתו ילקה על שבועתו ויקיים את אשתו לא סבירא לן הכי ודברים בטלים הם ואין לחוש להם אלא חייב לגרש אשתו לקיים שבועתו ולא יחלל שם שמים בפרהסיא אלא יגרשנה לאלתר ויתן כתובה ולא אמרי' בזה לשום שלום בין איש לאשתו. ואי קשיא ממאי דאמרינן בסוטה: אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה לשום שלום בין איש לאשתו, הא לא קשיא מידי דהתם לברר הספק להוציא מידי איסור עריות ועוד דשבועה חמורה טפי דרחמנא אמר לא תשא וכתוב כי לא ינקה הלכך יוציא ויתן כתובה ואין בזה משום שימת שלום בין איש לאשתו.

תשובת הרשב"ץ.

ואני אומר דהנשבע לגרש את אשתו אומרים לו לקיים את שבועתו משום מצוות עשה דכל היוצא מפיו יעשה ואם אמר איני מגרש כופין אותו כדין כל מבטל מצות עשה כדאיתא בפ' הכותב ולא הוי גט מעושה שהרי מצווה עליו

¹¹ רבי יום טוב בן אברהם אשכנזי (1250-1330). הוא היה תלמידו של רבי אהרון הלוי (הרא"ה) ושל הרשב"א בברצלונה.
¹² רבינו פרץ מקורביל (עיירה 40 קמ' לדרומה של פריז) מחשובי בעלי התוספות במאה השלוש-עשרה. הוא היה עמיתו של רבי מאיר בן ברוך מרוטנבורג (מהר"ם).

¹³ תשובות הריטב"א, מהד' רבי יוסף קאפה, מוסד הרב קוק, תשכ"ב, ס' צ"ו.
¹⁴ התשובה הראשונה היא מהרשב"א והיא התשובה בח"א, ס' תתנ"ד דפוס וניציאה שנת ש"ה. התשובה השנייה היא בשו"ת תשב"ץ, חלק ב', ס' ס"ח. הבית יוסף לא ציטט אותה וזה מאמת את הקבלה, שרבי עובדיה יוסף ז"ל מביא אותה בתשובותיו, שמרן הבית יוסף לא ידע את החלקים ב' ו-ג' של תשובות הרשב"ץ.

¹⁵ רב שחי בצפון אפריקה, כנראה באלג'ר, בסוף המאה השש-עשרה. הוא היה דור שישי להרשב"ץ. תשובותיו נאספו בספר חוט המשולש, חלק רביעי, הטור השלישי. שלושה החלקים הראשונים הם תשובות הרשב"ץ.

¹⁶ וינציה 1550. אם היה מכיר אותן לא היה מזניח אותן. ראה עוד להלן בנוגע לתשובת הרשב"ץ.

¹⁷ התשובה נמצאת גם בתשובות הרשב"א חלק א', סימן תתנ"ד. היא מתחילה באמצע התשובה בד"ה **ושאמרתם**. התשובה דומה מאוד לתשובה ארוכה יותר, מרבי מאיר בן ברוך מרוטנבורג המצוטטת במרדכי על מסכת שבועות, פרק ג', ס' תשנ"ח. כנראה שתשובת הרשב"א היא קיצור מתשובתו של מהר"ם. אכן גם בתשובתו של הרשב"א התשובה מסתיימת במלים: ושלום מאיר בן ברוך שיחיה. אני מניח שמהר"ם שלח את התשובה הזו לרשב"א. הוא הסכים איתה וכלל אותה בתשובותיו. אותו דבר עם עשרים תשובות אחרות בערך, שכולן נשלחו אל הרשב"א. כנראה שהרשב"א התייעץ במהר"ם בכמה הזדמנויות וקיבל אותו על עצמו כבר סמכא. גם מהר"ם העריך את הרשב"א וכך יובן שתלמידי מהר"ם פנו אל הרשב"א: הרא"ש בעודו באשכנז (ח"א ס' שסו) ורבי חיים אור זרוע (ח"א ס' תקעא). אנהנו מוצאים בתשובות הרשב"א החדשות (כתב יד) ס' שמה וס' שמו, החלפת מכתבים בין הרשב"א והמהר"ם, השאלה והתשובה, בעניין חמור ביותר של מוסר שנהרג על פי עצתו של הרשב"א. משם ראינו שתשובות מהר"ם לא הוכנסו תוך תשובותיו של הרשב"א על ידי סופר טועה. אדרבה, הרשב"א קיבל את מהר"ם ככל סמכא. הוא קיבל את תשובותיו של המהר"ם והכניס אותן בתוך אוסף תשובותיו. לכן ברור שהרשב"א הסכים עם תשובתו של מהר"ם במצב השבועה שהבעל קיבל עליו ברצון בניגוד לשיטתו של רבינו פרץ. משם הוכחה שהרשב"א לא היה יכול להביא בחשבון שבמצב של קנס המקובל ברצון, הגט יהיה מעושה בלי מודעה (ראה להלן).

תשובה אחרת בלתי ידועה חשובה לצטט. מדובר בתשובה ק"ג מתשובות רבי משה פרובינצאלו, ירושלים תשמ"ט. רמ"ף היה ידוע כאחד מגדולי רבני איטליה בזמנם של מרן ורמ"ע (שם הגדולים). רבי יוסף טריוויש כתב לרמ"ף בשנת ש"ל"א בעסק העלובה מרת רות בת האשל הגדול כמוהר"ר יהושע בועז לבית ברוך זצ"ל (בעל שלטי הגיבורים שנדפס מסביב לרי"ף ומרדכי) שלא הצליח לשכנע את בעלה של רות לקבל עליו ברצון קנס חשוב אם לא יגרש ולכן הוא היה נאלץ להסתפק בשבועתו, אבל הוא לא קיימה. טענות רות היו: א. אין לא גבורת אנשים כלל ב. הוא מכה אותה ג. אינו מקיים את ההסכם והשבועה. רמ"ף פסק שעל יסוד שתי הטענות הראשונות אין כופין את הגט אבל על יסוד הטענה השלישית כופין אותו בין בשו"ת על ידי גוים ובין בנידוים, ושמתות וחרמים לקיים את שבועתו. ומה שנהגו להתיר לבעל את שבועתו, לרווחא דמלתא הוא שעושים, לא שנתחייב. גם הרב המב"ט, הרב משה בן יוסף מטרנאני, היה באותה דעה, ראה שו"ת המב"ט, וינציה שפ"ט – ש"צ, חלק ב, סי קל"ח.

לגרש והכי מוכח בפ' חזקת הבתים דאמרי' התם אמר רב הונא תליוהו זבין זביני מ'ט אילמא וכו' אלא מסיפא: וכן אתה אומר בגיטי נשים כופין אותו עד שיאומר רוצה אני, ודילמא התם נמי סבר מצוה לשמוע דברי חכמים, וכיון דמצווה לשמוע דברי חכמים אינו אונס ולא הוי גט מעושה, כ"ש אם מצווה דאורייתא רמיא עליה דכייפינן ליה ולא מקרי גט מעושה.

הציטוט השני לקוח, לאמיתו של דבר, מסוף תשובתו¹⁸ של הרשב"ץ. שם הוא כתב ממש לפני כן:

אבל נראה לי דחומרא בעלמא היא ויכול לגרש בלי היתר שבועתו ולא דמי לאונס שהרי זה כשנשבע לגרש, דעתו הוא לגרש בגט כשר... ויותר פשוט מזה שכיון שבידו להשאל על שבועתו ולא נשאל הרי הוא מגרש ברצונו ואני אומר דהנשבע...

רבנו פרץ¹⁹ דרש להתיר לבעל את שבועתו קודם נתינת הגט מפני שזה דומה לאונס. אבל לאמיתו של דבר אין זה אונס כלל לפי שהוא נשבע ברצונו. בניגוד לדרישת רבנו פרץ, שני הגדולים הספרדיים וגם מהר"ם, עמיתו של ר' פרץ לא ראו הצדקה, ואף לא אפשרות, להתרת השבועה. אדרבה, הם פסקו שהוא צריך לקיים את שבועתו. אם הוא מתחרט ואינו רוצה עוד לקיים את שבועתו, יש לכופו בשוטים, והגט לא יהיה מעושה. כאמור, נראה שר' יוסף קארו לא הכיר את תשובתם של הרשב"א והרשב"ץ.²⁰ אולם, הוא הכיר את תשובה צ"ו של הריטב"א:²¹

ומה שכתב רבינו הרב ר' פרץ ז"ל לפי דעתי לא כתב אלא שצריך כן לכתחלה לעשות גירושין ברורים לא שיהא הגט פסול בזה בדיעבד, וכמו שכתב שם בהלכות ההם דברים הרבה דרך חומרא ולמעשה מובחר. וכן נראה מלשונו שכתב כאן כדי שלא יהא נראה לאונס, הרי שלא כתב רבינו שיהא זה אונס וזה נראה ברור, וכמדומה לי שכך דן הרב ז"ל וכן הסכים.²²

הבעל מקבל עליו ברצון קנס אם לא יגרש את אשתו קודם תאריך קבוע.

המצב של קבלת קנס על ידי הבעל אם לא יגרש הוא נושא של מחלוקת גדולה בין הפוסקים. המקור לבעיה הזאת הוא העתק לקוי, משובש ומטעה של תשובת הרשב"א בבית יוסף (טור אבן העזר קל"ד) והבנתה ביחס לתשובת ר' מיימון נג'אר.²³

התשובה של ר' מיימון נג'אר עוסקת במקרה של בעל שקיבל עליו ברצון קנס של מאה זהובים לזכות אדון העיר אם לא יגרש את אשתו, ולאחר ימים גרשה בביטול כל מודעי כדת וכהלכה, ונפלה ביניהם מחלוקת אם

¹⁸ תשב"ץ, חלק ב', סימן ס"ח, בסוף התשובה.

¹⁹ בבית יוסף על טור אבן העזר קל"ד מוזכר ר"פ וזה רבנו פרץ מקורביל, מחשובי בעלי התוספות מהמאה השלוש-עשרה, חברו של רבי מאיר מרוטנבורג. בתשב"ץ חלק ב' תשובה ס"ח, הרשב"ץ מתייחס לספר אבן העזר של הראב"ן ולספר בלתי ידוע שזר נתינת הגט של הרי"ף. ברור שיש פה טעות סופר וצריך להיות ר"פ, כלומר רבנו פרץ. בתשב"ץ, חלק א', תשובה א', הוא כותב בבירור ובלי שום קיצור או ראשי תיבות: **וכן נראה דעת רבי פרץ זלה"ה שכתב שאם נתן ערבון וגירוש, שאין זה אונס.** כמו כן הריטב"א בתשובה צ"ו מתייחס לכתבי רבנו פרץ. בתשובת רבי מיימון נג'אר הוא מדבר על רבותנו הצרפתיים. רבנו פרץ עוד מצוטט בשו"ת בנימין זאב סי' פ"ח בייחס לחרם שגזר רבנו פרץ נגד האנשים המכים את נשותיהם. הוא תיקן גם כן שכל בית-דין יפסוק מזונות לנשים האלה כאילו בעלם נסע למרחקים. כנראה שרבנו פרץ כתב על הלכות גיטין וכתביו עוד היו ידועים בזמנם של הריטב"א והרשב"ץ. אבל היום כנראה אינם בנמצא. [הערה: שמחה עמנואל לא התייחס לכתבי רבנו פרץ על הלכות גיטין בספרו "ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות", חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, ירושלים 1993. המחבר התייחס לכמה כתבים אבודים של הר' פרץ אך ורק בהערה 25 בעמוד 244.]

²⁰ כנראה שרבי מיימון נג'אר וגם הרשב"ץ לא ידעו את תשובתו של הרשב"א. אבל מתמיה יותר שאין שום התייחסות לרשב"ץ בתשובתו של רבי מיימון נג'אר. אכן אנהנו נוכחים לדעת שהתשובה בתשב"ץ ח"ב, ס' ס"ח נכתבה ונשלחה לרבי מיימון נג'אר ודנה בדיוק באותה שאלה כמו בתשובתו של הרב נג'אר. הבית יוסף ציטט רק את תשובתו של רבי נג'אר.

²¹ ראה בבית יוסף טור אבן העזר קנ"ד לקראת הסוף, הבאה מתשובה זו. ראה גם ברמב"ם, הלכות שבועות פרק ו', הלכות י' – י"א.

²² שאלות ותשובות הריטב"א מאת הרב יוסף דוד קאפח, מוסד הרב קוק, תשי"ט.

²³ התשובה שכבר נזכרה למעלה. אין לנו מובאה שלמה מתשובתו של ר' מיימון נג'אר ואנו יודעים אותה רק מתוך סיכום הבית יוסף ומתוך תשובת הרשב"ץ.

הגט מעושה. רבי מיימון נג'אר השיב שהגט כשר בלי ספק. הבעל תלה בעצמו את גיטו בדבר אחר והוא נתן את הגט ברצונו החופשי. רבי נג'אר כתב בכירור:

בנידון זה שהוא חייב עצמו במה שהוא רוצה לעשות, אין זו כפייה שכל זמן שהוא מגרש ברצונו מגרש. ואע"פ שאין בידו להחזירה אם לא יפסיד לא הוה ליה אונס שזוהו רצונו היה מתחילה לגרש וברצונו הוא מגרש והקנס שעשה ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא ה"ל אונס

נראה כי ר' יוסף קארו לא הכיר²⁴ את תשובת הרשב"ץ (תשב"ץ חלק ב', ס"ח) שדנה באותו נושא, ולכן ציטט רק את תשובתו של הרב נג'אר. השאלה בתשב"ץ ס"ח נשאלה על ידי הרב נג'אר מעיר קונסטנטינא לרשב"ץ באלג'יר, והנושא זהה בדיוק לתשובת ר' מיימון נג'אר. נמצא אפוא שר' נג'אר שאל את דעתו של הרשב"ץ קודם שהשיב לשואליו, אבל כנראה הוא לא התייחס כלל לתשובת הרשב"ץ. בכל זאת אנו נוכחים לדעת שהם מסכימים לגמרי. אולם רבי נג'אר לא קיבל את כל טענותיו של הרשב"ץ. הרשב"ץ התייחס לאותו עניין גם בתשובה (תשב"ץ חלק א', א') המצוטטת בבית יוסף והגיע למסקנה זהה. בתשובה אחרונה זו, הוא כתב בניסוח כללי הרבה יותר:

ויש אונס אחר אעפ"י שהוא אונס בגופו אינו אונס לגרש, אלא שאונס אותו לעשות דבר אחר, והוא מעצמו כדי להנצל מאותו אונס, מגרש מעצמו. וזה אינו קרוי כפייה כיון שלא כפו אותו ממש להוציא...
ומ"מ מוכח מהכא כשכופין אותו לפרוע כתובתה, ולפעמים מפני פרעון כתובתה הוא צריך לגרש, והרי הוא כפוי ועומד בגט זה, כיון שלא כפו אותו ממש לגרש אלא שכדי לפטור עצמו מאונס פרעון כתובתה נתפייס לגרש, לא מיקרי גט מעושה כלל, שהרי האונס בענין אחר היה, והגט ברצונו נתנו שהרי לא היו כופין אותו לגרש...

לכן במצב שהבעל קיבל עליו ברצון את הקנס אם לא יגרש את אשתו, כדי להבטיח את מסירת הגט, הגט לא נפסל כל עוד שלא מסר מודעה. יתר על כן, אונס התלוי בדבר אחר כמו פרעון כתובה שהבעל לא יכול לשלם, ושמיא לנתינת גט אינו פוסל את הגט (שו"ת הריב"ש, ס' קל"ז).

עיון בתשובת הרשב"א²⁵ השנויה במחלוקת.

פירפניאן לרבי מנחם²⁶

²⁴ אם היה מכיר אותה לא היה מצטט את תשובתו של רבי מיימון נג'אר ומזניח את תשובתו, החשובה הרבה יותר, של הרשב"ץ. נוסף-על-כך הרב עובדיה יוסף כתב שיש מסורת שרבי יוסף קארו לא ראה את החלקים ב' ו-ג' מתשובות הרשב"ץ. כך כתב בהדיא בספרו יביע אומר חלק י', חושן משפט סימן א' בד"ה **תשובה**. וכך יובן שבבית יוסף על הטור אבן העזר סימן ע"ז בד"ה **ומה שכתב וכן היא**, רבי יוסף קארו מצטט את פסקו של הרשב"ץ ב-תשב"ץ, חלק ב' סימן רנ"ו בשם בנו הרשב"ש. מרן הבית יוסף לא ראה את התשובה והוא ידע את תוכנה מתוך דברי הרשב"ש. מעניין שבחלק ג' של ספרו יביע אומר, חלק אבן העזר, סימן י"ט, סעיף י"ח, הרב עובדיה יוסף כתב: "ובב"י סימן ע"ז כתב זאת בשם הר"ש בן הרשב"ץ. ונראה שהוא ט"ס, וצ"ל הרשב"ץ". כנראה שהרב עובדיה יוסף לא נזכר במסורת זו.

²⁵ שו"ת הרשב"א, חלק ד', תשובה מ', פיעטקוב תרמ"ג ו-ירושלים תש"ך. הנוסח הלקוי בבית יוסף לא מאפשר הבנה ברורה של המצב והתשובה עצמה. במבט ראשון אי אפשר לדעת מבית יוסף איך הוא הבין את התשובה. זה תלוי בנוסח התשובה בו השתמש הבית יוסף. האם הוא השתמש בנוסח המקורי והוא קיצר אותו או אולי הוא כבר השתמש בנוסח לקוי. נראה להלן שמן השולחן ערוך אה"ע קל"ד, ה' מתברר שהפיתרון הראשון הוא הנכון.

²⁶ התשובה הזו נשלחה לרבי מנחם בן שלמה מאירי מפרפניאן, אחד מהתלמודיים המפורסמים ביותר בזמנו. המאירי, שהיה צעיר ביותר מעשרים וחמש שנה מהרשב"א, ראה את עצמו כתלמידו כמו שעולה מהקטע שבסוף פתיחתו לפירושו למסכת אבות. שם הוא כותב שהוא התחיל את פירושו כבן 38 וגמר אותו ב-1300 והוא אז כבן 51: "...ה"ה ר' שלמה ברצלוני בכמהר"ר אברהם אדרת אשר הרביץ תורה והרחיב גבול התלמידים וחיבר חיבורים הוציא לאור כל תעלומה ועל ידו החזקנו לבאר כמה הלכות עמומות בכמה מסכתות בנדבת לבו אשר הטת חסדו עלינו בנועם...". אנחנו מוצאים פסק דומה בתשובות רבי חיים אור זרוע (סוף המאה השלוש-עשרה—תחילת המאה הארבע-עשרה) ס' קל"ו. ר' נפתלי, איש אמיד ובעל השפעה שכנע את הרשות כדי שיישמו את חותנו במאסר. אחר-כך מצאו פשרה: החתן יקבל מ"ד ליטרין כסף והוא יתן גט לאשתו. רבי חיים הכשיר את הגט על פי העיקרון: **אגב זוזי גמר ומגרש**. רבי חיים גמר את תשובתו בהערה נוספת. הוא כתב שאם בסוף לא נותנים לו את הסכום המוסכם, **אפשר** שהגט כשר. התשובה הזאת תואמת בהחלט את פסקו של הרשב"א לפי נוסחו המקורי.

מי' שאלת ראובן בעל לאה וקרובי לאה היו בהסכמה שיגרש ראובן זה את אשתו, ונאותו זה לזה בקנס אלף דינרים ושיגרש זה לזמן ידוע, ואחר כך נתחרט ראובן ומיאן בדבר. והללו מתרין בו מצד הקנס עד שזה הולך אצל הגזבר ומחלה פניו שיתפטר עמו, ולא רצה בתחבולות שעשו קרובי האשה. אדרבא איימו שאם יעבור אפ' שעה אחת מן הזמן ינחזהו במשמר עד שיפרע, ומחמת יראה זו הוא מגרש, אלא שלא היה בקי למסור מודעה, אם נדון גט זה כדין גט מעושה אם לא?

תשובה

נ"ל שגט זה מעושה ופסול הוא, כל שידענו באונסו של זה ואע"פ שלא מסר מודעה, שא"צ מסירת מודעה אלא היכא דשקיל זווי, משום דסתמא דמילתא כל שקיבל זווי גמר ועביד ומחיל אאונסים, וכדאמרין תלזה זובין זבינה זביני, דאגב אונסא דזווי גמר ומקנה, ואפ"ה אי מסר מודעה המודעה מבטלה. אבל תלזה ויהיב לאו כלום הוא, ולא צריך מודעה, כל דידעינן באונסיה ותלזה וגירש גירושיו לאו גירושין, דהא ליכא זווי. דאי משום דקא מיפטר בגט זה משאר וכסות, הא מוכח בגמרא²⁷ להדיא דהפקעת דברים אלו לא חשבינן להו כקבלת ממון. וא"כ הו"ל כתלזה ויהיב, דאשה קנויה היא לבעל וקניין כספו קרינן ליה. ואונס קנס אונס הוא, דלאו תלזה דאונס גוף הוא, דוקא אמרינן, אלא אפילו אונס ממון נמי הוי אונס כמעשה דפרדיסא.²⁸ ועליו כתב הראב"ד ז"ל דמינה שמעינן דאונס ממון הוי אונס. וכן כתב ר"ח ז"ל וז"ל: "מהא דפרדיסא שמעינן דמאן דמפחיד לחבריה במידי דיכיל למיעבדיה כגון הפסדת ממון או הכאה, כל שכן הכאה של נפשו, דאומר לו אי לא מזבנת לי כך וכך עבידנא לך כך וכך, דאית להו למכת' ליה מודעה בהאי ולפירושי בה: ידענא ביה באונסיה דפליגא, ואע"ג דלא עביד מאי דאמר ומחיל ליה. אלא כיון דאמר עבידנא ויכול למעבד, היינו אונסיה דמוכר" עכ"ל²⁹ ואם נפשך לומר כתלזה זובין הוא זה, דכיון שקיבל על עצמו מדעתו בקנס אלף דינרים³⁰ ובנתינת הגט הרויח ממון זה שקבל על עצמו מדעתו בלא שום אונס, הרי זה כמקבל ממון דעלמא! לא היא, שאין זה כמקבל ממון אלא כנפסד מהפסד ממון ניצל. וגרע טובא מהפקעת שאר וכסות שלא חשבינן ליה קבלת ממון. וגט מעושה כגון זה, אפילו ביד ישראל פסול, וכ"ש ביד גוים. דאלו גוים אפילו כדין, פסול אא"כ אמרו לו עשה מה שישאלך חבריך אומרינן לך כדאיתא בתוספתא ובירושלמי.

כאמור, התשובה נשלחה לרבי מנחם בן שלמה מאירי מפרפיניאן. נמצא שיש לנו פה חליפת מכתבים בין שני גדולי קטלוגניה ורוסיון הסמוכה בסביבות שנת 1300.³¹ בפירושו של המאירי בספר בית הבחירה על מסכת גיטין (פח ע"ב) אנו מוצאים ראייה שהמאירי קיבל את התשובה והשתמש בה בחיבורו. הן החלק הראשון של התשובה והן הציטוט מרבנו חננאל הובאו בפירושו, וזוהי ראייה ברורה שאכן התשובה מקורית ואמיתית.³² עיון בנוסח השלם של השאלה ושל התשובה מאפשר ניתוח טוב יותר של המצב האמיתי, אולם אינו מפשט את הבעיה. סיבוכו של העניין נובע מצירופם של גורמים שונים שהרשב"א לא הבדיל ביניהם בבירור. לכן אנחנו מוצאים מבוכה גדולה בין מפרשי השולחן ערוך והפוסקים. גורמי השאלה הם כדלהלן:

²⁷ בבא בתרא מ"ח ע"א, שמביאים שם ראייה מגיטי נשים
²⁸ בבא בתרא מ' ע"ב. אם הבעל לא היה מסכים למכור את הפרדס לשוכר, היה השוכר הזה מאיים את הבעל להוריד אותו מנכסיו על ידי כבישת שטר משכנתא ולהפסידו בדרך זאת את חזקתו. מדובר במצב שלא היה לבעל שטר-קניין ובעלותו הייתה נובעת מכוח החזקה. ראה גם הסברו של המחבר בש"ע חו"מ סימן רה סעיפים א' ו-ז. ראה גם ברמב"ם, הלכות מכירה פרק י' הלכות א' ו-ד.
²⁹ עד כאן המובאה בשם רבנו חננאל.

³⁰ הדינרים על-פי רוב היו מטבעות כסף של 3.5 גר' בערך. היחס בין הזהב והכסף היה 12 בערך. 1000 דינרים של 3.5 גר' כסף היו שווים ל- 291 גר' זהב או בערך \$ 12000 לפי ערך הזהב בשנת 2014.

אחר קריאה מעמיקה של התשובה, ושל המשפט האחרון במיוחד, אנחנו מקבלים את הביטחה שהרשב"א דן במצב של אונס המוטל על-ידי הצד השני, משפחת לאה או על-ידי הגזבר, כלומר אונס הבא על-ידי אחרים. אנחנו נחזור על נקודה זו במאמר הראשי. במצב זה, כאשר הבעל מקבל כסף אנחנו מניחים שהוא מסכים כל זמן שהוא לא מוסר מודעה.

³¹ העיר פירפיניאן ברוסיון הייתה שייכת כמו הקטלוגניה לספרד, מלכות ארגון. רק בשנת 1642 נכבשה העיר על-ידי צרפת אחר מלחמה בין לואיס ה-13 מלך צרפת לבין פיליפ הרביעי, מלך ספרד.

³² תשובותיו של הרשב"א נדפסו בקצבים שונים בזמנים שונים. אבל כנראה שגם תשובות של מחברים אחרים הוכנסו בקצבים האלו.

- ראובן קיבל עליו ברצון קנס של אלף דינרים לזכות הגזבר (כנראה גזבר העיר) אם לא יגרש את לאה קודם תאריך קבוע.
- אין לנו מושג למה הוא קיבל על עצמו סכום כה גבוה, אלף דינרים.³³ בתשובתם של הרב מיימון נג'אר והריטב"א מוצע שהמגרש עשה כך בכדי לעודד את עצמו.³⁴ מכל מקום הרשב"א לא העלה את הבעיה של הסכום הגבוה והתוצאות האפשריות כמו האסמכתא³⁵ ואי-יכולתו של ראובן לשלם את הקנס.³⁶
- ראובן שינה את דעתו והתחרט, כלומר הוא לא רצה עוד לגרש.
- הוא הבין את קושי המצב והשתדל לנהל משא ומתן עם הגזבר כדי להתפשר עמו. מנוסה השאלה נראה שהגזבר יכול היה להעתר לבקשתו ולמצוא פשרה עם הבעל. ראובן היה איפוא מסכים לשלם קנס מתקבל על הדעת כדי למנוע את מסירת הגט.
- משפחת לאה, מן הסתם, משפחה עשירה ובעלת השפעה, הצליחה בעזרת תחבולות לעשות קנוניה עם הגזבר נגד ראובן. הם שכנעו את הגזבר להחזיק בדרישתו ולאיים על ראובן שיניח והו במשמר עד שיפרע.
- בסופו של דבר, ראובן נאלץ לגרש, מחמת יראת הקנס. אבל הוא לא היה בקי למחות ולמסור מודעה כדין.

תשובת הרשב"א קובעת שהגט מעושה. הרשב"א אינו מסביר בבירור את סיבת העישוי. האם הגורם הקובע הוא האיום במאסר, התערבותה של משפחת לאה, או ההתעקשות על סכום הקנס? הרשב"א מבאר שבמצבים מסוימים אונס ממון יכול להיות אונס ממש, כמו כפייה גופנית. מאידך, בלי התערבותה של משפחת לאה, היה ראובן בכל מקרה עומד בפני אותו הקנס ואותם הקשיים, אם הגזבר לא היה נעתר לבקשתו ומקבל פשרה! אמנם, לא ברור אם הרשב"א היה פוסל את הגט במצב האחרון הזה, בלי התערבות משפחת לאה. מסתבר, ואף קרוב לוודאי, שההיפך הוא הנכון, שכן ראובן קיבל על עצמו ברצון את הקנס.

מכל מקום, באותו מצב ר' מיימון נג'אר, הרשב"א והמהרי"ק היו מכשירים את הגט³⁷, בתנאי שהבעל לא ימסור מודעה. זאת, אף על פי שאפשר לטעון שראובן נתן את הגט כדי להשתחרר מקיום חובתו. הרשב"א³⁸ אפילו כתב שגט שניתן תמורת הצהרת ויתור על תשלום הכתובה שאין ביכולת הבעל לשלם הוא גט כשר.

³³ כנראה אלף דנרים היו שכרו של פועל שחור לשלש שנים ושכרו של אומן או של פועל מקצועי לשנה וחצי עד לשתי שנים.

³⁴ בוודאי זה רק נושא משני אבל ההסבר הזה נראה מופקפק. אני מניח שהתשובות הנדירות האלה דנות במצבים של נשים השייכות למשפחות עשירות ובעלות השפעה. אחרי משא ומתן קשה בנוגע לחלוקת הנכסים של המשפחות, נתנו איזה יתרון לבעל ודרשו כתמורה שהבעל יקבל עליו קנס או ערבון בזכות פרקליט מוסמך או נוטריון רשמי, כדי להבטיח את נתינת הגט. גם אפשר שההשפעה והתוקף של המשפחות היו מספיקים לשכנע את הבעל לקבל ברצונו את הקנס או את הערבון. מכל מקום, בכל התשובות, חוץ מזו של הרשב"א לא היה שום ערעור על הקנס ולא הייתה שום טענה על הערבון שלא היו ברצון. גם סביר שהחריטה לא הייתה מוצדקת על-ידי איזה רצון של הבעל להחזיר את אשתו אלא כנראה רק על-ידי רצון לנהל משא ומתן חדש ולבדוק עוד הפעם את תנאי הסכם ההפחדה. כאשר הגזבר או ראש העיר לא נעתר לבקשת הבעל ולא רצה לשנות את התנאים, אז לא היה לבעל אפשרות אחרת אלא לתת את הגט. אבל הנסיון של הבעל לקבל בחזרה את הערבון או להפחית את הקנס נתן את הרושם של חריטה ושל נתינת הגט משום פחד הקנס ולכן נשאלת השאלה: האם גט זה כשר או מעושה? אם אנחנו מוציאים את תשובת הרשב"א הזו, החלק הרביעי, שאלוניקי תקס"ג, סימן מ', שמשמעותה מוטלת בספק מפני הגירסה המקוצרת שעמדה לרשות הרבנים, אנחנו נוכחים לדעת שכל התשובות האחרות של הריטב"א, הרשב"א, הרב נג'אר והמהרי"ק קיבלו את העיקרון שהגט כשר כל זמן שלא הייתה מסירת מודעה או אונס הבא על-ידי אחרים.

³⁵ אכן לפי הרשב"א אין בעייה של אסמכתא בענייני גיטין וקידושין. בחידושי לבבא בתרא קסח ע"א ד"ה "עוד" הרשב"א מסביר מדוע לא מצאנו את דין האסמכתא חל אלא בדיני ממונות בלבד ולא בגיטין וקידושין. הוא גם התייחס לזה בתשובותיו ח"א, סימן תתקל"ג. ראה גם פרטים נוספים בספרו של פרופסור ברכיהו ליפשיץ: אסמכתא, חיוב וקניין במשפט העברי, ירושלים, מאגנס תשמ"ח עמ' 28-31 (שיטת הרשב"א). כבר מוצאים את העמדה הזו בחידושי הרמב"ן לבבא בתרא קסח ע"א: "הוה יודע שלא הוזכרה אסמכתא בתלמוד אלא בדיני ממונות אבל לא בגיטין וקידושין שכתם פעמים שנינו "אם לא באתי מכאן ועד שנים עשר חודש", "אם אעבור מכנגד פניך שלושים יום" וכיוצא בהן, ולא בטלו דבריו משום אסמכתא."

³⁶ אולי היה ראובן יכול לשלם את הסכום הזה אבל הדבר היה קשה ולכן גרש, הן מפני חשיבות הקנס, הן מפני שהיה צריך למכור נכס וזה היה לוקח זמן ארוך יותר מדי.

³⁷ ראה למעלה תשובת הרשב"א (לאמיתו של דבר היא תשובת מהר"ם מרוטנבורג) לפיה בעל שנשבע לתת גט לאשתו, מותר לכופו אפילו בשוטים, לקיים את שבועתו בלי לפסול את הגט מפני שהיה לו האפשרות לשאול על שבועתו. על אחת כמה וכמה, קנס או ערבון המקובל ברצון, שאינם דומים לאונס, בניגוד לשבועה שהיא דומה לאונס לפי רבינו פרץ, לא פוסלים את הגט.

³⁸ ראה תשב"א חלק א', א': ראה המובאה למעלה קודם תשובת הרשב"א וראה גם מסקנה דומה בתשב"א חלק ב', ס"ט.

גם בענין אונס ממון, דבר פשוט הוא שהוא אונס כאשר כתבת. אמנם נסתפקתי במה שכתבת שהממון הושלש מתחלה אדעתא דהכי, (שאם) ר"ל אדעתא דהכי שלא יתנו לו אלא אם כן יגרש, א"כ עשה הבעל מתחילה מדעתו. פשיטא שאין זה אונס, מה שלא רצה השליש להחזיר לו המעות אם לא יגרשו, דאין אונס אלא הבא לאדם מחמת אחרים וזולתו, לאפוקי זה שהביא האונס עליו.

אם נחזור לתשובתנו, אנו רואים שהרשב"א הכריע שאנחנו במצב של אילוץ, והשווה אותו עם אחד משני המצבים:

תליוהו זבין זביניה זביני, כלומר, הם אנסו אותו ובסופו של דבר הוא הסכים למכור להם; ואגב אונסו גמיר ומקני, כלומר המכירה שרירה וקיימת, ובלבד שאינו מוסר מודעה. במילים אחרות, אם אינו מוסר מודעה, הרי מכירה כפויה נעשית למכירה קיימת על ידי קבלת המעות, ומכרו מכר. או תלוהו ויהיב כלומר: הם אנסו אותו והוא נתן להם בחינם, או מכר להם מאוד בזול,⁴⁰ מפני הפחד. במקרה זה, אין מכרו מכר ואין מתנתו מתנה ואינו צריך למסור מודעה, כל דידעינן באונסו המתנה או המכירה בטלות.⁴¹

בתחילת התשובה רצה הרשב"א להשוות את המצב הנידון לתלוהו ויהיב, ומשמעות הדבר היא שהגט מעושה ופסול או אפילו בטל. אחר כך חשב גם להשוות את המצב לתליוהו זבין זביניה זביני, מפני ביטול הקנס. בכל זאת, מסקנת הרשב"א חד-משמעית: הבעל היה צריך לקבל ממון. במקרה כזה היה המצב תליוהו זבין זביניה זביני, והגט היה כשר. אולם, לפי הרשב"א, ביטול הקנס אינו שווה לקבלת כסף. על כן, אנו במצב תליוהו ויהיב; מתנתו אינה מתנה, והוא אינו צריך למסור מודעה. לכן בנידון שלנו הגט מעושה ופסול. נראה אפוא אף על פי שהרשב"א אינו אומר זאת בבירור, שאם ראובן לא היה מקבל על עצמו קנס של אלף דינרים אם לא יגרש, אלא היה נותן את אלף הדינרים בערבון, היה המצב שונה לגמרי מפני שהוא היה מוציא את הערבון מרשותו וכך הוא יקבל כסף והגט יהיה כשר. על כל פנים, אנו רואים שהרשב"א ראה במצב הנוכחי מצב של תליוהו, שלכאורה הוא אונס הבא לאדם על-ידי אחרים ולא מעצמו. לכן סביר שסיבת האונס היא התערבותה הבלתי-הוגנת של משפחת לאה, תחבולותיה והשפעתה על הגובר.

יש להעיר שבתשובתו, הרשב"א לא התייחס כלל לפרטי העובדות שבשאלה. הוא קבע שאכן אנחנו במצב של אונס גמור הפוסל את הגט בלי שום צורך של מודעה והוא רק נשא ונתן בעניין יחיד, אם ויתור על הקנס נחשב כמו קבלת ממון המכשרת את הגט המעושה. ולכן אין למצוא בתשובתו רמז משכנע הקובע את האונס הגורם לכאורה, משום ההשוואות עם המעשה דפרדסא, היה נדמה בטביעת עין שמדובר באונס הבא לו על-ידי אחרים ולא על-ידי עצמו, אבל זה לא מוכח בהחלט. לכן נעניין עוד בנוסח התשובה. לפי ההבנה המקובלת של התשובה, הגורם של פסקו של הרשב"א שהגט מעושה ופסול בלי שום מודעה, הוא האונס הבא לראובן על-ידי עצמו. האונס הזה מהווה כפייה שלא כדן, כלומר כפייה במצב שאין הדין נותן שכופים אותו, ולכן הגט פסול בלי שום מודעה. לפי הבנה זו, כל הפרטים הנמצאים בתשובה על-אודות ההתערבות של משפחת לאה, ההפחדה והאיזום של המאסר הם רק סיפור המעשה כמו שהיה, אבל אין להם שום תוצאה וחשיבות הלכתית והיה אפשר לצמצם את השאלה במשפט אחד: ראובן קיבל עליו קנס ברצון והתחרט. ובכל זאת הוא נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס. הוא לא מסר מודעה. מה הוא דין הגט הזה? דבר זה שחלק מן התשובה בלי שום חשיבות הלכתית נשמר בנוסח השאלה בתשובת הרשב"א, קצת מתמיה. אבל הבנה זו מעלה קשיים משמעותיים. אין למצוא בנוסח התשובה התחלת הוכחה ואף רמז כל שהוא להבנה

³⁹ תשובת מהרי"ק ס"ג, ב'. התשובה צוטטה בבית יוסף טור אבן העזר קנ"ד. ההבאה שונה קצת מן המקור אבל המשמעות לא שונה.

⁴⁰ כלומר במחיר שלמטה משווי בהרבה. בגמרא מדובר על מכירה באונס עם קבלת כסף או נתינה בחינם. אני מניח שאם אנסוהו למכור מאוד בזול אין מכרו מכר. וכפי הנראה יהיה אותו דבר אם אנסוהו למכור בפחות משישית משווי.

⁴¹ במצב של התערבות אחרים בלתי הוגנת או אלימה, יש אונס והגט פסול ואין צריך מודעה אבל צריכים להכיר את המצב בוודאות. במקרה שהבעל קיבל על עצמו ברצון קנס אין הגט פסול בלא מסירת מודעה.

זו. אם מעיינים עוד במשפט האחרון: וגט מעושה כגון זה, אפילו ביד ישראל פסול, וכ"ש ביד גוים. דאלו גוים אפילו כדן, פסול אא"כ אמרו לו עשה מה שישאלך חבריך אומרין לך כדאיתא בתוספתא ובירושלמי. קשה לפי הבנה זו להבין את המשפט הזה. מה ההמשך והקשר בינו לבין התחלת התשובה? לא מובן לגמרי על מה מדובר, למה לו להרשב"א להזכיר פה העישוי על-ידי אחרים ובמיוחד העישוי על-ידי גוים? גוי מאן דכר שמיה? אין שום קשר בין התשובה הדנה במקרה אונס הבא לו על-ידי המשפט האחרון הדן באונס הבא לו על-ידי אחרים, אם ישראל אם גוים, ואין שום חשיבות להזכיר שבמצב עישוי שלא כדן בישראל הגט פסול ובגוים הוא בטל.

כמו כן, באמצע תשובת הרשב"א יש עוד משפט מתמיה והוא מובאה ארוכה מדברי רבינו חננאל שאינם ידועים לנו ממקור אחר: וכן כתב ר"ח ז"ל וז"ל: "מהא דפרדיסא שמעינן דמאן דמפחיד לחבריה במידי דיכיל למיעבדיה כגון הפסדת ממון או הכאה, כל שכן הכאה של נפשו, דאומר לו אי לא מזבנת לי כך וכך עבידנא לך כך וכך, דאית להו למכת' ליה מודעה בהאי ולפירושי בה: ידענא ביה באונסיה דפלניא, ואע"ג דלא עביד מאי דאמר ומחיל ליה. אלא כיון דאמר עבידנא ויכול למעבד, היינו אונסיה דמוכר" עכ"ל. מובאה הזו דנה אך ורק באונסים הבאים לו לאדם על-ידי אחרים, במיוחד אונס הפחדה ואיום. ושוב נשאלת השאלה, לפי ההבנה המקובלת של תשובת הרשב"א,⁴² מה ההמשך והקשר בין הציטוט לבין התשובה הדנה במקרה של אונס הבא לו על-ידי עצמו? למה לו להרשב"א לצטט את המובאה של הר"ח הדנה בעישוי על-ידי אחרים אחר שכבר הוכיח שאונס ממון יכול להיות גורם של עישוי על-ידי עצמו? הפחדה או איום, מאן דכר שמיה?

מפני הקשיים האלה נראה לע"ד להציע הבנה אחרת לתשובה. אנחנו מחלפים את הנתונים הבסיסיים, במקרה של אונס הבא לו על-ידי עצמו אין אונס כלומר אין שום כפייה ולכן הגט כשר כל עוד שאין מודעה. אבל בנידון דידן, ההפרדה והאיום למאסר מהווים אונס על-ידי אחרים שהוא כפייה שלא כדן, מפני שאין הדין נותן שכופים אותו, ולכן הגט פסול גם בלי מודעה. ועכשיו תובן התשובה בלי שום קושי ודוחק. כל הנתונים בשאלה חשובים ולא מיותרים, הפתגמים ההלכתיים תליוהו וזבין ותליוהו ויהיב מתייחסים לאונס הבא לאדם על-ידי אחרים, מה שיותר סביר ומתקבל על הדעת, ההבאה של הר"ח והמשפט האחרון יובנו בלי דוחק בהמשך התשובה. אנחנו נמצאים במצב של אונס הבא לאדם על-ידי אחרים, שלא כדן מפני שאין הדין נותן שכופים אותו. לכן אם הגורם הוא ישראל, הגט פסול ואם הוא גוי, יהיה הגט בטל, שאפילו היינו במצב שהדין נותן שכופים אותו היה הגט פסול, אא"כ אמרו עשה מה שדייני ישראל אומרים לך לעשות.

יש להצעה הזו כמה יתרונות חשובים: אין עוד מחלוקת בין הרשב"א לבין כל הראשונים בנידון של אונס הבא לאדם על-ידי עצמו. כך יתורץ גם למה לא התייחסו כל הראשונים לתשובת הרשב"א, אפילו תלמידו הריטב"א. הבית יוסף ציטט את תשובת הרשב"א בחדא מחתא עם ארבע תשובות אחרות שהיו עד עכשיו מנוגדות לה.⁴³ היה גם כן קשה להבין עד עכשיו למה הבית יוסף ציטט את תשובת הרשב"א ובשולחן ערוך אבן העזר הוא לא פסק כמו הרשב"א לפי ההבנה המקובלת שהרי אפשר לדייק מדבריו בש"ע סימן קל"ד שבמקרה של אונס הבא לאדם על-ידי עצמו צריך מודעה.⁴⁴ כל הקשיים האלה היו באמת טענות חזקות נגד ההבנה המקובלת של תשובת הרשב"א אבל הן לא הפריעו כנראה לפוסקים עד עכשיו. הצעתנו פותרת את כל הקשיים האלה ומוכיחה שגם הרב יוסף קראו מן הסתם נקט אותה שיטה.

עכשיו, לפי הצעתנו, במשפט האחרון של התשובה, הרשב"א מתייחס סוף סוף לפרטי השאלה עצמה והוא כותב: "וגט מעושה כגון זה [של ראובן בשאלה] אפילו ביד ישראל פסול וכל שכן ביד גוים...". זאת אומרת שמעמד הגט שנתן ראובן תלוי באופן האונס על-ידי אחרים, אם על-ידי יהודים הוא פסול, אם על-ידי גוים, כדן הוא פסול [ואם הוא לא כדן הוא בטל]. העובדה שמעמד הגט שנתן ראובן תלוי באופן האונס האחרון על-ידי אחרים, מורה שהאונס הראשון, האונס העצמי אינו אונס גמור הפוסל את הגט גם בלי מודעה. אילו היה האונס הראשון, האונס העצמי, אונס הפוסל את הגט גם בלי שום מודעה, כמו שמקובל עד עכשיו, אז לא היה הרשב"א צריך להתייחס עוד, במשפט האחרון, לפרטי האונס על-ידי אחרים ולקבוע את מעמד הגט

⁴² המתבססת על העיקרון שהרשב"א היה סבור שגם אונס הבא על-ידי עצמו פוסל את הגט גם בלי מודעה, אלא שאם הוא יקבל ממון, אז הגט יכשר.

⁴³ אבן העזר סימן קלד. ראה להלן בסמוך להערה 155.

⁴⁴ ראה להלן הערה 70.

לפי פרטי האונס האחרון. במילים אחרות נניח שראובן התחרט ולא רצה עוד לגרש את אשתו, למשל כדי לצערה. אבל בכל זאת הוא לו רצה לשלם את הקנס שבו התחייב ולכן הוא היה מוכן לתת את הגט לאשתו. אבל אם בינתיים, קודם שהיה לו הזדמנות לתת את הגט, נתפס על-ידי גוים שאיימו עליו או הכהו, ורק אחר כך היה הוא יכול לתת את הגט, מה היה מעמד הגט הזה? הגט שהיה נותן ראובן לאשתו בבית-דין היה לפי ההבנה המקובלת, גט פסול הפוסל את האשה מכהונה. אבל הרשב"א פסק שמעמד הגט תלוי בפרטי האונס האחרון ולכן הגט בטל והאשה כשרה לכהונה. האם סביר לקבל שהגט הזה שהיה צריך להיות פסול, נהפך לגט בטל משום מקרה רע שלא השפיע בשום אופן על החלטת ראובן?

על מנת להבין באופן מעמיק יותר את תשובת הרשב"א ואת מסקנתו, יש לעיין היטב מה היתה שאלתו של המאירי. ברור שבלי התערבות משפחתה של לאה היו רק שתי אפשרויות: או שהגזבר היה נעתר לבקשתו ומפחית את הקנס או שלא. במצב האחרון, אם היה ראובן נותן את הגט מפני אי-יכולתו לשלם את הקנס, כנראה שהמאירי היה מכשיר את הגט, אחרת לא היה צריך לשאול את דעתו של הרשב"א על מצב מסובך יותר. גם הרשב"א היה מכשיר את הגט במצב האחרון, כלומר בלי התערבות משפחת לאה ובלי הפחתת הקנס. אחרת לא היה צריך בתשובתו למאירי לכלל ההסברים האלה, אלא היה עונה בפשטות שאפילו בלי התערבות משפחת לאה, בלי איום המאסר ובלי הפחתת הקנס, הגט מעושה מפני שהבעל נתן את הגט כדי להשתחרר מחובו, שלא היה ביכולתו או ברצונו לשלם. נראה אפוא ברור שהרשב"א והמאירי מסכימים שבמצב שהבעל מקבל עליו קנס ברצון⁴⁵, גט הניתן כדי להשתחרר מאותו קנס כשר.

מה שהיה קשה למאירי היה הגורם הבא: ראובן קיבל עליו קנס של אלף דינרים אם לא יגרש את אשתו לפני תאריך מסוים. אבל סוף סוף התערבותה של משפחת לאה לא שינתה באופן יסודי את המצב שראובן קיבל עליו ברצון. בסופו של דבר הוא היה עומד בפני אותה ברירה עצמה: נתינת הגט או תשלום אלף דינרים. השאלה העומדת בפנינו היא אם כן זו: האם התערבות משפחתה של לאה לא שינתה את המצב והגט כשר, או שהתערבות זו, שהצליחה לשכנע את הגזבר להחזיק בדרישתו, שינתה את המצב לגמרי ואנו כעת במצב חדש של התערבות בלתי הוגנת המכילה הפחזה ואיום?

תשובתו של הרשב"א היתה חד-משמעית: אנו נמצאים במצב חדש. לא מדובר עוד במצב בו מקבל הבעל ברצון את הקנס, אלא במצב של קנס הכפוי על-ידי אחרים בדרך אלוצה. ראיה נוספת לכך אפשר למצוא בקטע בבית הבחירה (גיטין פ"ה ע"ב),⁴⁶ שמשקף את תוכן תשובתו של הרשב"א:

העתקנו פה שני קטעים מתוך דברי רבינו המאירי בפסקה בגיטין דף פ"ח ע"ב שהם החזרה נכרת מתשובת הרשב"א ומתוך פירוט הדברים אפשר לברר את דברי הרשב"א בדרך מדויקת יותר:

1

"ועשוי זה שהוזכר במשנתנו לא סוף דבר שחבטוהו והכוהו על כך אלא כל אונס במשמע אפי' אונס ממון כגון שהיו כובשין את ממון עד שיגרש או הטילו עליו קנס על ידי גוים ואפי' קבלה מעצמו כל שנתחרט וכופין אותו לקיים מצד הקנס אונס גמור הוא "

2

" ואחר שכן אף בגט, שאינו צריך מודעה כל שנתברר שהבהילוהו או הפחידוהו שלא כדין בדבר שאפשר להתקיים או שזה סבור שיהא אפשר להתקיים, אם בגוים אינו גט ובישראל פסול ופוסל "

קודם כל צריך לציין שיש דו-משמעות מטעה בשימוש במלה אונס. הביטוי אונס יכול להיות לחץ במובן כללי אבל אונס יכול גם כן להיות מושג הלכתי אם המשמעות של כפייה שלא כדין מפני שאין הדין נותן שכופים

⁴⁵ לכן נראה מתמיה, לפי הרמ"א, שאם הבעל נתן ברצון ערבון אם לא יגרש את אשתו, הגט כשר (ש"ע אה"ע קל"ד, ד') בעוד שאם קיבל עליו קנס ברצון המצב יהיה מסובך עד כדי כך שהרמ"א דורש שיפטר אותו מן הקנס. להפך, אפשר לדייק מדברי השולחן ערוך, שכאשר הבעל מקבל ברצון אין הבדל בין ערבון לקנס והגט כשר אם אין מודעה. ועוד מדברי הרמ"א באותו סעיף "ואם כבר גירש מפני זה ואפילו גירש מכה שבועה שעשה מעצמו לגרש, הגט כשר" רואים שהשבועה דומה לאונס אבל הקנס, כמו הערבון, אינו דומה לאונס גמור.

⁴⁶ דיבור המתחיל "ועישוי".

אותו ולכן כפייה זו פוסלת את הגט בלי מודעה. כדי למנוע את דו-משמעות זו משתמש המאירי בביטוי אונס במשמעות לחץ כללי אבל כאשר הוא מדבר על המושג ההלכתי, הוא משתמש בביטוי אונס גמור שמשמעותו כפייה שלא כדין, כאשר הדין נותן שאין כופים אותו. האונס גמור פוסל את הגט בלי מודעה. בספרות הרבנית המאוחרת יותר, הלחץ, כלומר הגורם, נקרא אונס. יש אונס כדין ויש אונס שלא כדין, אונס כדין כאשר הוא נפעל בדבר המותר על-פי דין ואונס שלא כדין כאשר האונס נפעל בדבר האסור על-פי דין, כגון גניבה, מאסר שלא עולה לו או הפקעה שרירותית של נכסיו. המושג ההלכתי הוא הכפייה. יש כפייה כדין כאשר הדין נותן שכופים ויש כפייה שלא כדין כאשר הדין נותן שאין כופים. ברוב רובם של המקרים מדובר בכפייה שלא כדין או כפייה סתם.

הקטע הראשון (תחילת הפסקה): אם היה המאירי סבור שבמקרה של חרטת הבעל שקיבל עליו קנס ברצון האונס העצמי (או אונסא דנפשיה) הוא אונס גמור הפוסל את הגט בלי צורך למודעה, אז נוסחו של סוף הקטע היה צריך להיות:

"ועשוי זה שהזוכר במשנתנו לא סוף דבר שחבטוהו והכוהו על כך אלא כל אונס במשמע אפי' אונס ממון כגון שהיו כובשין את ממונו עד שיגרש או הטילו עליו קנס על ידי גוים ואפי' קבלה מעצמו כל שנתחרט אונס גמור הוא."

אכן המאירי ציטט אונסים שונים המהווים אונס גמור דהיינו: חבטה והכאה, אונס ממון, כבישת ממון, הטלת קנס או הטלת קנס על-ידי גוים ואפילו במקרה של קנס שקיבל הבעל והתחרט, וכופין אותו לקיים מצד הקנס, אונס גמור הוא. לפי ההבנה המקובלת של תשובת הרשב"א, במקרה של קבלת קנס ברצון וחרטה רצופה, אם הוא נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הגט פסול בלי שום מודעה. לכן בדברי המאירי המלים וכופין אותו לקיים מצד הקנס הן מיותרות ומטעות. אבל האמת היא שהמלים המיותרות האלה משנות את המשמעות לגמרי וסותרות את ההבנה הזו ואת העיקרון לפיו במקרה של קבלת קנס ברצון וחרטה רצופה, אם הוא נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הגט פסול בלי שום מודעה. עכשיו המשמעות של האונס האחרון של הרשימה היא: ואפילו קיבל בעצמו קנס, יש עוד מצב של אונס גמור: כל שנתחרט וכפו אותו לקיים מצד הקנס. המאירי כתב איפא שבמקרה של קבלת קנס וחרטה יש אונס גמור אך ורק אם יש כפייה על-ידי אחרים. ולכן כל זמן שאין כפייה על-ידי אחרים אין אונס גמור בניגוד להבנה המקובלת של תשובת הרשב"א.

אף-על-פי שהדיוק הקודם נכון ואי אפשר להפריכו, אינו הנימוק העיקרי של ניסוח המאירי ועוד לא ירדנו לסוף דעתו. לאמיתו של דבר היה ודאי וברור למאירי שקבלה ברצון של קנס אם לא יתן את הגט עם חרטה מאוחרת אינה אונס כלל והגט כשר כל-עוד שלא מסר מודעה. אבל במקרה כזה, אונס הבא לו על-ידי אחרים דרך התערבות בלתי הוגנת כגון הפחדה או איום, כדי לחייבו לקיים את התחייבותו מצד הקנס, מעלה ספק, מפני שאפשר שאונס כזה, תכליתו היא רק לכפות אותו לקיים את התחייבותו ולכן אולי אינו אונס גמור הפוסל את הגט גם בלי מודעה. נימוקו העיקרי של המאירי היה שאפילו אונס כזה הוא אונס גמור. ברור שקביעתו של המאירי, אחרי היסוסים והתייעצות עם הרשב"א, שאונס כזה הוא אונס גמור, מוכיחה שבלי האונס הזה על-ידי אחרים, כלומר במקרה של קבלת קנס וחרטה, היה הגט כשר אם לא מסר מודעה. לפיכך במקרה של חרטה גרידא, בלי התערבות אחרים, האונס העצמי אינו אונס גמור הפוסל את הגט גם בלי מודעה ונתינת הגט על-ידי הבעל כדי להשתחרר מהקנס אינה נחשבת כאונס גמור הפוסל את הגט ורק מודעה יכולה לפסול את הגט.

בקטע השני כותב המאירי שוב בבירור "שבמקרה הגט אין צורך במודעה כל זמן שנתברר שהבהילוהו או הפחידוהו כלומר שאנסוהו שלא כדין", כלומר רק ורק במצב של אונס על-ידי אחרים שלא כדין, כלומר במצב שאין הדין נותן שכופים אותו. אבל כאשר אין התערבות של אחרים והבעל נותן את הגט כדי להשתחרר מהתחייבותו, כלומר מפני האונס העצמי אין זה אונס גמור הפוסל את הגט והגט כשר כל זמן שלא מסר מודעה.

אם סברתנו נכונה, ההבחנה שעושה הרשב"א בין קבלת ממון לבין ויתור על קנס נראית כהבחנה שבאה בחשבון רק במצב של כפייה על ידי אחרים. הרשב"א השווה את נתינת הגט המעושה למכירתו המעושה של פרדסו של ראובן. המכירה, אף על פי שהייתה מעושה, הפכה למכירה קיימת אם המוכר קיבל דמי שוויו, ובתנאי שלא מסר מודעה. לעומת זאת, במקרה של ביטול הקנס⁴⁷ הרשב"א פוסק שהגט מעושה ואינו דורש מסירת מודעה. הקביעה שנעשה כאן עוול מספיקה כדי לבטל את המכירה או לפסול את הגט. אולם היה אפשר לטעון שהכלל "תליוהו זובין זבינה זביני" תקף, ואולי אף ביתר הצדקה, גם כאשר המוכר נאנס למכור את הפרדס תמורת הצהרת-ויתור על חובו העולה לערך הפרדס.

כן נראה שהרשב"א לא ההסכים עם המסקנה המקובלת של הרשב"א. בסוף תשובתו (תשב"ץ, חלק ב', ס"ח) הוא כותב:

ומ"מ מדברי הרב ז"ל⁴⁸ שכתב שנתנת ערבון לא הויא אונס, למדנו שהמחייב עצמו ממון אם לא יגרש, וגרש, שאין זה אונס. וא"כ האומר אתן למלך מאה זהובים אם לא אגרש אשתי, מגרש ואין חשש בדבר, שכיון שמעצמו נתחייב בזה, ברצונו הוא מגרש...

אם כן, הרשב"א לא עשה שום הבחנה בין נתינת סכום כסף בערבון לבין קבלת קנס של אותו סכום, אם לא יגרש את אשתו.⁴⁹ הרשב"א הבדיל בין שני המצבים מפני סיבה שנראית אולי מלאכותית. במצב של אונס הוא מסתמך על הכלל תליוהו זובין זבינה זביני. לכן הוא דורש קבלת ממון ודוחה את ביטול הקנס.⁵⁰ מכל מקום:

- הסתירה⁵¹ שנשארה זמן רב כל כך ללא פיתרון בין הרשב"א לבין הפוסקים האחרים (הר"ף, ריטב"א, רשב"ץ ובמיוחד מהרי"ק) מצאה בסוף פיתרון חד משמעי.
- רשב"א דן במצב של כפייה על ידי אחרים בלי קבלת כסף. הגט מעושה ופסול למרות חוסר מודעה. אם ראובן היה מקבל כסף במקום ביטול הקנס היה הגט כשר ובלבד שלא היה מוסר מודעה.
- הרשב"א לא הביע את דעתו כלל במצב של קנס המקובל ברצון בלי התערבות ולחץ אחרים בניגוד לר"ף, ריטב"א, רשב"ץ, רבי מיימון נג'אר ומהרי"ק. ולכן באמת אין שום פלוגתא ביניהם.
- הרשב"א דן גם כן באונס שלא כדין (האשה גנבה את כספו או את חפציו), אבל היה מסופק אם החזרת הכסף או החפצים נידונה כקבלת כסף או לא.⁵²

⁴⁷ רחוק מוודאי שהרשב"א היה מסכים ומקבל ההבדל בין קבלת כסף לבין ביטול חוב.
⁴⁸ רבנו פרץ מקורביל. מן המובאה הזו של הרשב"א אנהנו רואים שהתרת השבועה לבעל והחלפתה על-ידי ערבון, אם הוא מסכים, היא הוראת רבנו פרץ והיא נתקבלה בלי שום ערעור על ידי כל הראשונים שהביאו אותה.
⁴⁹ אנהנו מוצאים מצב דומה במקרה שהאשה גנבה כסף או חפצים של בעלה והיא לא תיתן אותם בחזרה אלא אם הוא יתן לה את הגט. הרשב"א דן בשאלה הזו בתשובה חלק א', א'. אחרי הרבה היסוסים הוא הסיק מסקנה לפי העיקרון דלהלן: אבל קושטא דמלתא היא דתליוהו ויהיב לא הויא מתנה ואינו צריך מודעה דתליוהו זובין הוא שבעינן מודעה. כנראה שהוא מסיים לחומרא והגט פסול מפני שאנחנו נמצאים במצב תליוהו ויהיב. לפי סברת הרשב"א היה אפשר לחשוב שאנחנו במצב תליוהו זובין מפני שהבעל יקבל חפציו בחזרה. ומן הסתם הוא התיימש שהרי נאמר בבירור בתשובה שהבעל לא היה יכול לקבל את חפציו בחזרה על-פי בית דין מפני שלא היו לבעל ראיות. לכן המצב נראה כאילו הוא מקבל כסף והגט היה צריך להיות כשר. ראה גם בפתחי תשובה על אבן העזר קל"ד, ד' מיספר י"א שנשאר מסופק על מסקנתו של הרשב"א. הוא העתיק את התורת גיטין שכתב שמצב הגניבה הוא מעשה בכל יום והוא לא שמע שפוסלים את הגט. השיקולים שלנו יכולים להצדיק את הוראתו המיקילה של רבנו ירוחם בספר תולדות אדם וחוה, נתיב כ"ד, סוף חלק א', וניציה שנ"ג, מהדיר: בראדין, עמוד 203, עמודה ג'. ראה הקטע בנספח בסוף המאמר.
⁵⁰ רשב"א פסק בתשב"ץ חלק א', ס' א' שאם בית דין כופה את הבעל הסרבן לפרוע את הכתובה, אם הבעל נותן את הגט כתמורה לביטול תשלום הכתובה, הגט כשר. הפסק הזה מסכים עם הריב"ש ס' קכ"ז המכשיר את הגט שהבעל נתן כתמורה לתשלום חובו על ידי משפחת האשה ויציאנו מן המאסר.
⁵¹ תשובות הרשב"א חלק ד' עם הנוסח המקורי של התשובה סימן מ', יצאו לאור בסלוניק בשנת 1803. קודם התאריך הזה לא היה הנוסח המקורי של התשובה ברשות הרבנים. אבל כנראה עוד במאה התשע-עשרה עוד לא היו הרבנים יודעים את הנוסח הנכון. אפילו עוד היום הרבה רבנים מצטטים את התשובה לפי נוסח הבית יוסף. לכן, עד היום חושבים הרבנים שתשובת הרשב"א דנה במצב שהבעל קיבל עליו קנס ברצון ובמקרה של חרטה, אפילו חרטה נסתרת, הגט פסול בלי שום מסירת מודעה. כך הם מבינים את תשובת הרשב"א. כנראה שההוראה הזו נוגדת הוראות כל שאר הראשונים. גם דברי השולחן ערוך בסעיף ד' שהבעל מותר לתחילה לתת ערבון וגם מדבריו בסעיף ה' אפשר להסיק מסקנה שרבי יוסף קארו הבין את תשובת הרשב"א כשורה. תשובת הרשב"א דנה במצב של אונס הבא לבעל על-ידי אחרים.

- מהרי"ק דן במקרה שהבעל קיבל עליו ערבון ברצון. למרות חרטה הבעל ונסיונו לקבל את הערבון בחזרה, הוא נתן את הגט בלי מסירת מודעה ולכן הגט כשר.⁵³
- הריטב"א כתב שלא מצינו שיהא אונס בגט אלא באונס הבא לו שלא מעצמו.
- במקרה שהבעל נשבע ברצונו לתת את הגט, הריטב"א כתב שהגט לא מעושה וכשר ובלבד שלא ימסור מודעה. אין אונס יכול לנבוע משבועה או מהתחייבות שהבעל קיבל עליו ברצון. הדיישה להתיר לבעל את שבועתו היא חומרה של רבנו פרץ. אך גם רבנו פרץ מודה שהשבועה אינה אונס, אלא רק דומה לאונס.
- מפסקו של רבנו פרץ המתיר להחליף השבועה בנתינת ערבון ברצונו, אפשר להסיק שנתינת ערבון או כנראה קבלת קנס ברצונו אינם דומים לאונס, ולכן הם מותרים לכתחילה. ואכן, לפי הרשב"ץ אין הבדל בין נתינת ערבון ובין קבלת קנס. במצב של נתינת ערבון או קבלת קנס מרצון אפשר להגיע לגט מעושה רק במקרה של חרטה עם מסירת מודעה.
- כל עוד שמבינים את תשובת הרשב"א לפי ההבנה המקובלת, אין שום הבדל בין אונס על-ידי אחרים לבין אונס על-ידי עצמו. לכן הכלל "תליוהו וזבין, זביניה וזביני" בר-תוקף בשני המקרים. והגט המעושה יהיה כשר אם הבעל מקבל כסף. לפיכך הערבון מתאים לפי שהבעל הוציא את הכסף מרשותו והוא יקבל כסף מחדש. אבל הקנס אינו מתאים לפי שהבעל לא יקבל שום כסף חדש, אלא שהוא רק יחסך את ההוצאה. אבל אם סוף-כל-סוף מקבלים את העיקרון שגם לפי הרשב"א והמאירי אין אונס על-ידי עצמו דומה לאונס על-ידי אחרים ורק האונס על-ידי אחרים הוא אונס גמור הפוסל את הגט בלי צורך למודעה, אז אונס עצמו אינו אונס גמור כלל. לכן במקום קבלה ברצון של קנס או ערבון, אין עוד שום הפרש בין הערבון לבין הקנס. ההבדל היחיד הוא במקום אונס על-ידי אחרים, כמו בנידון תשובת הרשב"א, שהערבון מהווה הכנסת כסף חדשה המכשירה את הגט, בתנאי שהבעל לא ימסור מודעה. ההבדל הזה נכון רק לפי שיטת הרשב"א המקבל את העיקרון "תליוהו וזבין, זביניה" גם בגט. אבל הריב"ש, הרדב"ז והרמ"א לא קבלו את העיקרון הזה וההלכה הרווחת היא כמותם.

למסקנה: לפי הצעתנו תשובת הרשב"א דנה במקרה של התערבות בלתי הוגנת (הפחדה ואיום) של משפחת לאה, שהיא אונס הבא לו על-ידי אחרים, הפוסל את הגט. תשובת הרשב"א מבוססת על ההנחה המוקדמת שקנס המקובל ברצון אינו אונס כלל. הרשב"א ענה שבמצב בו אנס את הבעל, הגט המעושה נעשה כשר על-ידי קבלת ממון. כשם שמכר מעושה מוכשר על-ידי קבלת ממון, "משום דסתמא דמילתא כל שמקבל זוזי גמר ועביד ומחיל אאונסים", כך הגט המעושה מוכשר על-ידי קבלת ממון "משום דאגב זוזי גמר ומגרש".⁵⁴

⁵² תשב"ץ, חלק א', א', המקרה של האשה שגנבה חפצים מבעלה כדי לקבל את הגט. כנראה שהחזרת חפציו לא דומים לקבלת כסף. אבל הדבר מתמיה שהרי נאמר שהבעל לא היה יכול לקבל את חפציו על-ידי בית דין ואם כן התייאו. אני הייתי מצייע שהמסקנה תלויה באם הבעל התייאו או לו.

⁵³ מבקר חשוב שאל אותי למה מודעה תעזור באונס על-ידי עצמו אם אין זה אונס. הריב"ש כבר נתן תשובה לשאלה זו: "יש אונס גמור (אותו מינוח כמו המאירי) הפוסל את הגט גם בלי מודעה, ואף אם נאמר שאין מסירת מודעה מועלת אלא על-ידי אונס, יש אונס שאינו מספיק לבדו לבטל הגט מדין גט מעושה היכא שלא מסר מודעה ואפ"ה קצת אונס מועיל להחשיב המודעה אפ"פ שאינו אונס גמור מצד עצמו" (מובאה חופשית). ראה שו"ת הריב"ש סימן רל"ב הסבר באריכות של העניין.

⁵⁴ הריב"ש (תשובה קכ"ז) כתב להיפך שאין דמים לאישה. המחבר (ס' קלד סע' ה'): המחבר לא עשה שום הסתייגות) והרמ"א (ס' קלד סע' ח') פסקו כמותו. הרדב"ז פסק גם כן כמו הריב"ש. ראת תשובות הרדב"ז חלק שיש סימן 2095. אולם ראה רמב"ם הלכות אישות י"ד, י"ט: "אין מחייבים את הבעל לפדות את אשתו יותר על דמיה". אבל בכל זאת, למרות דברי הש"ע והרמ"א, הרב אברהם בורנשטיין, אב"ד סאטשוב, במקרה של עיגון חמור על-ידי איש שעזב את אשתו כמה שנים, הכשיר גט מעושה (עישוי על-ידי הכאות) משום נתינת כסף של חמישה-עשר רובל, לפי שיטת הרשב"א, ראה שו"ת אבני נזר, חלק אהע"ז סימן קס"ז, סעיף כ"ג. נשאלתי דרך קושיה, מה הדין בנידון של הרשב"א, אם משפחת לאה, בלי שום תחבולה, הפחדה או איום, הייתה טוענת בפשטות לפני הגזבר שהיא לא מרוצה מהצעת ראובן להפחית את הקנס ומתנגדת לה מפני שזה הפרת ההסכם. כוונת המקשן ברורה, הוא רוצה להוכיח שכל התערבות, אפילו הזעירה ביותר, מהווה סוף-סוף כפייה ולכן, אפילו בלי התערבות חיצונית, ההתחייבות העצמית היא אונס מוסרי המהווה כפייה הפוסלת את הגט בלי מודעה.

אבל התשובה פשוטה: אין שחר לסברת המקשן מפני שהיא מוכשפת במקרה של ההתחייבות בקנס, שהרי המאירי דרש שני תנאים כדי לקבוע שהגט פסול ואין צריך מודעה, דהיינו חרטה ואונס הבא לו על-ידי אחרים, ואם כן פשוט שכל עוד שלא היה אונס מצד משפחת לאה, הגט כשר וצריך מודעה. האמת היא שכל עוד שהתערבותה של משפחת לאה היא שקטה, ישרה והוגנת בתחום הדין וההלכה, מותר לה לטעון שראובן התחייב לפי הסכם מקובל ואין לשנות את תנאי ההסכם. היא יכולה גם להתנגד להפחתת הקנס

קנס שהבית-דין כופה אם הבעל לא יתן את הגט.

אם בית הדין פוסק שהבעל צריך ליתן את הגט על יסוד המלצה, מצווה או חיוב (אלה הן דרגות שונות בדרישת בית הדין) יכול הוא להטיל קנס על הבעל אם לא יגרש. יש דיון בנוגע למעמד הקנס הזה. לפי דברי הדיין שלמה דיכובסקי (ולפניו כבר הרב הראשי לישראל יצחק הרצוג⁵⁵ זצ"ל), כאשר יש חיוב⁵⁶ לתת גט קנס שאינו מוגזם, ושמשאיר לבעל בחירה חופשית, אינו בגדר כפייה שלא כדין. אך כאשר בית הדין עוד לא פסק שום חיוב, יכול הקנס להיות כפייה שלא כדין הפוסלת את הגט. זה הכלל: אם הכפייה כדין כשר, ואם שלא כדין הגט פסול.

קנס שערכאות של גוים כופה על הבעל אם לא יגרש.

קנס זה הוא כפייה שלא כדין. האפשרות היחידה שההתערבות תהיה מותרת היא כאשר אותן ערכאות מאשרים את צו בית הדין, ואומרים לבעל "עשה מה שבית דין של ישראל פסק". זה הכלל: אם כפיית הערכאות היא כדין בדין ישראל, הגט פסול; ואם שלא כדין בדין ישראל, הגט אינו גט.

ג. שולחן ערוך⁵⁷ ורמ"א⁵⁸ אבן העזר סימן קל"ד: גורמים הפוסלים את הגט.

שולחן ערוך אבן העזר קל"ד, ד'

אם נשבע הבעל ליתן גט צריך שיתירו לו קודם שלא יהא דומה לאונס, אך ערבות יתן אם ירצה שאין זה דומה לאונס.

מחבר השולחן ערוך הלך בעקבות רבנו פרץ וקיבל הוראתו, ואף העתיק את לשונו. במצב שהבעל קיבל עליו ברצונו שבועה לתת את הגט, צריכים להתיר לו את השבועה⁵⁹ מפני שזה דומה לאונס.⁶⁰ נראה שלפי גישה זו הבעל אינו נותן את הגט ברצונו אלא כדי למלא את התחייבותו המוסרית לפי השבועה. לכן דורש רבנו פרץ שיתירו לו את שבועתו, שלא יהיה דומה לאונס, שכן בכך הוא מאבד את בחירתו החופשית.⁶¹ עם זאת, מותר

ולתבוע את ראובן לדין. ולכן אנחנו עוד בגדר הקנס המקובל על עצמו והגט כשר כל עוד שהוא לא מסר מודעה. רק התערבות תקיפה, אלימה או אפילו התערבות בלתי הוגנת כוללת הפחדה או איום, כאשר כוונתה ותכליתה של משפחת לאה היא לעשות משפט לעצמה חוץ מתחום הדין וההלכה, מוציאה אותנו חוץ מגדר הקנס המקובל על עצמו ומעבירה אותנו לגדר האונס הבא לו על-ידי אחרים והיא כפייה שלא כדין הפוסלת את הגט במקרה של קבלת קנס. אולי קשה לקבוע מקום הגבול בין התערבות הוגנת והתערבות בלתי הוגנת, ואז במקום ספק הדבר מסור לשיקול דעתו של בית הדין. וכך זכינו להבנה שלמה של תשובת הרשב"א ושל דברי המאירי המשלימים ומאירים את כוונת הרשב"א. הערה: נראה להלן בהמשך המאמר שיש שיטה לפיה מגלה אוביקטיבי חיצוני את החרטה הפנימית כמו המשא ומתן עם הגזבר כדי להפחית את הקנס, מספיק לבטל את המתנה או לפסול את הגט בלי מודעה (ראה להלן בנפסח). אבל כנראה, זו שיטה משנית והרמב"ם והשולחן ערוך לא פסקו כן ואף הרמ"א הסכים עימהם. גם מדברי הרשב"א בסוף התשובה, ובאופן יותר ברור, מדברי המאירי כאן יוצא שרק עישוי חיצוני יכול לפסול את הגט בלי מודעה. אחרת יש צורך למודעה רשמית, המגלה החיצוני את החרטה לא מספיק, כל עוד שאין מודעה, הגט כשר, ראה שולחן ערוך, חושן משפט ס' רמ"ב סעיפים ח-ט והגהת הרמ"א סוף סעיף ט'.⁵⁵ היכל יצחק, אבן העזר, חלק א', סימן א': סעיף נ"ב.

⁵⁶ היום בבתי-דינים בישראל פוסקים חיוב לתת גט אחר הפחדה של עשרים וארבעה חודשים. כנראה שהתשובה של רבי חיים פלאג'י בספר חיים ושלו, חלק ב', תשובה אחרונה קי"ב בה מציע הרב כפיית הגט אחר הפרדה של י"ח חודשים השפיעה על הפסק הזה. אין לערוב את החיוב הזה עם החיוב הנזכר בשולחן ערוך יורה דעה רכ"ח, כ' לתת את הגט לאשה הטוענת מאיס עלי כאשר יש לה אמתלה ברורה.

⁵⁷ הספר המפורסם ביותר של רבי יוסף קארו, נדפס בוויניציה בשנת 1565.

⁵⁸ רבי משה איסרליש (1525~1572)

⁵⁹ מהתשובות שצוטטו בתשובה ל"ה של רבי אברהם אבן טווא נדמה שהרשב"א והרשב"ץ לא דרשו את חומרתו של רבנו פרץ.
⁶⁰ הרשב"ץ בתשב"ץ חלק ב', סי' ס"ח כתב שאין טעם לטענה זו מפני שהבעל יכול לשאול על שבועתו. לכן אין צורך בדרישת רבנו פרץ. הבעל שומר על ברירתו החופשית: הוא יכול לתת את הגט והוא יכול לשאול על שבועתו. אנחנו לא יודעים אם רבי יוסף קארו ידע עוד את כתבי רבנו פרץ או אם הוא ציטט אותם מתוך תשובה צ"ו של הריטב"א.

⁶¹ הרשב"ץ והרשב"א התנגדו לסברה זו. הבעל יכול לשאול על שבועתו. לכן הוא שומר על הברירה החופשית ואין כאן אונס. המאירי הסתמך גם הוא על אותה סברה.

לבעל לתת ברצונו ערבון לפני שיתירו לו את שבועתו, וזה לא נחשב דומה לאונס. במצב זה הבעל שומר על בחירתו החופשית: הוא יכול להפסיד את הערבון ולא לתת את הגט. לכן קודם שיתירו לבעל את השבועה, יכולה משפחת האשה לבקש מבית הדין לדרוש ממנו לתת ערבון. אבל בסופו של דבר, הדבר נתון להחלטתו. בשולחן ערוך, וגם בנושאי כליו, לא מפורט כיצד יש לנהוג אם הבעל מסרב לתת ערבון. ברור שבמקום עיגון לא היו הריטב"א, הרשב"א והרשב"ץ מתירים את השבועה. אדרבה, הם היו כופים את הבעל לתת את הגט אפילו בשוטים, והגט כשר. במבט ראשון, נראה כי המחבר נמנע מהערכה של הכפיות השונות. אולם כאשר מעיינים היטב בסעיפי הסימן ניתן להסיק מסקנות חשובות, כדלהלן:

סעיף ד'.

- קבלת שבועה ברצון על ידי הבעל אינה אונס, אבל היא דומה לאונס, ולכן לכתחילה צריך שיתירו לו את השבועה.
  - מותר לבעל לתת ערבון ברצונו⁶² כדי להבטיח את נתינת הגט.⁶³
- ניתן אם כן לקבוע שהתחייבות כספית המקובלת ברצון אינה אונס, ומותרת לכתחילה, בעוד שהתחייבות כספית כפויה היא אונס.

סעיף ה' עד ח'.

הא דאינו גט כשהוא אונס,⁶⁴ הני מילי כשמסר מודעה אבל לא מסר מודעה, אם אנסוהו שלא כדין פסול⁶⁵ וכדין כגון שהוא חייב להוציא ואינו רוצה ואנסוהו ב"ד עד שהוציא, הוי גט ומצווה.....(סעיף ה')

מי שמסר מודעה על הגט מכין אותו מכת מרדות...(סעיף ו')

אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין ואמר רוצה אני וגם ביטל המודעה... פסול ואעפ"כ פסלה מן הכהונה...(סעיף ז')

אנסוהו גוים לגרש, אם הוא חייב לגרשה מן הדין, פסול ואעפ"כ פוסלה מן הכהונה. ואם לא היה חייב לגרשה מן הדין, אפילו ריח הגט אין בו ולא נפסלה מן הכהונה. (סעיף ח')

אם דחקו אותו ב"ד של ישראל ע"י גוים והיו מכין אותו ואומרים עשה מה שישראל אומרים, דינו כאנסוהו ישראל (סעיף ט')

- בכל מקרה, אם הבעל מתחרט ומוסר מודעה הגט אינו גט.⁶⁶
- במצב של אונס כדין, כלומר כפייה על-ידי הבית-דין, מסירת מודעה על ידי הבעל מבטלת את הגט.⁶⁷
- אולם בית הדין יכול לכפות אותו (אפילו באונס גופני) עד שיאמר "רוצה אני".
- במצב של אונס שלא כדין הגט פסול⁶⁸, אפילו בלי מודעה (מדרבנן לפי הרמב"ם, מדאורייתא לפי הטור) ופוסל אותה מן הכהונה.

⁶² נדמה שהמחבר לא עשה שום הבדל הלכתי בין קנס לבין ערבון, כאשר הבעל מקבל אותם ברצון. הרשב"ץ בתשובה חלק ב', ס"ח כתב בבירור שאין הפרש בין קנס לערבון כאשר הם מקובלים ברצון. רבי נג'אר כתב שהקנס שהבעל מקבל על עצמו אינו אונס.

⁶³ לפי שיטת השולחן ערוך אין הבדל בין ערבון לבין קנס. אבל הקנס נותן פחות ביטחון לאישה ולכן הוא לא נזכר.

⁶⁴ אפילו על-ידי עצמו.

⁶⁵ אפילו אם הוא קיבל ממון.

⁶⁶ הגט בטל מן התורה ואינו גט.

⁶⁷ כלומר אינו גט.

⁶⁸ מדאורייתא הוי גט אבל חכמים פסלו את הגט, כלומר פסול מדרבנן. כך היא שיטת הרמב"ם לפי המימרא דרב משרשיא. ראה רמב"ם הלכות גירושין ב:ז ההגדרות של "פסול" ו-"בטל". אבל הרבה ראשונים פוסקים נגד רב משרשיא והגט פסול מדאורייתא, אבל יש לו ריח הגט ופוסל אותה מן הכהונה. אף על פי שהבית יוסף ניסה להצדיק את הרמב"ם, בסוף הוא נטה לשיטה הנוגדת. אבל בשולחן ערוך הוא נשאר מתון וסתמי והוא השתמש בלשון התלמוד במימרא דרב משרשיא ולכן עמדתו אינה ברורה. בסעיף ה' מוזכר "אינו גט" ולכן אפשר להבין ש"פסול" הוא מדרבנן אבל בסעיף ז' כתוב "פסול ואעפ"כ פסלה מן הכהונה" ולכן פסול כאן מדאורייתא ואעפ"כ פסלה מן הכהונה. יש עוד להעיר שהרדב"ז פסק הלכה למעשה במקרה של גט שאנסו ישראל שלא כדין, כמו הרמב"ם, שהגט פסול מדרבנן ועל סמך זה הוא כתב: "וכבר ידעת שכל מקום שהגט פסול, אם נשאת לא תצא והולד כשר" (תשובות הרדב"ז, חלק א' סימן קנז).

- אם אנסוהו גוים והאונס היה כדין הגט פסול (מדרבנן לפי הרמב"ם, מדאורייתא לפי הטור) ופוסל אותה מן הכהונה.
- אם אנסוהו גוים והאונס שלא כדין הגט בטל.⁶⁹

מן האמור עד כה ניתן לדייק ולקבוע כדלהלן:

- אם הבעל קיבל עליו ברצונו שבועה לגרש את אשתו, והתחרט, הוא צריך למסור מודעה, ואז הגט לא יהיה גט.
- בדיעבד, אם הבעל שקיבל עליו ברצונו שבועה לגרש את אשתו נותן את הגט ברצונו כדת וכדין עם ביטול כל מודעה, הגט כשר.
- אם הבעל קיבל עליו ברצון קנס או ערבון ואחר כך הוא מתחרט, הוא צריך למסור מודעה כדי לבטל את הגט.⁷⁰ אחרת הגט כשר, ראה סעיף ה'.
- רבי יוסף קארו לא ציין שעל ידי קבלת כסף גט מעושה נעשה כשר.⁷¹

מתוך המסקנות הקודמות, שאפשר לדייק אותן מלשונו של המחבר, נראה שרבי יוסף קארו הבין כשורה שתשובת הרשב"א עוסקת במצב של אונס הבא לו ממשפחתה של לאה, כלומר אונס הבא לו מאחרים. לכן אין סתירה בינה לבין תשובות הרב מיימון נג'אר והריטב"א, ורבי יוסף קארו היה יכול לצטט בבית יוסף את התשובות זו אחר זו בלי שום הערה. ואכן, אין התשובות סותרות זו את זו; הראשונה עוסקת במקרה שהבעל קיבל עליו ברצון קנס לגרש, ובאמת הגט ניתן בביטול כל מודעה בלי שום עיכוב. ואילו התשובה השנייה של הרשב"א עוסקת במצב של אונס על ידי אחרים. פה אין צורך לשום מסירת מודעה כדי לפסול את הגט.⁷²

רמ"א

סעיף ד'

הגה, והוא הדין אם קיבל קנין לגרש. אבל אם קיבל עליו קנסות אם לא יגרש לא מיקרי אונס מאחר דתלה גיטו בדבר אחר ויוכל ליתן הקנסות ולא לגרש. ויש מחמירים אפילו בכהאי גוונא וטוב לחוש לכתחלה ולפטרן מן הקנס אבל אם כבר גירש מפני זה ואפילו גירש מכח שבועה שעשה מעצמו לגרש, הגט כשר הואיל ומתחלה לא אנסוהו על כך.

⁶⁹ כלומר אינו גט כלל ואין לו ריח הגט.

⁷⁰ זה מתנגד להוראת הרמ"א החושש לחרטה וחושש לגט פסול אפילו בלי מסירת מודעה. אפשר לטעון שהשולחן ערוך לא התייחס בכלל למצב של אונס הבא לו על-ידי עצמו. אבל הדבר היה מתמיה היות ורבי יוסף קארו ציטט בבית יוסף בסימן קל"ד את תשובות הרשב"א, הרב מיימון נג'אר והריטב"א ובסימן קנ"ד את תשובת המהרי"ק. מוודאים בש"ע סי' קל"ד סע' ה' שרבי יוסף קארו עיבד את נוסח ה"טור" תוך שינויים זעירים, שהוא חישוב אותם בדייקנות, כדי שנוסחו הסופי יהיה מדוקדק לגמרי. "אנסוהו" מתייחס בוודאות לאונס על-ידי אחרים אבל "אונס" הוא מושג כללי אונס על-ידי עצמו או על-ידי אחרים. לכן אפשר לדייק מלשונו הזהב, שבמצב אונס על-ידי עצמו אם מסר מודעה הגט בטל ואחרת הגט כשר. לכן מחבר השולחן ערוך לא פסק כמו הרשב"א לפי ההבנה המקובלת. יש למצוא ראייה נוספת בדברי הרב יוסף קארו בתשובות אבקת רוכל (ליפציג תרי"ט) סימן קעז: "עד כאן לא אמר רבינו פרץ אלא בנשבע, אבל בנודר ואוסר עליו דבר פלוני אם לא יגרש, אין צריך שיתירו לו. וטעמא דהא איכא לפלוגי ביניהו. שמי שנשבע, אם לו יתירו לו, אין לו צד לקיים שבועתו אם לא יגרש. אבל הנודר ואוסר עליו דבר פלוני אם לא יגרש, הרי אפשר לקיים לו נדרו אעפ"י שלא יגרש. ויש הוכחה בדברי רבינו פרץ ממה שלא הצריך התרה אלא לנשבע ולא להזכיר נודר. ועוד שכתב, אך ערבון יתן אם ירצה שאין זה דומה לאונס עכ"ל. והטעם הוא משום דכיון דבידו להפסיד הערבון ולא יגרש, אין זה דומה לאונס...". לכן השבועה דומה לאונס וצריך שיתירו לו את השבועה. אבל הגורמים האחרים, הנדר [והוא הדין לקבלת קנס] והעירבון אינם אונס ואפילו אינם דומים לאונס כלל. לכן לא צריך שיתירו אותם לו והגט כשר כל זמן שלא מסר מודעה. הרי שהרב בית יוסף פסק שהגט שניתן כדי להשתחרר מן חיוב הקנס כשר כל זמן שלא היה מסירת מודעה.

⁷¹ בניגוד לשיטת הרשב"א.

⁷² היה אפשר לטעון שרבי יוסף קארו הבין, כמו הרמ"א, שתשובת הרשב"א דנה במצב של קנס שהבעל קיבל עליו ברצון, ואכן במצב של חרטה לא צריכים למסירת מודעה. אבל רבי יוסף קארו לא פסק כמו הרשב"א. אבל זה לא סביר ואף לא יתכן שהרי בבית יוסף הוא הביא את תשובת הרשב"א ורבי מיימון נג'אר זו אחר זו ולא העיר עליהן וכנראה הוא לא ראה שום סתירה ביניהן. אבל לפי הרמ"א, הרשב"א והרב נג'אר מתנגדים. האחרונים ניסו למנוע את המחלוקת הזאת ולא הצליחו, כגון הלבוש, המכתב מאליהו, בעל ערוך השולחן ובעל המשכנות יעקב.

מפסקה זו עולים כמה קשיים גדולים שהמפרשים והפוסקים דנים בהם עד היום.

■ קניין.

לפי ההבנה הפשוטה של באר היטב, צריך להתיר לבעל את הקניין. התרה זו נראית מוזרה. זאת ועוד, המקור ההלכתי שאליו מפנה הרמ"א⁷³ על פי נוסח המראה מקום הנמצא בידו סותר את דבריו. לכן הרבה מפרשים התנגדו לדברי הרמ"א, ונשארו בלי פתרון מניח את הדעת. לאמיתו של דבר, הפירוש הנכון הוא בוודאי כך: כמו הערבון הנזכר לעיל ברמ"א, שאינו דומה לאונס, כך גם הקניין אינו דומה לאונס. לכן אין שום צורך להתיר אותו. ובאמת אין לקניין שום תוקף הלכתי גם בענייני גיטין, ותועלתו היא לכל היותר פסיכולוגית.

■ קנסות.

קנס שמקבל הבעל על עצמו ברצון לגרש אינו אונס, מפני שהוא תולה את גיטו בדבר אחר אך שומר על הבחירה החופשית שלו. הרמ"א התייחס אחר כך לתשובת הרשב"א כמו שהיא מופיעה בבית יוסף (אבן העזר קל"ד).⁷⁴ העתק מן התשובה בבית יוסף מובא בהערה 78. תמציתו על ידי הרמ"א כפי שהיא מופיעה בדרכי משה מצוטטת להלן. מראה-המקום ברמ"א שמתייחס לתשובת הרשב"א סביר, מפני שהעתק הלקוי של התשובה שינה לגמרי את משמעותה. בנוסח המקורי של התשובה ראינו שההתערבות הבלתי-הוגנת של משפחתה של לאה והשפעתה על הגזבר השפיעו באופן מכריע על תוצאות המעשה, והביאו לידי גט מעושה ופסול. לפי נוסח התשובה בבית יוסף, התערבות משפחת לאה והשפעתה המכריעה על החלטת הגזבר לסרב כל פשרה בעניין סכום הקנס נשמטו לגמרי. גם הציטט של הר"ח והמשפט האחרון החשוב של התשובה נעדרים. הרושם המתקבל הוא, שראובן קיבל את הקנס ברצונו בלי שום התערבות אלימה, אלא שחרטו, אפילו בלי מסירת מודעה, מספיקה לפסול את הגט משום גט מעושה.⁷⁵ הערתו של הרמ"א מסתמכת אפוא על הנוסח הלקוי של תשובת הרשב"א. לכתחילה פוסק הרמ"א כמו הרשב"א: במצב של קבלת קנס ברצון, חרטה של הבעל, אפילו בלי מודעה, פוסלת את הגט. בדיעבד הוא מסתמך על תשובותם של ר' מיימון נג'אר ומהרי"ק ומכשיר את הגט.

כדי לבחון את הנחתנו נעיין בנוסח הדרכי משה על טור אבן העזר קל"ד:

וכן משמע בפסקי מהרא"י ס' קע"ג דאם קבל קנין לגרש אשתו [לא] הוי אונס אבל אם שעבד עצמו בקנס לגרש חייב בקנס אבל אם עשה הכל בקנין אחד הכל בטל הואיל ואין הקנין חל לענין גירושין, ואינו חל גם כן לענין קנס עכ"ל וע"ש. וכך כתב מהרי"ק שורש ס"ג כדברי הרב מיימון דכל ששעבד עצמו בקנס לא מיקרי אונס הואיל ועשה מרצון נפשו וכן הוא בתשובת הריטב"א שאכתוב בסמוך.⁷⁶ אבל ב"י כתב בשם הרשב"א בתשובה שמי ששעבד עצמו בקנס לגרש וידעיין ביה שאינו מגרש ברצונו אלא שמתיירא מפני הקנס הוי גט באונס ופסול אע"פ שלא מסר מודעה.⁷⁷

⁷³ תרומת הדשן, פסקים קע"ג.

⁷⁴ ניסיתי למצוא המקור של מראה-המקומות המופיעים בנוסח הש"ע והערות הרמ"א. יש הערות בשוליים השייכות לבאר הגולה על-ידי רבי משה רבקה שיצאו לאור ב-1661 אבל מראה-המקומות בתוך נוסח השולחן ערוך והרמ"א קודמים ואנחנו מוצאים אותם כבר בדפוס קראקו משנת 1614 כאשר הם עוד לא מופיעים בדפוס קראקו של 1600 ובדפוס וניציה של 1594.

⁷⁵ לפי הבנת הרמ"א בתשובת הרשב"א בנוסח הבית יוסף ההבדל בין הרשב"א לבין הרב נג'אר הוא פשוט מאוד: בשני המצבים הבעל קיבל עליו ברצון את הקנס. במקרה של הרב מיימון נג'אר לא היה שום חרטה, נתינת הגט הייתה שקטה והבעל ביטל כל המודעות כדת וכדין. במקרה של הרשב"א הייתה חרטה, ניסיון להפחית את הקנס ונתינת הגט מפחד הקנס ולכן הגט פסול. השוואת תשובות הרשב"א והמהרי"ק הרבה יותר בעייתית. אכן במקרה המהרי"ק הבעל ניסה גם כן לקבל בחזרה את ערבונו ובכל זאת היות והוא הכניס את הערבון ברצונו וגירש בביטול מודעה, מהרי"ק פסק שהגט כשר. וזה מתנגד בוודאי לתשובת הרשב"א לפי הבנת הרמ"א.

⁷⁶ שלא מצינו שיהא חשוב אונס בגט אלא באונס הבא לו שלא מעצמו: ריטב"א צ"ו.

⁷⁷ נוסח תשובת הרשב"א ברשותו של הרמ"א היה זה המופיע בבית יוסף. חשוב לדעת שהרבה תשובות של הרשב"א נתקצרו. או בגלל שהן היו ארוכות או מפני שהתשובות נתקצרו כדי לשמש לספר חוקים קודם עריכת ספר הטורים וספר תולדות אדם וחווה, בתחילת המאה ארבע-עשרה. ראה פרטים נוספים ב-א'. ספר הזיכרון של רבי בצלאל זולטי, ירושלים, 1987 מאמרו של ר' שלומה

קודם כל אנו רואים שהרמ"א הסתמך על פסקי מהר"י איסרלין והיה מודע לטענות שעתידיים להעלות נגדו. שנית, יש לתקן את נוסח הקטע מדרכי משה ולהוסיף שלילה אחת כדי לתקן סתירה פנימית. ועוד אנחנו נוכחים לדעת שהבנתנו של ההערה הראשונה של הרמ"א נכונה. אשר למצבו של הבעל שקיבל עליו ברצונו קנס אם לא יגרש את אשתו, ראוי לציין שהרמ"א הכיר את תשובתו של הרשב"א רק מתוך הבית יוסף, ועל כן לא היה יכול להבין – ומן הסתם גם לא העלה על דעתו את מלוא מורכבותה של השאלה. בדרכי משה אנו מוצאים קיצור נמרץ של התשובה, המפשט אותה במידה רבה. לפי נוסח הרמ"א מתברר שהרמ"א הבין שמדובר בבעל שקיבל עליו ברצונו קנס אם לא יגרש את אשתו,⁷⁸ ואם ידוע לנו שהוא מגרש מפני שהוא מתיירא מפני הקנס, הגט מעושה ופסול.

אולם כאן מתעוררת תמיהה: כיצד קיבל הרמ"א את שיטת הרשב"א המשווה את נתינת הגט השקטה בלי התערבות של אחרים ובלי מסירת מודעה עם אונס שאחרים גרמו? וכיצד הוא מסכים עם השימוש בפועל "תליוהו" ביחס למעשה הזה? התשובה על כך היא שהרמ"א לא הבין שהרשב"א עסק במצב של אילוץ על ידי אחרים. לפי הרשב"א ביטול הקנס אינו קבלת כסף ולכן יש להשוות המצב לתלוהו ויהיב, ולא צריך מודעה, כל דידיעין באונסיה ותלוהו וגירש גירושיו לאו גירושין. אם היה הבעל מקבל כסף היה הרשב"א משווה המצב לתלוהו וזבין זביניה זביני דאגב אונסיה דזווי גמר ומקני ואפ"ה אי מסר מודעה מבטלה. אכן רמ"א⁷⁹ הבין שאפילו קנס שקיבל עליו הבעל ברצונו יכול להיות אונס הפוסל את הגט. לכן הרשב"א נוגד את כללו של הריטב"א ואת כללו של המהרי"ק.

ריטב"א, תשובה צ"ו:

שלא מצינו שיהא חשוב אונס בגט אלא באונס הבא לו שלא מעצמו

מהרי"ק שורש ס"ג, ג'

דאין אונס אלא הבא לאדם מחמת אחרים זולתו לאפוקי זה שהביא האונס עליו.

לפי הבנת הרמ"א, המצב שבו דן הרשב"א היה שהבעל קיבל על עצמו קנס אם לא יגרש את אשתו. אם אנו יודעים שהוא נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הרי הוא נתן את הגט באונס הבא לו על ידי עצמו ("אונס דנפשיה"), וגט כזה פסול. אבל באותו מצב רבי מיימון נג'אר ומהרי"ק⁸⁰ מכשירים את הגט. אולם לפי הרמ"א קשה להבין למה הרשב"א משווה את נתינת הגט הזה, שהוא רואה אותה ככפויה, עם המכירה הכפויה של הפרדס שהגמרא מתארת בלשון תליוהו. כיצד ניתן לדמות אונס עצמו לאונס אחרים?

הרמ"א פסק לכתחילה כמו הרשב"א. לכן, במצב שבו קיבל הבעל קנס על עצמו אם לא יגרש את אשתו, ובסופו של דבר נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הרי זה כאילו נתן את הגט באונס עצמו, וגט כזה פסול. ולפי שקשה לדעת את רגשותיו הפנימיים של האדם, הדרך היחידה להיות בטוחים שהבעל לא גירש את אשתו

הבלין עמ' 219 הע' ד'. ב' תשובות הרשב"א, צילום של המהדורה הראשונה דפוס רומה שנת ר"ל, המהדיר ר' שלמה הבלין, 1978, עמודים 12-16.

⁷⁸ תשובת הרשב"א בבית יוסף היא כדלהלן:

שאלת ראובן בעל לאה וקרובי לאה היו בהסכמה שיגרש ראובן את לאה אשתו ונאותו זה לזה בקנס אלף דינר ושיגרש לזמן קבוע ואחר נתחרט ראובן ומיאן בדבר והללו מתרין בו מצד הקנס עד שהלך לגובר להתפשר עמו ולא קבל ומחמת יראה זו גירש ראובן את לאה שלא היה בקי למסור מודעה. אם נדין גט זה כגט מעושה? תשובה נ"ל שגט זה מעושה ופסול כל שידועין באונסו אע"פ שלא מסר מודעה שאין מסירת מודעה אלא היכא דשקל זווי משום דסתמא דמילתא אגב אונסי דזווי גמר ומקני כל שלא מסר מודעה אבל תליוהו ויהיב לאו כלום הוא וא"צ מודעה כל דידיעין באונסיה ותליוהו וגירש אינם גירושין דהא ליכא זווי. ואם נפשך לומר כתליוהו וזבין הוא זה דכיון שקיבל על עצמו מדעתו קנס אלף דינרין ובנתינת הגט הרויח ממון זה הוי כמקבל ממון דעלמא, לא היא שאין זה כמקבל ממון אלא כניצול מהפסד ממון וגריע טובא מהפקעת שאר וכסות כדמוכח בגמ' בהדיא דהפקעת דברים אלו דמיפטר מינייהו ע"י הגט לא חשבינן להו כקבלת ממון.

⁷⁹ וכן כל אחרונים אחריו. הנוסח המקוצר בדרכי משה נמצא במאמר במבואה של הדרכי משה.

⁸⁰ והרשב"ץ. אבל הבית יוסף והרמ"א לא ידעו את התשובה: תשב"ץ, חלק ב', ס"ח, הבית יוסף כפי המסורת שהזכיר הרב עובדיה יוסף והרמ"א מפני שהוא ידע את תשובות הרשב"ץ רק על-ידי הבית יוסף.

מפחד הקנס היא לא להתיר נתינת גט לאדם שקיבל עליו קנס, אפילו ברצונו. לכן דרש הרמ"א לכתחילה לפטור את המגרש מן הקנס קודם נתינת הגט כדי להיות בטוח שאין כאן מצב שבו הגט פסול לדעת הרשב"א.

במלים אחרות, לכתחילה הרמ"א חושש לחרטה. אבל בדיעבד פוסק הרמ"א לפי דעתם של החולקים על רשב"א, ולכן אם נתינת הגט הייתה "שקטה", עם ביטול מודעות כדת וכדין, הגט כשר. פסק זה תואם את דעתם של הריטב"א, הרב מיימון נג'אר, הרשב"ץ והמהרי"ק:

אבל אם כבר גירש מפני זה ואפילו גירש מכוח השבועה שעשה מעצמו לגרש, הגט כשר הואיל ומתחילה לא אנסוהו על כך.

המסקנה החשובה ביותר היא, אם כן, שכל הוראתו של הרמ"א נובעת מטעות בהבנת הרשב"א. הוא הכיר את תשובת הרשב"א מתוך הנוסח המקוצר והלקוי של הציטט בבית יוסף, ולכן לא הבין אותה כהלכה. התשובה עוסקת במצב של אונס על ידי אחרים, אך הרמ"א הבין אותה כעוסקת באונס על ידי עצמו. זאת, כשכל הראשונים כתבו בבירור שאין אפשרות של אונס על ידי עצמו. השבועה דומה לאונס, אבל הערבון או הקנס אינם דומים לאונס; כך כתב רבנו פרץ, וכך העתיק בהדיא והודה לזה הרמ"א. לכן הפיסקה הקודמת, "וייש מחמירים אפילו ככהאי גוונא וטוב לחוש לכתחילה ולפטרו מן הקנס", היא חומרה חדשה של הרמ"א לחוש תמיד לחרטה. אפילו לפי הבנתו של הרמ"א, הרשב"א לא דרש לחוש לחרטה והכשיר את הגט כל זמן שלא היתה חרטה ברורה! הרמ"א רצה להחמיר לכתחילה כמו הרשב"א. אבל היות וקשה להבחין בכל מצב ומצב, הוא הכניס חומרה כללית חדשה, לפי הדוגמה של החומרה שהזכיר רבנו פרץ,⁸¹ לחוש תמיד לכתחילה לחרטה ולפטור את הבעל מן הקנס.

במילים אחרות, הרמ"א הבין מפני הגרסה המקוצרת של הבית יוסף, שתשובת הרשב"א מתייחסת למצב של קנס שהבעל קיבל עליו ברצון, בלי שום לחץ ואונס על-ידי אחרים. ובכל זאת הרשב"א כתב דלא רק אונס גוף אלא גם אונס ממון הוא אונס. לכן הבין הרמ"א שלפי שיטת הרשב"א הקנס, אפילו הוא נתקבל ברצון, הוא אונס הפוסל את הגט. לכן, כך הבין הרמ"א בשיטת הרשב"א, צריכים בכל מקרה של קבלת קנס, אפילו ברצון, להניח שהגט ניתן מפני אונס הקנס, כדי להשתחרר מן הקנס.

מעניין להשוות את חומרתו של הרמ"א עם עמדתם של הרשב"א⁸² והרשב"ץ, שכתבו בנידון הבעל שנשבע לתת גט והתחרט, שכופים אותו אפילו בשוטים לקיים את שבועתו והגט כשר. כמו כן ראוי לציין שהראשונים⁸³ כולל הרשב"א לפי נוסח תשובתו המקורית, כולם בדיעה שנתנית הגט כדי להשתחרר מן הקנס שהבעל קיבל עליו ברצון אינה פוסלת את הגט. והדבר מתקבל על הדעת: אפילו אם השבועה דומה לאונס, הקנס והערבון אינם דומים לאונס. לכן תמוה מדוע הרמ"א אימץ עמדה כה קיצונית שלפיה הקנס יכול להיות אונס, אם אנו יודעים שהבעל מגרש כדי להשתחרר מן הקנס. בגלל עמדתו זו דורש הרמ"א לכתחילה חומרה יתרה, לפטור את הבעל מן הקנס.

כללו של דבר: השבועה דומה לאונס, והקנס אינו דומה לאונס, ובכל זאת הרמ"א אינו מבדיל ביניהם. לכתחילה, שניהם מעכבים את נתינת הגט, ובדיעבד, אף לא אחד מהם אינו פוסל את הגט! לסיכום, הרמ"א הסתמך על תשובת הרשב"א לפי הנוסח הלקוי המובא בבית יוסף. הבנתו, שאותה אנו יכולים לשחזר בדיוק על ידי קיצור התשובה בדרכי משה, מתנגדת לפסקי הרב מיימון נג'אר, רשב"ץ ומהרי"ק. אבל יש לציין שר' יוסף קארו ורמ"א לא הכירו את תשובת הרשב"ץ המצויה בחלק ב' מספרו תשב"ץ. נראה שאם רמ"א היה מכיר את תשובתו של הרשב"א בנוסחה המקורית, ואת תשובתו של הרשב"ץ, היה בוודאי פוסק אחרת ומוותר על חומרה זו.

⁸¹ הריטב"א קורא את הדרישה להתיר לבעל את שבועתו "חומרא בעלמא".

⁸² אני מניח שהרשב"א הסכים עם תשובתו של רבי מאיר בן ברוך (מהר"ם) הנכללת בין תשובותיו של הרשב"א שמן-הסתם לשלחה אליו כמו החמש-עשרה תשובות אחרות של מהר"ם הנכללות בחלק א' מתשובות הרשב"א.

⁸³ במיוחד הרשב"ץ בתשב"ץ חלק ב' ס"ח.

שיטתו של הרמ"א בכל הנושא הזה מעלה קושיה נוספת. המחבר, ר' יוסף קארו, בתחילת סעיף ד' דרש שיתירו לבעל את שבועתו קודם נתינת הגט, אבל אם הוא רוצה, מותר לו לתת ערבון מפני שזה אינו דומה לאונס. ברור שהמחבר, כמו רבינו פרץ, לא הבדיל בין ערבון לבין קנס, אבל בהזדמנות זו הקנס לא מועיל כלל ולא מעניין את האשה שהרי יש לו פחות תוקף מהשבועה ורק הערבון יותר מועיל. לכן לא הזכירו רבנו פרץ והמחבר את הקנס כלל. ומעניין שהרמ"א לא העיר שום הערה על נקודה זו. הדבר מתמיה, שכן לכאורה צריך היה הרמ"א לטעון נגד ניסוחו של המחבר ולאסור את זה. הרי הרמ"א פוסק לכתחילה כמו הרשב"א, ונוסף לכך הוא מחמיר וחושש לכתחילה לחרטה. לכן לא היה צריך להסכים שהבעל יקבל עליו ברצון התחייבות כספית בשעת נתינת הגט, בזמן שיש לפטרו מהתחייבות זו שלפי הבנת הרמ"א בדברי הרשב"א, יכולה להיות אונס גמור במקרה של חרטה ברורה.⁸⁴

כמו כן היה הרמ"א צריך, בהגיעו לסעיף ה', להעיר שהמחבר אינו מסכים עמו. מדברי המחבר בסעיף ה' נובע שבלי התערבות אחרים, אין אפשרות של גט מעושה, אלא אם כן מסר הבעל מודעה. והרי לנו ראייה ברורה שר' יוסף קארו התנגד לרמ"א והבין את תשובת הרשב"א כהלכה.

לפי הבנתו של הרמ"א בתשובת הרשב"א יש הבדל בין ערבון לבין קנס. הגט המעושה בגלל הערבון יכול להיות מוכשר בסופו של דבר אם הבעל מקבל בחזרה את כסף ערבונו, אבל הוא פסול כאשר מה שהבעל מקבל מצטמצם לביטול הקנס. כבר הערנו למעלה על הקושי המתעורר לפי פירושו של הרמ"א, היינו, השימוש בתשובת הרשב"א בפועל "תליוהו" כדי לתאר את המצב של "תליוהו וזבין" או "תליוהו ויהיב", שלכאורה מרמז לאונס על ידי אחרים. כדי לפתור את הקושי, הרבנים הבאים אחריו ובפרט, הרב יעקב מקארלין בשו"ת משכנות יעקב⁸⁵ הרחיבו את המושג "אונסא דנפשיה"⁸⁶ למצב של קבלת קנס ברצון, וייחסו בטעות לרשב"א את הכלל *אונסא דנפשיה הוי אונס* במצב של קבלת קנס ברצון על ידי הבעל.⁸⁷

ההבנה המוטעית הזאת היא שגורמת לבעיה ולעיוות בהלכה המודרנית: הפחד שהבעל לא יתן את הגט ברצון חופשי לגמרי, אלא רק כדי להשתחרר מן הקנס. בעניין זה אנו נתקלים בחומרה חדשה ובלתי מוצדקת. רמ"א חשש לדיעה המיוחסת לרשב"א ורצה לכתחילה לפטור את הבעל מהקנס קודם נתינת הגט. אולם בדיעבד הוא הכשיר את הגט והסתמך על מתנגדיו של הרשב"א. בדורות האחרונים, הפוסקים שמקבלים עיקרון מחודש זה טוענים שיש לפסוק כרשב"א אף בדיעבד.⁸⁸ הם נוקטים כדיעה המיוחסת לרשב"א הן לכתחילה והן בדיעבד מחשש גט מעושה. הם חוששים שלמרות שהבעל קיבל עליו את הקנס ברצון, בסופו של דבר הוא יתחרט ויתן את הגט רק כדי להשתחרר מן הקנס. לפי הדיעה המיוחסת לרשב"א, אין צורך במסירת מודעה כדי לפסול את הגט.⁸⁹ עצם המצב של העדר הרצון הפנימי לתת את הגט, ונתינתו רק כדי לא לשלם את הקנס, די בו כדי להיות אונס הפוסל את הגט.

⁸⁴ יש מקום לטעון להגנת הרמ"א שבמצב של ערבון לא חוששים לחרטה. אכן במקרה של חרטה, המצב של אונס של הבעל לא פוסל את הגט מפני קבלת כסף הערבון שתכשיר את הגט המעושה. אבל הטענה הזו לא מתקבלת על הדעת מפני שבסימן קל"ד סעיף ח', הרמ"א כתב בבירור שקבלת כסף לא מכשירה את הגט המעושה. במלים אחרות הרמ"א לא פסק כמו הרשב"א בפרט הזה. להיפך הוא הושפע על-ידי הריב"ש בתשובה קכ"ז.

⁸⁵ שאלות ותשובות משכנות יעקב, וילנא תקצ"ח, תשובה ל"ח. התשובה מכילה התחלפות מכתבים עם הרב אפרים זלמן מרגליות (1760–1828) מברודי.

⁸⁶ המושג הזה מופיע בגמרא בבא בתרא מז ע"ב: *ודילמא שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחרינייה*. העיקרון הזה מתייחס לאונס שאינו בא על-ידי אחרים אבל על-פי עצמו. אדם מוכר את ביתו או כספו. הוא עושה זה רק מפני מצב האונס העצמי. אונס עצמי התלמוד מקבל את העיקרון שאדם לא רוצה למכור את ביתו או נכסיו. הוא עושה זה רק מפני מצב האונס העצמי. אבל מפני המצב הזה של חוסר ממון, הוא נכנע ומוכר מפני החוק הפסיקולוגי *אגב אונסו גמר ומקנה*. הרחבת המושג הזה למצב של קנס שהבעל מקבל עליו ברצון מפוקפקת ולאמיתו של דבר היא נובעת מההבנה המוטעית של תשובת הרשב"א ועוד ידובר על זה.⁸⁷ ראה בנספח ניתוח מעמיק יותר.

⁸⁸ ראה שו"ת משכנות יעקב המצוטטות בפתחי תשובה אבן העזר קל"ד:ד' סעיף קטן י'.

⁸⁹ דיעה זו מתנגדת לחלוטין לעיקרון של הרשב"א בתשובה א' בחלק א' מספרו תשב"ץ. לפי העיקרון הזה הגט הניתן כדי להשתחרר מאונס אחר, למשל תשלום של כתובה עצומה, כשר. וזה מתנגד גם כן לעיקרון הברירה החופשית של הריב"ש בתשובה קכ"ז מתשובות בר-ששת. וזה עוד מתנגד לעיקרון הגדול של הריב"א והמהרי"ק שאין אונס אלא כשהוא בא לאדם על-ידי אחרים.

לפי ההסבר שהצענו, המבוסס היטב על בחינת נוסח תשובתו של הרשב"א, כל השיקולים האלה מוטעים, והם לא עלו על דעת הראשונים, ורשב"א בראשם. אין מחלוקת בין הרשב"א והראשונים⁹⁰ המאוחרים יותר.⁹¹ ההבדל בין דבריהם נעוץ בכך שהרשב"א עסק במצב של אונס על ידי אחרים, ואילו הראשונים האחרים דנו במצב של קנס שהבעל מקבל על עצמו ברצון. כולם הסכימו שאין אונס במצב של קנס המקובל ברצון.⁹² לסיום, ראיתי לנכון להוסיף הרהורים הנוגעים ללשונו של הרמ"א. המחבר והרמ"א משתמשים בביטויים הדרגתיים. אנחנו מוצאים בשולחן ערוך: טוב לחוש, נכון לחוש, ראוי לחוש, יפה וראוי לחוש וצריך לחוש. כמו כן בהגהות הרמ"א אנחנו מוצאים טוב לחוש ויש לחוש. אנו רואים שדרישת הרמ"א לפטור את האיש מן הקנס שקיבל עליו נאמרה בביטוי הקל ביותר על פי סולם זה. דבר זה מביא למחשבה שבאמת לא מדובר בדרישה הכרחית אלא בעצה טובה כדי לצאת ידי כל הדעות, אף לדעת הרשב"א, לרווחא דמילתא. אולם במקרה שיש איזה חיסרון בדבר, יכול אולי בית הדין לוותר על הפטור הזה מן הקנס. אפשר להביא כעין ראיה לכך מהערת הרמ"א על אבן העזר ס' קכ"ו, סע' ו' בנוגע לפרטי כתיבת הגט. במקרים מסוימים יכולה הדרישה לכתוב את הגט מחדש להביא לחשש עיגון. על כך כתב הרמ"א: וטוב לחוש לזה אם לא במקום חשש עיגון. וזה תואם את דברי רבי משה פרובינצאלו בתשובה ק"ג: ומה שנהגו להתיר לבעל את שבועתו, לרווחא דמלתא הוא שעושים, לא שנתחייב. ואם כך הדבר במקרה של שבועה, במקרה של קנס לא כל שכן. לכן הצעתנו היא באמת הכרחית שהרי השבועה רק דומה לאונס ולכן הקנס המקובל ברצון אינו אונס גמור כלל. ועוד, אם לא מקבלים את הצעתנו, יצא מזה סתירה גלויה בין דברי הרמ"א כאן לבין דברי הרמ"א בהגהה בחושן משפט ס' רמ"ב סוף סע' ט' (ראה בנפסח).

נראה אפוא שעמדת הרמ"א נוטה לקולא ביותר, והרבה יותר ממה שמקובל כיום. לכן נראה לי שלפי הרמ"א אין שום איסור לקבל מן הבעל חיוב קנס אם לא יגרש. אם יש סכנה כלשהי ששחרורו של הבעל מן הקנס יביא לתקלה ולחשש עיגון, יוכל בית הדין, לעניות דעתי, לסדר את נתינת הגט בלי שחרורו מן הקנס. הדיעה המקובלת היא שהרמ"א פסק לכתחילה כרשב"א ובדיעבד כרב מיימון נג'אר. אם הנחתי נכונה, לעומת זאת, הרי הרמ"א פסק כמו הרב מיימון נג'אר ושאר ראשונים. אולם הוא התאמץ, כאשר הדבר אפשרי וכשאין שום חשש עיגון, למצוא את הדרך הטובה ביותר כדי שתתאים עם דעתו של הרשב"א.⁹³

ד. פוסקים בני זמנו של רבי יוסף קארו על-אודות תשובת הרשב"א.

כל הפוסקים דלהלן, חוץ מן הרב בצלאל אשכנזי, ציטטו את תשובתו של הרשב"א לפי נוסחו המקוצר והמטעה של הבית יוסף, ועל כן לא הבינו את השאלה והתשובה כשורה. הם הבינו שמדובר על בעל שקיבל עליו ברצון קנס אם לא יגרש ואחר כך התחרט, ומפחד הקנס נתן את הגט כרגיל, ולא מסר מודעה מתוך בורות. על כך, לפי הבנתם, פסק הרשב"א שהגט מעושה ואין צורך במודעה כל שהיא. הפוסקים המצוטטים הם פוסקים ספרדים חשובים בני המאה השש-עשרה.

רבי שמואל די מדינא,⁹⁴ הרשד"ם, בתשובה ס"ג.⁹⁵
 רבי אליה בן ברוך אבן חיים,⁹⁶ הראנ"ח, בתשובה ס"ג.⁹⁷
 רבי חיים בנבנשתי⁹⁸ בספרו כנסת הגדולה,⁹⁹ ציטט את ספר הראשון¹⁰⁰ של תשובות רבי יוסף בן דוד אבן לב,¹⁰¹ המהריב"ל. לדבריו הרשב"א מתנגד לרבי מיימון נג'אר ולמהרי"ק והוא כתב בסיום דבריו ש-"סוגיא דעלמא אזלא כמהרי"ק".

⁹⁰ ריטב"א, ר. מיימון נג'אר, רשב"ן ומהרי"ק.

⁹¹ הדבר יהיה מתמיה שהריטב"א יתנגד לרבו הרשב"א וינקוט דיעה מנוגדת לגמרי לדעת רבו בלי להעיר על זה.

⁹² ובלבד שלא ימסור מודעה.

⁹³ כלומר הדיעה שהרמ"א יחס לרשב"א.

⁹⁴ 1506-1589.

⁹⁵ הוצאה לאור ראשונה בשאלוניקי 1585-1587 והוצאה שנייה משופרת 1594-1598. במאמר הזה ציטטנו את תשובת ס"ג של

המהרי"ק, הרשד"ם וראנ"ח. אין זו טעות אבל מקרה בעלמא.

⁹⁶ 1530-1610

⁹⁷ קושטא 1610. ברור שהוא ידע את הערות הרמ"א אלא הוא לא התייחס להן.

רבי בצלאל אשכנזי¹⁰² הוא היחיד¹⁰³ שידע את תשובת הרשב"א בנוסחה השלם והמדויק והוא ציטט אותה בתשובה ט"ו¹⁰⁴.

אחר העתק התשובה, מתייחס הרבצ"א לקטע של תשובת הרשב"א: "ואונס קנס הוא, דלאו תלוייה דאונס גוף דוקא אמרינן, אלא אפילו אונס ממון נמי הוי אונס."¹⁰⁵ והוא מוסיף: הא קמן דאונס קנס קרי ליה אונס. ותיקשי אהא דערבון. תשובתך שניא היא, דההיא דהרשב"א ז"ל איימו הגובר ונכנס העובד כוכבים באמצע ומחמתו גירש. ואילו לא היה מתחרט ראובן והיה מגרש, לא היינו חוששין לומר, דמחמת יראת הקנס קא מגרש. וההיא דהר"ף ז"ל מיירי בשנתן הערבון וגירש מדעתו. וס"ל להר"ף ז"ל דלא חיישינן דמחמת הערבון שלא יפסידנו, הוא דגירש. אי נמי שניא ערבון דמאחר שאינה בידו כמקבל ממון דמי ולא כניצל מהפסד ממון. ומ"מ למדנו מתשובה זו דנידון דידן,¹⁰⁶ גט מעושה בעכו"ם הוי.

הרי שהרבצ"א הבין שתשובת הרשב"א עוסקת במצב של אונס על-ידי עכו"ם ולכן אין צורך למודעה והגט בטל.

הרבצ"א דייק: אונס קנס קרי ליה אונס לפי הרשב"א בעוד שהר"ף כתב שהערבון אינו אונס ואפילו אינו דומה לאונס, הא כיצד? הוא מציע שתי תשובות. למה שתי תשובות? היות והרשב"א לא חוה את דעתו במצב של קנס המקובל ברצון, אין תשובה חד-משמעית.

התשובה ה-א': המחלוקת בין הרשב"א לבין הר"ף היא במצב של קנס המקובל ברצון על-ידי הבעל אם לא יגרש. לפי הר"ף אין שום אונס והגט כשר כל זמן שלא מסר מודעה. לפי הרשב"א, אם אנחנו יודעים בוודאות שהבעל התחרט,¹⁰⁷ הגט מעושה ופסול, אפילו בלי מסירת מודעה.

אבל אפשר להביא כמה טענות נגד הנחתו של הרבצ"א. אכן הרשב"א לא התייחס למצב של הקנס המקובל ברצון בלי אונס של אחרים ולכן לא יצאנו מגדר הנחה.

- הרבצ"א יוצר מחלוקת בין הרשב"א לבין הראשונים האחרים על-פי הנחה בלי בסיס יציב.
- אילו היה הרשב"א בדעה שבמצב של קנס המקובל ברצון, הגט פסול בלי מודעה, מיד כשיודעים בוודאות שהבעל התחרט, אז היה הרשב"א מתחיל את תשובתו בצורה אחרת. הוא היה כותב: למה אתה שואל על מצב מסובך כל כך? הרי במצב פשוט יותר, בלי הקנוניה עם הגובר והתערבותו, היה כבר הגט פסול מפני שהמשא ומתן של ראובן עם הגובר כדי להפחית את הקנס הוא מוכיח ומגלה את חרטתו של ראובן, ולכן הגט פסול. ורק בשלב זה היה צריך הרשב"א להתייחס לסוגיא של פרדסיא כדי להצדיק את שיטתו, שיש הבדל בין מקבל ממון לבין ניצל מהפסד ממון.
- אילו היה הרשב"א בדעה זו, היו הר"ן והנימוקי יוסף בסוגיה דבבא בתרא דף מ' ע"ב, מביאים את דעתו של הרשב"א והיו תולים את עצמם באילן החזק הזה (ראה להלן בנפסח). היות והבית יוסף והרבצ"א ידעו את תשובתו של הרשב"א לפי הנוסח המדויק שוב קשה לומר שהראשונים האחרים

⁹⁸ 1603-1673

⁹⁹ איזמיר 1731 ולמברג 1861. ראה הערות על פרק קל"ד של הטור סימנים ל' ו- נ"ו.

¹⁰⁰ קושטא 1573.

¹⁰¹ 1505-1580

¹⁰² 1520-1594.

¹⁰³ חוץ מרבי יוסף קארו ואולי גם רבי משה טראני.

¹⁰⁴ שו"ת הרב בצלאל אשכנזי, וינציאה 1595. ראה גם מהדורה חדשה על-ידי משה צבי ברוך בוחבוט, ירושלים תשמ"ד. ראה

תשובה ט"ו, מהדורה בוחבוט, עמ' קכ"ד סוף עמודה ב' ו-עמוד קכ"ה עמודה א'.

¹⁰⁵ משמעות הדברים: משום התערבות העכו"ם הרי המצב כאילו כפו את הבעל לקבל עליו קנס שלא ברצון, אם לא יגרש. לחץ זה שהוא לחץ כספי, הוא באמת אונס. לא רק לחץ גופני הוי אונס, אלא גם לחץ כספי. במהדורה בוחבוט עמוד קכה עמודה א', יש טעות דפוס והמובאה של רבנו חננאל מיוחסת בטעות לרבנו תם, כלומר שיש כאן ת במקום ח.

¹⁰⁶ כלומר שבנושא השאלה ס' ט"ו הנוכחית, כמו בתשובת הרשב"א, אנחנו נמצאים במצב של גט המעושה על-ידי עכו"ם.

¹⁰⁷ על-ידי גורם המגלה את האונס כמו המשא ומתן שקיים ראובן עם הגובר.

(ריב"ש, רשב"ץ ומהרי"ק) לא ידעו אותה. בנוסף, אנחנו ראינו למעלה מתוך ניתוח תשובתו של הרשב"א ומתוך פירושו של המאירי למסכת גיטין פ"ח ע"ב שאין הרשב"א בדע זו.¹⁰⁸

התשובה ה-ב': אין שום מחלוקת בין הר"ף והרשב"א במצב של קנס או ערבון המקובל ברצון. אף לא אחד מהם נחשב לאונס והגט כשר כל זמן שלא מסר מודעה. אבל במצב של ערבון או קנס הכפוי עליו שלא ברצון, שניהם מודים שהם אונס. אבל הערבון עדיף מפני שהוא כמקבל כסף ולכן הגט המעושה נכשר.¹⁰⁹ ואי אפשר להבין שהתשובה השנית, שהציע הרשב"א, מתייחסת גם למצב של קנס או ערבון המקובל ברצון, וגם הקנס וגם הערבון מהווים אונס, שהרי הר"ף כתב בהדיא שאין הערבון אונס כלל. לפי התשובה השנייה אין מחלוקת כלל בין הראשונים במצב של קנס המקובל ברצון. אולם במצב של קנס או ערבון הכפוי שלא ברצון, כולם מודים שיש אונס ואין צורך למודעה. אלא שהרשב"א מכשיר את הגט כאשר הבעל מקבל את כסף הערבון. תשובה זו נראית סבירה יותר. **אבל מכל מקום, איך שיהיה, הן לפי התשובה הראשונה והן לפי השנית, הרשב"א היה מכשיר גט שנתן הבעל, אחר שקיבל עליו ברצון קנס אם לא יגרש, כל זמן שלא היה חרטה ודאית ומגולה.**

המבי"ט, רבי משה בן יוסף מטראני¹¹⁰ הכשיר את הגט הניתן על-ידי בעל שקיבל עליו ברצון קנס אם לא יגרש.¹¹¹ הוא התייחס לתשובות הריטב"א, רבי מיימון נג'אר ורבי שמעון בר צמח. בתשובה אחרת¹¹² הוא

¹⁰⁸ מכל מקום, אפילו אם אנחנו נוקטים הנחתו של הרשב"א לפיה הרשב"א סובר שבמצב של קנס מקובל ברצון, אם אנחנו יודעים **בוודעות** (ע-י גורם אוביקטיבי) שהבעל התחרט, הגט מעושה ופסול, אפילו בלי מסירת מודעה, אנחנו מוודאים סתירה בין דברי הרשב"א בעמוד קכה, לבין דבריו לעיל, בעמוד קיח. והדבר מתמיה שהמחבר לא הרגיש בסתירה גלויה זו. גם המהדיר לא העיר על זה. כנראה שהשימוש בקיצור התשובה על-ידי מהר"י קארו ועל-ידי עצמו באופן מקביל לתשובה המקורית, הביאו אותו לסתירה זו.¹⁰⁹ העיקרון הזה לא נתקבל בהלכה מפני שפוסקים כמו הריב"ש שאי אפשר לתת ערך מוגבל לאשה (ראה לעיל הערה 54). ועוד אין לנו שום ראיה שהר"ף קיבל את העיקרון הזה.

¹¹⁰ ראה שאלות ותשובות המבי"ט, חלק ב', תשובה קל"ח, עמודים ס"ו ע"ב ו-ס"ז ע"א בדפוס וניציאה שפ"ט – ש"צ ובדפוס יד הרב ניסים תש"נ שהוא העתק מדויק של הדפוס הראשון. המבי"ט היה חבירו ובר פלוגתיה של מרן הבית יוסף. הוא נולד בשאלוניקי בשנת 1500 ומת בצפת בשנת 1580. התשובה ס' קל"ח היא תשובה ארוכה מאוד, מוקדשת לשערונית הגט תמרי-ונטורוצו בשנת 1560. המבי"ט היה מצד תמרי והוא היה משתדל להכשיר את הגט. פרטים נוספים נמצאים אצל שלמה סימונסון: "שערונית הגט תמרי-ונטורוצו" תרביץ, כח (תשי"ט) עמ' 375-392.

¹¹¹ הרב הדיין אברהם שיינפלד במאמר "הסכם ממון קדם נישואין" תחומין כב, עמ' 148-156, כתב בעמוד 151 על עמדת המבי"ט ש"מסקנתו כדעת המכשירים, שאם ההתחייבות נעשתה כדיו, והבעל מגרש כדי להפטר מהתחייבות זו, הגט כשר. אמנם הוא מוסיף, שאם ידוע בעת שנתן את הגט, שאין לו אמצעים לשלם את ההתחייבות, ומשום כך הוא נאלץ לגרש, וכפוהו לגרש – כי אז נחשב הדבר גט מעושה ממש". אבל לאמיתו של דבר, הרב המבי"ט לא כתב כן בתשובה, ח"ב ס' קלח המצוטטת במראה-מקום. המבי"ט התייחס למצב אחר של פרעון הכתובה וציטט את דברי הרשב"ץ "ומ"מ מוכח מהא ששכופין אותו לפרוע כתובתה ולפעמים, מפני פרעון הכתובה נתפייס לגרש, לא מקרי גט מעושה כלל שהרי האונס בעניין אחר היה והגט ברצונו נתנו שהרי לא היו כופין אותו לגרש". ועל זה כתב המבי"ט: "אם הוא ידוע כי שכופין אותו לפרוע, אין לו או שלא ירצה לפרוע ויגרש, נראה שהיא כמו כפייה ממש על הגט". גם בחלק ב' ס' ר' ובחלק ג' ס' ריב הוא הביא את הסברה הזו והתאמץ להציע פיתרון כדי לצאת ידי כולם, כולל סברתו המחמירה כאשר הדבר אפשרי. אבל נראה שדברים אלה, שנוגדים את דברי הריב"ש והרשב"ץ שלא עשו הגבלה זו, הם סברה קיצונית מחמירה ולכל היותר דעה יחידה. אכן המבי"ט עצמו פסק הלכה למעשה: "**לא קרינא מעושה אלא היכא דמעשין אותו לעניין הגט. אבל אי אנסי ליה דבר אחר וכדי להנצל מאותו האונס גרש, לא הוי עישוי, ובלבד שהיה כדיו מה שאנסוהו עליו**". ראה בחלק א' ס' כב. ראה גם ס' עו. בשתי התשובות האלה פסק לפי העיקרון הזה, נגד הסברה המחמירה הראשונה. כדי לפתור את הסתירה הזו בין התשובות השונות של המבי"ט צריכים לומר שהסברה הראשונה הייתה סברה אישית, בגדר של השערה, אבל כאשר הדבר לא היה אפשרי, הוא לא פסק הלכה למעשה לפי סברתו המחמירה אלא כפי הראשונים שקדמו לו. ראה גם את ספר באנגלית של הרב הדיין יהודה ווארבורג מני יורק:

Rabbinic Authority: The vision and the reality. Beit Din decisions in English, page 147, note 147,

בו הוא פוסק הלכה למעשה, נגד הדעה המחמירה.

אם כן, הרב הדיין שיינפלד מייחס למבי"ט הכללה בדרך אנלוגיה והקש למצב שבו לא זן המבי"ט במפורש. ההרחבה הזאת היא באמת בעייתית, אפילו היה הדין כמו סברתו המחמירה של המבי"ט, עדיין לא היה מוכרח שההרחבה הזו מוצדקת. להפך במצב של קבלת קנס אפשר לטעון, כמו שכתב הרב מיימון נג'אר, "**שזהו רצונו היה מתחילה לגרש** וברצונו הוא מגרש והקנס שעשה ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא ה"ל אונס", אפילו אם לא היה יכול לשלם את הקנס. ובאמת זו היא דעתם של הריטב"א, הרשב"ץ והרב מיימון שלא עשו שום הגבלה. ובוודי שגם המבי"ט נוקט דעה זו.

העתיק את דברי הריטב"א שציטט אותה הבית יוסף בסימן קנד: "שלא מצינו שיהא חשוב אונס אלא באונס שבא לו שלא מעצמו". אפילו אם אין מזה הוכחה, סביר להניח שגם הוא ידע את התשובה לפי הנוסח המדויק והוא לא התייחס אליה מפני שהתשובה דנה במצב של כפיה על ידי אחרים.

ה. פוסקים הבאים אחרי הרמ"א ועומדים תחת השפעתו על-אודות תשובת הרשב"א.

רבי מרדכי יפה בעל הלבושים.¹¹³

ר' מרדכי יפה¹¹⁴ אימץ עמדה שונה מרבו הרמ"א, וניסה להתאים את השיטה המיוחסת לרשב"א עם תשובות רבי מיימון נג'אר ומהרי"ק. בספרו "לבוש הבוץ והארגמן" (הלכות גיטין, פרק קל"ד) הוא מצטט את התשובות השונות הידועות לנו כבר, בעילום שם מחברם. הוא מבאר את סיבת המחלוקת בין הרשב"א ובין הרב נג'אר בקביעת גבול זמן למסירת הגט, שאסור לעבור עליו, במצב שבו דן הרשב"א. הוא משווה את המצב הזה עם שבועה שנשבע הבעל לתת את הגט. לדעתו, שני המצבים דומים לאונס, ולכן הגט פסול אפילו בלי מסירת מודעה. אולם, קשה לקבל דיעה זו, שכן הרמ"א כתב בבירור שבמקרה של שבועה, בדיעבד הגט כשר. נראה שר' מרדכי יפה הרגיש בקושי זה,¹¹⁵ ועל כן הוסיף שאם למרות מציאות הקנס הגט נמסר בדרך שקטה בביטול כל מודעי, כדת וכדין הגט כשר. הוא הוסיף וציין שיש דיעה שלפיה קנס או גבול זמן למסירת הגט שהבעל קיבל ברצון אינם אונס כלל, והביא ראיה לכך מתשובת המהרי"ק. בסופו של דבר, למרות כל מאמציו, הוא מודה שאי אפשר להתאים את הרשב"א, לפי הנוסח המקוצר, עם המהרי"ק.

רבי אליהו אלפאנדארי.¹¹⁶

בספרו מכתב מאליהו¹¹⁷ בחן הרב אלפאנדארי את עמדת הרמ"א, בפרקים כ'–כ"א של השער ז': ביטול הגט. הוא ביקר את שיטת הרמ"א וטען שאי אפשר שתשובות הרשב"א והרב נג'אר תהיינה מנוגדות, מאחר שהבית יוסף ציטט אותן זו אחר זו בלי שום הערה. לכן הוא הציע להבין את ההבדל ביניהן באופן שונה. במצב בו דן הרב נג'אר, לא היה ערעור מתחילה ועד סוף. לעומת זאת במצב שבו דן הרשב"א היתה חרטה. זוהי הסיבה לפסק השונה של הרשב"א. לפי הסברו כל אחד מהם יסכים לפסק חברו במצב בו דן חברו.

כמו כן הרב אריאל לביא רוצה לייחס אותה שיטה לרמ"א. אכן הוא כותב בעמוד 169 במאמרו "סידור גט לאחר חיוב הבעל בפיצוי כספי לאשתו" תחומין כו, עמודים 160–172, "אלא מקור דבריו הם בשיטת מהרי"ק שהובאה בדרכי משה, ולה הוסיף הרמ"א מגבלה בקובעו שקנס שקיבל אדם על עצמו אינו אונס, אלא כשיכול הוא לעמוד בתשלום, מה שאין כן קנס שאין הוא מסוגל לשלם". כנראה שהוא רוצה לדייק את זה מתוך דבריו של הרמ"א "אבל אם קיבל עליו קנסות אם לא יגרש, לא מקרי אונס, מאחר דתלה גיטו בדבר אחר ויכול ליתן הקנסות ולא לגרש". אבל אין הדיוק הזה נראה אמיתי ומקורי. ראשית כל אם אינו יכול לעמוד בתשלום הקנס, הוא יכול ללוות את סכום הקנס, ואם אף אחד לא רוצה להלוות לו, הוא יכול להעדיף לשבת במאסר ולשמור את אשתו והוא לא מאבד הברירה החופשית. ועוד אפשר לומר, כמו שכתב הרב מיימון נג'אר, "שזוהו רצונו היה מתחילה לגרש וברצונו הוא מגרש והקנס שעשה ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא ה"ל אונס", אפילו אם לא היה יכול לשלם את הקנס. שנית, הרב לביא כתב בעצמו, "שאינו דרכו של הרמ"א לחדש שיטה חדשה בלא שיש לה מקור בראשונים". ובאמת אין מי שנוקט שיטה זו בין קודמיו, ובפרט אין הרב ר' פרץ, בו הוא רוצה לתלות את עצמו, נוקט שיטה זו. ובסופו של דבר, אילו היה הרמ"א באמת נוקט שיטה זו, אז הוא היה נוגד את הריטב"א, הרב מיימון נג'אר, הרשב"ץ והמהרי"ק כאשר הוא מפרט את שיטתם בדרכי משה (פרט לדברי הרשב"ץ המובאים בבית יוסף על אתר). כולם נוקטים את העיקרון, ללא מגבלה, "שלא מצינו שיהא חשוב אונס אלא באונס שבא לו שלא מעצמו" ולכן קנס המקובל ברצון, אינו אונס והגט שניתן כדי להשתחרר מן הקנס אינו מעושה.

¹¹² תשובות המבי"ט, חלק ב', סימן ר. פרט מתמיה: יש טעות הדפוס או טעות סופר בתשובה ודברי הריטב"א נתייחסו בטעות, שתי פעמים, לרשב"א. הפרט הזה גם מבדר, שהרי כל מאמצו במאמר הנוכחי הוא דווקא להוכיח שהרשב"א אכן מסכים עם העיקרון הזה.

¹¹³ יצאו לאור בלובלין, פראג וקראקו בין 1590 ו-1604.

¹¹⁴ 1612–1535

¹¹⁵ שים לב שהמחבר רבי יוסף קארו העתיק את דברי רבנו פרץ והתיר להחליף את השבועה על-ידי ערבון, אם ירצה הבעל, מפני שזה לא דומה לאונס.

¹¹⁶ קושטא, 1670–1717.

¹¹⁷ קושטא 1723 ומהדורה חדשה: מכתב מאליהו, בית מדרש גבוה ישמח לב ותורת משה, ירושלים תשנ"ח.

אולם, הסבר זה מלאכותי, ואי אפשר לקבלו. מנוסח תשובתו של הרב נג'אר נראה בבירור שהגט כשר כל זמן שהבעל לא מסר מודעה, אפילו אם התחרט בהמשך התהליך. אם גירש את אשתו בביטול כל מודעות, הגט כשר. בתשובת מהרי"ק דבר זה עוד יותר מבואר.

רבי אליהו אלפאנדארי בחן גם תשובתו של הריטב"א המזכירה את פסקו של רבנו פרץ. בהקשר זה הוא כותב:

ומדכתב: ואם נתחרט אחר השבועה היה לו לבקש צד להיות נקי משבועתו, נראה דדוקא גבי שבועה, שאפשר לו להיות נקי ממנה על ידי פתח וחרטה, הוא דלא חיישינן שנתחרט, אבל במתחייב בקנס או ששם ממון בפקדון שאין בידו להנצל, חיישינן לחרטה.

לדעתו של המחבר אפוא, במקרה של שבועה הבעל יכול להתחרט. אבל אם התירו לו את השבועה והוא קיבל עליו קנס או ערבון ברצון, אין לו עוד יכולת להתחרט, ואם יתחרט יש לחוש לאונס. לטענת הרב אלפאנדארי כל גדולי הפוסקים, רבנו פרץ, הרשב"א, ריטב"א ורבי מיימון נג'אר, כולם חוששים לחרטתו של הבעל. הוא מודה, עם זאת, שמהרי"ק לא היה יכול לקבל את דעתו. אכן מהרי"ק כתב בבירור שאפילו היתה חרטה במשך תהליך נתינת הגט, כל זמן שלא מסר מודעה הגט כשר. אבל קשה לקבל את טענותיו. הריטב"א ור' נג'אר נוקטים בבירור כדעה שאין אונס ושאינן הגט פסול כאשר הבעל קיבל עליו ברצון את הקנס. לכן אם הבעל מתחרט הוא צריך למסור מודעה. עוד יש להזכיר שרבנו פרץ כתב בהדיא שהשבועה דומה לאונס, אבל היא אינה אונס; הוא דרש שיתירו לבעל את השבועה והתיר להחליף אותה על ידי ערבון מפני שערבון אינו דומה עוד לאונס. אם כן, אין לך הוכחה טובה מזו שאין לחוש לחרטה כאשר הבעל קיבל עליו קנס או ערבון ברצון כל זמן שהוא לא מסר מודעה. ולכן כל ההיסק של רבי אליהו אלפאנדארי להוכיח שיש לחוש לחרטה מתנגד לדעתו של רבנו פרץ, שרבי יוסף קארו קיבל אותה להלכה,¹¹⁸ ואף העתיק את לשונו. התעכבנו כאן על מסקנותיו של רבי אליהו אלפאנדארי מפני שנראה שהן השפיעו על תשובתו של רבי יעקב מקארלין,¹¹⁹ ומן הסתם, במישרין או בעקיפין, גם על הפסק של בית-הדין הרבני הגדול.¹²⁰

ערוך השולחן, אבן העזר קל"ד: כ"ג – כ"ו.¹²¹
סעיף כ"ג.

אבל אם התחרט ורוצה לחזור מהקנס וכפוהו ע"פ הקנס ומחמת הפסד הקנס היה מוכרח לגרש, הוא אונס גמור אע"פ שלא מסר מודעה כיון שאינו רוצה בהגט (שם בשם תשו' הרשב"א).

טענה זו נתנה לערער. יסודה בהבנה המוטעית של תשובת הרשב"א. לאמיתו של דבר, אפילו לפי הרשב"א, הגט כשר כל זמן שהבעל לא מסר מודעה. מצב זה זהה למצב שאליו מתייחסות תשובות רבי מיימון נג'אר והרשב"ץ,¹²² והגט כשר. כמו כן, הרשב"ץ¹²³ כתב שמסירת הגט כדי להפטר מחיוב כתובה שלא היה ביכולתו של הבעל לשלם אותה, כשר. בדומה לכך, הריב"ש¹²⁴ כתב¹²⁵ שמסירת גט על ידי בעל היושב במאסר מפני שאינו יכול לפרוע את חובותיו, בתמורה לפרעון חובותיו על ידי משפחת אשתו שמביא לשחרורו, כשרה, מפני שהבעל שומר על רצונו החופשי.

סעיף כ"ה.

¹¹⁸ שולחן ערוך אבן העזר קל"ד, ד'.

¹¹⁹ שו"ת משכנות יעקב, וילנא 1837, סימן ל"ח, ראה להלן בנפסח.

¹²⁰ פסקי-דין רבניים, חלק ב', עמ' 9 עד 17.

¹²¹ התחלת המאה העשרים.

¹²² תשב"ץ, ח"ב, ס"ח.

¹²³ תשב"ץ, ח"א, א'.

¹²⁴ רבי יצחק בר ששת ברפט 1408-1326.

¹²⁵ תשובות בר ששת קכ"ו. בתחילת ד"ה ולנידון.

הכלל שאין להזכיר את הגט בתנאי האונס כמו הקנס או הערבון, הוא דבר חדש לגמרי ומקורו כנראה בספר תורת גיטין של הרב יעקב לורברבוים מליסה.¹²⁶ הראשונים שצוטטו למעלה לא חששו כלל לעניין זה.

סעיפים כ"ו כ"ז.

בעל ערוך השולחן עשה מאמצים רבים להתאים את פסקי הרשב"א והמהרי"ק זה עם זה, ולא מצא פתרון משביע רצון. כפי הנראה, עשרות שנים אחרי צאתו לאור של החלק הרביעי של תשובות הרשב"א, הוא לא הרגיש הכרח לבדוק את התשובה המקורית. כפי שראינו, האמת היא שהמצב בשתי התשובות היה שונה לגמרי. בתשובת הרשב"א משפחת לאה התערבה והשפיעה על-ידי קינוניה על הגזבר להשאיר את הקנס בעינו ולא להפחית אותו. לכן במצב זה אין צורך במודעה כדי לפסול את הגט. בתשובת מהרי"ק, לעומת זאת, למרות שהבעל התחרט וניסה לקבל את ערבוננו בחזרה, הגזבר לא שינה מאומה מהתנאים הראשונים. בלי התערבות של אחרים אנו נשארים במצב של קנס שהבעל קיבל ברצון, והגט כשר כל זמן שהוא לא מסר מודעה.

פתחי תשובה,¹²⁷ שולחן ערוך אבן העזר קלד, ד'.

גם הבאים אחרי הרמ"א המשיכו לקשר את פסקו של הרמ"א עם תשובת הרשב"א לפי נוסחו של הבית יוסף ולפי הבנתו של הדרכי משה. עד היום התשובה עודנה מצוטטת לפי הנוסח הלקוי.¹²⁸ הנוסח הלקוי הזה הפריע ובלבל את הפסיקה, וגרם לחשש מוטעה ובלתי מוצדק שכל קנס המקובל ברצון יכול להפוך לאונס ולפסול את הגט בלי מסירת מודעה, אם הבעל התחרט. השלכותיו של הפסק מתגלות בפתחי תשובה על שולחן ערוך (אבן העזר קל"ד), וכן, ובייחוד, בהכרעות המעשיות המובאות בספר תורת גיטין של רבי יעקב לורברבוים¹²⁹ (אבן מליסה (פרנקפורט דאודר תקע"ג) ושו"ת משכנות יעקב¹³⁰ של רבי יעקב מקארלין. כל הדרכים וכל האמצעים שבהם השתמשו משפחות הנשים במהלך ימי הביניים כדי להבטיח את נתינת הגט, ובייחוד הסכמים בכתב, הפכו למפוקפקים ונתונים לערעור, משום שלא עמדו עוד בחומרות החדשות. לא זו בלבד שבעל שו"ת משכנות יעקב דוחה כל פשרה הכרוכה בקנס אם לא יגרש הבעל את אשתו, כמו הרמ"א, אבל הוא גם פוסל את הגט בדיעבד וזאת בניגוד לרמ"א. זאת מפני הכלל החדש אונסא דנפשיה הוי אונס, שהוא חמור יותר ממה שפסק הרמ"א: לפי פסקו, בדיעבד הגט כשר. את דעתו זו ביסס הרמ"א על תשובות הריטב"א ורבי מיימון נג'אר, שלדעתם הגט כשר ורק במקרה של מסירת מודעה, הוא בטל. בעל משכנות יעקב הלך בעקבות הפסק המחמיר המיוחס לרשב"א, אפילו בדיעבד: אין אנו צריכים עוד מסירת מודעה כדי לבטל את הגט, כל דידענן כאונסיה, ולפי טענתו, אונסא דנפשיה הוי אונס.

גם בית הדין הרבני הגדול פסק בשנת 1956 שבמקרה שהבעל קיבל עליו קנס ברצון, ואחר כך התחרט ונתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הגט מעושה ופסול, ואין צריך למסירת מודעה.¹³¹ החלטה זו מנוגדת לפסקי הראשונים, והיא כנראה מתבססת על מסקנות המכתב מאליהו והמשכנות יעקב.¹³² אכן, עמדתו של בית הדין הגדול מחמירה יותר מזו של הרמ"א, ופוסלת את הגט אפילו בדיעבד בלי שום מסירת מודעה.¹³³ הפסקים המחמירים האלה הם התוצאות הסופיות של ההבנה המוטעית של תשובת הרשב"א על ידי הרמ"א והבאים אחריו, הבנה שנגרמה מן הנוסח הלקוי שהיה ברשותו של הרמ"א.

¹²⁶ ראה בסעיף הבא: פתחי תשובה.

¹²⁷ מהדורה ראשונה יצאה לאור ב-1836. פה הוא דן על הספר שו"ת משכנות יעקב שיצא לאור בשנת 1837. ברור שהוא הוסיף

הערה זו במהדורה השנייה ב-1861.

¹²⁸ במאמר הנמצא על אנטרנט: <http://www.zomet.org.il/?CategoryID=262&ArticleID=379> הסכמי ממון, על-ידי

הרב הדיין שלמה דיכובסקי, תשובת הרשב"א עוד מצוטטת לפי הנוסח השגוי ומובנת שלא כשורה, לפי הבנת הרמ"א. תכלית המאמר היא להוכיח שהסכמי קדם-נישואין המשתמשים בקנס ממון הם בניגוד להלכה.

¹²⁹ 1760-1832.

¹³⁰ וילנא תקצ"ח.

¹³¹ המחאה הרשמית לפי הפרטים ההלכתיים נקראה מודעה.

¹³² ראה בנפסח.

¹³³ בניגוד לראשונים: הריטב"א, הרשב"ק, המהרי"ק ומחבר השולחן ערוך.

הפתחי תשובה מצטט את תשובה ל"ח מספר משכנות יעקב. תשובה ארוכה מאוד זו דנה בגט שניתן בפנינסק אחר חתימת פשרה. הבעל היה צעיר מאוד, הוא כבר מסר מודעה במשך תהליך נתינת הגט מפני שנקודות מסוימות של התנאים לא נתמלאו על ידי משפחת האשה. אחר נתינת הגט כרגיל, מסר מודעה רשמית. בתשובתו עסק גם בתשובת הרשב"א הנזכרת וציטט אותה לפי נוסח הבית יוסף השגוי. הרב יעקב מקארלין מתנגד לדעת הרמ"א, ומנסה להוכיח שהרשב"א והרב מיימון נג'אר מסכימים אלא שהתשובות דנו במקרים שונים, בדיוק כמו הרב אליהו אלפאנדארי. אבל במקרה של קנס שהתקבל ברצון, אם הבעל התחרט ונתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, שניהם מסכימים שהגט מעושה ופסול. לכן טוען הרב מקארלין שבכל מקרה צריך לחוש לחרטה, ובסופו של דבר אין אנו יכולים להסכים שהבעל יקבל עליו קנס אם לא יגרש, מחשש שיתחרט וייתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס. בעל משכנות יעקב הסתמך על טענות הרב מכתב מאליהו שכבר דנו בהן למעלה. כפי שראינו, טענות אלה נובעות מהבנה מוטעית של תשובת הרשב"א. ואכן הן נמצאות מפוקפקות ומוכחשות על ידי בחינת התשובות הקיימות של הראשונים. ואפילו היינו מקבלים את טענותיו, ברור שהחשש לחרטה נסתרת היא חומרה שהנהיג הרמ"א רק לכתחילה, ובעל משכנות יעקב עצמו הרחיב אותה למצב של דיעבד. הרשב"א והרב נג'אר דנו לפי המצב הנראה לעין, ולא חששו לחרטה נסתרת. בדרך מקבילה, כמו שכבר הזכרנו, פסק בית הדין הגדול שבמקרה של קנס שמתקבל ברצון על ידי הבעל וחרטה, מסירת הגט כדי להשתחרר מן הקנס פוסלת את הגט. לכן פוסק בית הדין הגדול שאין להתיר הסכם גירושין אשר בו מתחייב הבעל בקנס אם יתחרט ולא ייתן את הגט. לפי הפסק הזה אין מסירת מודעה הכרחית, ולכן הוא סותר את תשובות הראשונים, ואפילו את דעתו של הרמ"א שהכשיר את הגט בדיעבד.

פתחי תשובה, סעיף י"א.

בסעיף זה הפתחי תשובה מצטט ובוחר קטעים מן הספר תורת גיטין.¹³⁴ בספר תורת גיטין סומנו ציטוטים משובשים. ציטוטים משובשים אלה הביאו למסקנות מפוקפקות ולהבדלים משפטיים מלאכותיים, שגררו בעקבותיהם חומרות חדשות ולא מוצדקות. בעל תורת גיטין מחדש הבדל חדש וכלל חדש. הוא דורש שלא יזכירו את הגט בתנאים של הסכם למסירת הגט או בניסוח של התנאי. למשל, במקרה של אשה שגנבה כסף או שטרי חוב של בעלה ומסרבת להחזיר אותם אלא אם הבעל יתן לה את גיטה. לפי חידושו של בעל תורת גיטין, הגט שהבעל הזה נותן לאשתו כשר רק אם היא לא הזכירה את הגט כלל. כמו כן הוא טוען שהאיום להרוג את הבן אם הבעל לא יתן את הגט אינו פוסל את הגט אם, ורק אם, הגט לא הוזכר באיום ההריגה. עקרון זה של אי-תלות בין התנאי ובין הגט נתקבל בהלכה במהירות, כנראה מפני שיש בו הגיון מסוים. בערוך השולחן (קל"ד, כ"ה) עיקרון זה כבר מובא כחוק כללי שאינו מוטל בספק. לאמיתו של דבר חוק זה נוצר, לרוע המזל, באופן מלאכותי, כדי לפתור סתירות בין התשובות. אבל בעל תורת גיטין לא הכיר את נוסחן המדויק של תשובות הרשב"ץ והמהרי"ק. בדיקת הנוסחים דוחה את הנחותיו. בתשב"ץ ח"א תשובה א' כתוב:

ויש אונס אחר אע"פ שהוא אונסא דאחריני אינו אונס בגופו כגון שגזלה אשתו ממנו ממון ואינה רוצה להתחזיר
עד שיגרשנה...¹³⁵

עוד יש אונס אחר... והוא שאנסו אחרים כדין או שלא כדין בגוף או בממון ואומרים להם בפירוש שאונס זה לא יסלקוהו עד שיגרש פלוני, אפילו אותו פלוני לא היה דינו לגרש. אני אומר שאין זה בכלל אונסין אפילו הוציאו להריגה לבנו...

בעל תורת גיטין העלה טענה חדשה, שהיא לאמיתו של דבר רק השערה, שבחינת הנוסח המקורי של התשובות אינה מאשרת אותה. נראה שהוא הסתמך על תמצית התשובות כמו שנעתקו בבית יוסף. פרטי האי-תלות בין תנאי הקנס הנחשב לאונס לבין הגט, שבעל תורת גיטין רצה לייחס לרשב"ץ, מנוגדים לגמרי לנוסח התשובה. אנו רואים עוד בשלוש ההבאות דלהלן שהראשונים אף פעם לא התייחסו לבעיה זו ולא חששו לה.

¹³⁴ פרנקפורט דאודר. 1813

¹³⁵ הרשב"ץ היסס מפני שהוא לא היה יכול להחליט אם החזרת החפצים דומה לקבלת כסף או לא.

תשב"ץ, חלק ב', תשובה ס"ח
ראובן קנס עצמו במאה זהובים לאדון העיר אם יחזיר את אשתו ולא יגרשנה....

מהרי"ק ס"ג
...שהממון הושלש מתחילה אדעתא דהכי שאם ר"ל אדעתא דהכי שלא יתנו לו אלא אם כן יגרש.....

ריב"ש קל"ז

מי שהיו נושין בו ממון והיה תפוס בבית הסוהר בעד החוב שהוא ואמרו לו קרובי אשתו אם תגרש אשתך נפרע
אנחנו בעדך החוב שהוא ותצא ממאסך והוא נתרצה בזה וגרש מרצונו. היאמר אדם שזה יהיה גט מעושה מפני
שעשה זה כדי לצאת מבית הסוהר? לא! שהרי לא היה תפוס כדי שיגרש אלא בעד חובו והגט אינו מעושה
אלא מרוצה.....

נראה, אם כן, שמדובר כאן בחומרה שנוצרה "יש מאין" ואין לה בסיס בהלכה. גם מצד הסברה, נראה זה דבר
פורמאלי ומלאכותי להכריע שהגט כשר או פסול לפי נוסח הפשרה או ההסכם, כאשר בכל אופן הקשר בין
התנאי והגט מובן. ההלכה הרחיקה לכת עד כדי כך שהנוסח "הבעל ישלם מזונות במשך החיים המשותפים"
נחשב תקין, בעוד שהנוסח "המזונות לא יגיעו לאשה עוד אחרי הגירושין" נחשב כעישוי הפוסל את הגט!
לאמיתו של דבר הפתחי תשובה כבר העיר על הסתירה הגלויה בין מסקנות בעל תורת גיטין ובין נוסח
תשובותיו של הרשב"ץ והדגיש אותה. הוא התנגד בתוקף לחידושו. למרות זאת חומרה זו נכנסה להלכה והיא
נדרשת היום על ידי כל בתי הדין כדבר פשוט ומקובל.¹³⁶ עוד יש להעיר שבעל תורת גיטין עצמו חידש את
חומריו בשני מצבים של אונס שלא כדיון, היינו כפייה על ידי אחרים (גניבת השטרות ואיום הריגת הבן), אבל
היום הרחיבו את המושג בכל המצבים, אפילו במצב של קנס שהתקבל ברצון על ידי הבעל! קשה מאוד להבין
את ההגיון בהרחבה זו.

לא מן הנמנע שחומרה זו קשורה גם להבנה המוטעית של תשובת הרשב"א, שלפיה אפילו במצב של קנס
שהבעל קיבל על עצמו ברצון אם לא יגרש את אשתו הגט יכול להיות מעושה ופסול, אם אנו יודעים שהבעל
נתן את הגט כדי להשתחרר מחיוב פרעון הקנס. החשש הזה מרחיק לכת והוא בוודאי סיבה נוספת לא להזכיר
את הגט בנוסח התנאי. אבל האם כל הזהירות הזו איננה רק אמתלה? כל המהלך מתבסס על נוסח לקוי של
תשובת הרשב"א ועל חוסר מודעות לנוסח הנכון של תשובות הראשונים. הראשונים האלה התעמתו עם אותן
הבעיות העיוניות, ולא חששו לעניין הזה מעולם. להיפך, הם לא היססו להזכיר את הגט בנוסח התנאים של
הפשרות ושל הקנסות שהם ערכו.

לסיכום, אמנם ההלכה מתרחבת על ידי יצירת הבחנות חדשות, אבל במקרה מסוים זה מתקבל הרושם כי
ההרחבה מסתמכת רק על סמכותם של הרבנים המחזקים. כפי שראינו, לפעמים כלל הלכתי חדש מסתמך על
נוסח לקוי של תשובה או על מובאה לקויה ובלתי מדויקת של תשובה. נדמה שסמכות הרבנים המחזקים
פועלת באופן משתק ומונעת כל הטלת ספק על פסקם והחלטתם. נראה שהדיינים מקבלים את כל החקיקה
הקיימת בלי לעיין אפילו באפשרות הטלת ספק בהנחות הקודמות. בכל אופן יש לקבוע שהחקיקה הקיימת
נסוגה לאחור ביחס לחקיקה שהיתה נהוגה בזמן הראשונים.

ו. הסכמי קדם-נישואין למניעת מצבי עיגון בישראל.

נוסחים שונים של הסכמי קדם-נישואין הוצעו כדי למצוא פתרון לבעיה המעציבה הזו. ההוראות השונות של
שולחן ערוך אבן העזר קל"ד עם הערות הרמ"א, וההוראות החדשות של בעל תורת גיטין ובעל משכנות יעקב,

¹³⁶ אני מעיר בשני מאמרים חדשים על אותה המגמה: תשובתו של הרשב"א עוד לא מובנת כשורה ועד היום מצטטים אותה לפי
נוסח הבית יוסף. ההבנה המוטעית היא היסוד שעליו נשענת ההלכה המוטעית. הדרישה לא להזכיר את הגט בנוסח התנאי היא החוק
המקובל. ראה שני מאמרים שיצאו לאור בתחומין 21 (5761): הכתובה והסכמי קדם נישואין, הרב אלישיב קנדהל. הסכמי ממון
קדם-נישואין, הרב שלמה דייכובסקי. המאמר השני הוא זהה למאמר המצוטט לעיל בהערה 128.

מגבילות במידה רבה את האפשרות לערוך הסכמי קדם-נישואין אפקטיביים המונעים מצבי עיגון. מעניין לציין שהפשרות שבהן מדובר בתשובות של ימי הביניים נערכו אחרי משא ומתן שקדם לנתינת הגט. העקרון של הסכם קדם-נישואין מובא בפעם הראשונה (אף שגם שם מדובר בהסכם קדם-גירושין) בפתחי תשובה על אבן העזר קל"ד סעיף ט'.¹³⁷ מחברי הסכמי קדם-נישואין,¹³⁸ למרות שהם בנויים על אותו עיקרון, טוענים שההסכמים נובעים מן התנאים האחרונים שמצאו בספר נחלת שבעה.¹³⁹

במדינת ישראל, תנאי קדם-נישואין המצוי ביותר נערך בידי הרב אלישיב קנוהל. העיקרון עליו מבוסס ההסכם הוא התחייבות סימטרית של שני הצדדים לשלם מזונות מוגדלים לאחר היפרדות הזוג, כל זמן שהם עדיין נשואים. בהצדקת העיונית של ההסכם הסתמך הרב קנוהל על הוראות בעל ערוך השולחן. אבל הצדקה זו לא פותרת את הדרישה לפטור את הבעל מחיוב הקנס קודם נתינת הגט. המושג של מזונות מוגדלים מטעה: אם מדובר על מזונות מצומצמים, דהיינו שאר וכסות, אז מדובר על חיוב הנובע מן הנישואין, והקושי נובע מכך שתכלית ההסכם היא להבטיח את תשלומם לאחר ההיפרדות. אבל לפי ההלכה, לאחר ההיפרדות החיוב הזה מוטל בספק, בשל הוראת הרמ"א באבן העזר סימן ע' סעיף י"ב: *דאין האישי חייב במזונות אשתו אלא כשהיא עמו*, ועוד, אם האשה זנתה תחת בעלה, בית הדין לא יכריח אותו לזון אותה.

כעת, אם המושג "מזונות מוגדלים" אכן מתייחס למזונות מוגדלים ולסך כולל, הרי חלק מהם באים במקום קנס מוסכם, וזה מעורר את הקשיים שכבר נידונו לעיל. קושי אחר נובע מזה שלפי הסכם קדם-נישואין הבעל צריך לוותר על זכותו בהכנסות אשתו. אבל לפי ההלכה הבעל יכול לוותר על זכות זו רק על ידי שטר סילוק, שעליו הוא צריך לחתום דווקא בין האירוסין¹⁴⁰ והנישואין,¹⁴¹ כלומר ברגע מסוים של מעמד הנישואין מתחת לחופה.

בארצות הברית ההסכם המצוי ביותר הוא הסכם של אגודת הרבנים האורתודוקסים של ארצות הברית.¹⁴² גם ההסכם הזה מעלה אותן בעיות ואותם קשיים כמו זה הנהוג בישראל. חוזה זה קובע סכום של מאה וחמישים דולר, שאותו יש לראות כמזונות מצומצמים, ועוד קנס מוסכם. הן המזונות הבסיסיים והן הקנס מעוררים את אותם הקשיים שכבר נידונו. כמה רבנים הציעו לראות את המזונות המוגדלים כחיוב המוטל על הבעל מפני מעמדה המיוחד של האשה, דהיינו היותה "מעוכבת להינשא". אבל המושג החדש הזה טרם התקבל על דעת הכל. נוסף לכך, הדרישה לא להזכיר את הגט בהסכם מסבכת ומקשה לנסח באופן משביע רצון הסכם קדם-נישואין יעיל.

ברור שאפשרות לערוך הסכם קדם-נישואין המבוסס על קנס מוסכם במקום מזונות, ואפשרות להזכיר את הגט בהסכם, היו משפרים את עריכת הסכמי קדם-נישואין ומגדלים את יתרונם ואת תועלתם.

ז'. מסקנה.

¹³⁷ מבוסס על העיקרון שהבעל מוותר על זכויותיו כלפי אשתו אבל הוא שומר על חיוביו. לאמיתו של דבר, ההסכם בו מדבר הפתחי תשובה הוא הסכם קדם-גירושין.

¹³⁸ למשל הדוגמה שהציע הרב ריסקין בספרו: Women and Jewish Divorce, Ktav 1989, pp. 139-142. ראה גם כן: Modern-Day Agunot, J David Bleich, The Jewish Law Annual Vol IV, pp. 167-188. ¹³⁹ ר. שמואל בן דוד הלוי (1625-1681). הספר נחלת שבעה יצא לאור באמסטרדם בשנת 1667. הספר מכיל כל מיני דוגמות שטרות בנוגע לחיי יום ויום והמסחר. הוא היה נפוץ מאוד בין הרבנים. צריך לציין שהרבה תיקונים נעשו למהדורה הראשונה מפני הערות והשגות. למרות התיקונים האלה, הרב יחזקאל לאנדו, רבה של פראג, היה מאוד ביקורתי נגד הספר ודיבר עליו קשות והכחיש את ערכו ההלכתי. הוא כתב עליו: *ודע שבספר נחלת שבעה כתב דברים שאין בהם ממש ובהבל פיו מלאו לבו לחלוק על פוסקים גדולים אשר צפרנם עבה ממתניו. ולפי שרוב דבריו בענינים אלו אין בהם ממש לכן לא רציתי להביא דבריו כלל*. נודע ביהודה, מהדורא קמא, יורה דעה, סימן ס"ח.

לכן נראה איפוא שרצו לתלות את עצמם באילן גדול וחזק והנה כנראה נתאמת שהאילן באמת חלש. ¹⁴⁰ אירוסין: החלק הראשון של טקס הנישואין דהיינו שתי הברכות הראשונות. אחר כך נותן החתן את הטבעת לכלה ומקדש אותה ואחר כך קוראים את הכתובה.

¹⁴¹ נישואין: אחר קריאת הכתובה מברכים את חמש ברכות הנישואים. בראשונה היו האירוסים והנישואים שני מעמדים מובדלים ועצמאיים. ראה רמב"ם הלכות אישות פרק כ"ג ושולחן ערוך אבן העזר צ"ב. העידים החותמים על השטר-סילוק צריכים לברר שהשטר נחתם בין האירוסים ובין הנישואים. ראה שו"ת נודע ביהודה, מהדורה ב', אבן העזר צ'. לאמיתו של דבר, עיקר הדין הזה כבר מובא ברמב"ם, הלכות אישות פ' כ"ג, ה"ב. הרדב"ז מזכיר מנהג כזה בכמה ערים במצריים, ראה תשובות הרדב"ז חלק רביעי סימן 1261.

¹⁴² RCA, Rabbinical council of America.

במאמר זה עמדנו על מגמה הלכתית הולכת ומחמירה המבוססת על נוסח לקוי של תשובה אחת של הרשב"א, שנודע בציבור הפוסקים על ידי גירסה מקוצרת שלו בבית יוסף.¹⁴³ מנוסח זה נבעה הוראת הרמ"א שדרש, או לפחות יעץ, לפטור את הבעל המגרש מן הקנס שקיבל על עצמו ברצונו אם לא יגרש את אשתו. הוראה זו נוגדת את פסקי הראשונים דהיינו רבנו פרץ, הרישב"א, הריב"ש, רבי מיימון נג'אר, הרשב"ץ, מהרי"ק, והאחרונים, הרב יוסף קארו¹⁴⁴ והרב בצלאל אשכנזי.¹⁴⁵ כאמור, הוראה זו נבעה מהבנתו המוטעית של הרמ"א את תשובת הרשב"א. עוד ראינו שהיו רבנים שהתנגדו לרמ"א ופסקו לחומרה גם בדיעבד. בספר שו"ת משכנות יעקב שיצא לאור בשנת תקצ"ח¹⁴⁶ הכניס מחברו חומרא חדשה והתנגד להוראת הרמ"א המכשירה את הגט בדיעבד. בשל העיקרון שאימץ רבי יעקב מקארלין בעקבות רבי אליהו אלפאנדארי, אונסא דנפשיה הוי אונס,¹⁴⁷ הוא כתב שהבעל שקיבל עליו קנס ברצון אינו צריך למסור מודעה אם התחרט, ולכן יש לחשוש תמיד לחרטה ולגט מעושה. הוראה זו נתקבלה להלכה ובתי הדין פוסקים כיום על פיה. כמו כן הזכרנו כלל חדש אחר שהתקבל בהלכה, והוא שלא להזכיר את הגט בנוסח הקנס או ההסכם. כלל זה מפריע לעריכת הסכמי קדם-נישואין יעילים. הוא מנוגד לדרכם של הראשונים, שלא שמו לב לזה כלל. נראה כי כלל זה נובע גם הוא מן ההוראות הנובעות מן ההבנה המוטעית של תשובת הרשב"א. שתי החומרות האלו אינן מוצדקות, ואין הציבור יכול לעמוד בהן. ייאמרו הדברים בבירור: לו היו נשאלים בתי הדין שבימינו, בישראל או חוצה לה, על אודות הגיטין שעליהם דנו הראשונים והכשירו אותם היו פוסלים אותם כולם ללא יוצא מן הכלל, משום גט מעושה!¹⁴⁸ הייתכן דבר כזה? הפסיקה הקיימת מתנגדת לפסיקת הראשונים והשולחן ערוך. וכל זאת מפני שהנוסח הנכון של תשובת הרשב"א לא עמד לרשות האחרונים.¹⁴⁹ מצב זה, של הצטברות חומרות שכפי שראינו הן מוטעות וחסרות יסוד, הוא מצב שלא ניתן להצדיקו. המציאות כיום היא שאנו פוסלים את הגיטין שהכשירו רבותינו הראשונים, להלכה ולמעשה.¹⁵⁰ הם החמירו על היסוד של חומר שבערוה. ואילו אנו היום פוסלים גיטין כשרים ויוצרים מצבים של עיגון וסכנת ממזרות. אכן לפסול היום גיטין לרווחא דמלתא, מפני הבנה מוטעית של הרשב"א שנשתרשה לפני כחמש מאות שנה ולא תוקנה עד היום, חומרא דאתי לידי קולא הוא! דומה שאם היה הרשב"א קם לתחייה הוא היה תמה ונבהל מן ההוראות המיוחסות לו בטעות.

האפשרות לערוך הסכמי קדם-נישואין המכילים קנסות ולשמור אותם עד נתינת הגט תוכל לעזור מאוד בעריכת הסכמים אפקטיביים העומדים עם זאת בכל דרישות ההלכה. אפשר לתקן את המצב בדרכים שונות: ■ הדרך הפשוטה ביותר היא לאמץ את פסיקת השולחן ערוך,¹⁵¹ ולהתיר לכתחילה קבלת קנס ברצון על ידי הבעל אם לא יגרש את אשתו, בהתעלם מהערת הרמ"א. תיקון טעותו של הרמ"א שלא היה ביכולתו להמלט ממנה, אינו בגדר מחלוקת עליו.

¹⁴³ החלק הרביעי, תשובה מ'.

¹⁴⁴ שולחן ערוך קל"ד, ה'.

¹⁴⁵ תשובה סי ט"ו.

¹⁴⁶ כנראה שהרב מקארלין שחי קרוב לחמישה ושלשים שנה אחר הופעת תשובת הרשב"א חלק רביעי, עוד לא ידע את הנוסח המקורי של התשובה.

¹⁴⁷ בניגוד לרבי יעקב מקארלין שהשווה את המושג של אונסא דנפשיה עם קבלת קנס על ידי עצמו, הרשב"ץ הגדיר את המושג של אונסא דנפשיה והגביל אותו למצב של "אונס הבא לו מפני שחשב שזה הדבר הוא כן, ואינו כן. ומפני מחשבתו הוא עשה אותו דבר ואילו ידע האמת לא עשהו" או למצב של איבוד שליטה עצמית כגון "יצר אלבשה". והוא מסיים ש"אין אונסין אלו פוסלין את הגט" ו-"משום אונסא דנפשיה לא מיפסל גיטא כלל" (תשב"ץ, ח"א, א). דעתו של הרשב"ץ הובאה בבית יוסף אה"ע ס' קל"ד בלא חולק, וזה ראה נוספת על דעתו של רבי יוסף קארו.

¹⁴⁸ או יותר על יסוד ספק גט מעושה.

¹⁴⁹ התשובה המוטלת בספק ידועה לנו בנוסח הנכון מאז יוצא לאור החלק הרביעי של תשובת הרשב"א בסלוניקי בשנת תקס"ג. מהדורת פיעטרקוב תרמ"ג זהה למהדורה הראשונה. לכן סביר שגם הרב תורת גיטין והרב משכנות יעקב עוד לא ידעו את הנוסח הנכון של התשובה. במאמר חדש, הסכמים קדם-נישואין, הרב ד"ר דוד מישלוב, תחומין כ"א תשס"א, צוטטה התשובה של הרשב"א בנוסח נכון אבל המחבר לא העיר על הסתירה בין הפירוש הנובע מהנוסח הנכון לפרוש המקובל. מחבר המאמר, למרות הנוסח הנכון, לא יוצא מן הפירוש המקובל. מכל מקום עוד היום מביאים במאמרים רבניים את הנוסח השגוי.

¹⁵⁰ שים לב על העיקרון המקובל: מעשה רב.

¹⁵¹ מפרשי השולחן ערוך לא התעמקו להבין את עמדת המחבר ביסודיות.

- אפשר לטעון שהגענו למצב של משבר קרוב לזה שבו היו הגאונים בזמן תקנתם ולכן אנו יכולים להשוות את הפסיקה לכתחילה ובדיעבד, ולפסוק כדעת הרמ"א במצב של דיעבד.
- גם הגשנו הוכחה לפיה הגהת הרמ"א היא רק עצה טובה לרווחא דמלתא, לא שנתחייב בכך. כך כתב בהדיא הרב משה פרובינצאלו על דברי המחבר בנוגע להתרת השבועה ופסק הלכה למעשה במקרה של רות, ביתו של האשל הגדול כמוהר"ר יהושע בועז לבית ברוך בעל שלטי הגיבורים. ובמקרה של הקנס הדברים הם קל וחומר, שהרי השבועה היא דומה לאונס והקנס הוא פחות מאונס והוא אפילו אינו דומה לאונס. ועוד אם לא תתקבל הצעתנו לגבי עצת הרמ"א להתיר את הקנס יצא מזה סתירה גלויה בין דברי הרמ"א כאן לבין דבריו בחושן משפט סי' רמב סוף סע' ט' בהגהה.

הצעתנו מתבססת על בדיקת המקורות ועל ההגיון. למיטב ידיעתנו היא לא הוצעה עד היום. קבלת התיקונים המתונים האלה בפסיקה שבתי הדין¹⁵² נוהגים לפיה תתאים עם האמת ההלכתית ותשפר בהרבה את המצב הנוכחי. זה יאפשר לערוך הסכמי קדם-נישואין יעילים העולים בקנה אחד עם כל הדרישות ההלכתיות. זה יעזור לזרז את תהליך הגרושין בישראל וחוצה לה. אי אפשר לראות את המצב הנוכחי כמשיב רצון, נהפוך הוא. למעשה מוסד הנישואין היהודי נתון בסכנה בכל העולם מפני כל הקשיים בהם נתקלות הנשים שבעליהן סרבניים, ומפני סכנת העיגון הנובעת מכך.¹⁵³ הדרך היחידה לשמור על מוסד הנישואין במציאות זו היא לנקות את סדרי הגירושין מחומרות בלתי מוצדקות, שהן "כשגגה שיוצאת מלפני השליט". תיקון גדול זה ימנע צער, צרה ומצוקה מהרבה נשים אומללות.

נספח: שו"ת משכנות יעקב סימן ל"ה. רבי יעקב מקארלין, נכדו של רבי ברוך משקלוב.

בית הדין הרבני הגדול קבע בשנת תשט"ז שבמקרה שהבעל קיבל עליו קנס ברצון אם לא יגרש את אשתו, ואחר כך התחרט ונתן את הגט מתוך אונס הקנס, הגט פסול משום גט מעושה. לכן אין לאשר לכתחילה הסכם קדם-נישואין שבו מתחייב הבעל לקנס אם לא יתן גט.¹⁵⁴ החלטה זו סותרת את הוראת הרמ"א בהגהתו בשולחן ערוך אבן העזר קל"ד, ד' בה הוא מכשיר בדיעבד גט כזה, בהסתמך על דעת הרב מיימון נג'אר, מפני שהבעל לא פעל תחת אונס. הוא קיבל עליו את הקנס ברצון והיתה לו בחירה חופשית אם לגרש או לשלם את הקנס. גם הרשב"ץ ורבנו פרץ נקטו בשיטה זו, אבל הם התירו לעשות כן אפילו לכתחילה. אם כן החלטת בית הדין הגדול סותרת את דעתם של כל הראשונים, כולל רבנו פרץ שהתיר לכתחילה לתת ערבון. לא מצאנו רעים לבית הדין הגדול מלבד בעל שו"ת משכנות יעקב, רבי יעקב מקארלין, ובעל מכתב מאליהו הרב אליהו אלפאנדארי. אלה הם הרבנים היחידים שנוקטים דעה זו. לכן מעניין וחשוב לבחון את עמדתו של הרב יעקב מקארלין.

טענתו הראשונה והחשובה ביותר של הרב מקארלין היא שתשובת הרשב"א לפי נוסח הבית יוסף והבנת הדרכי משה אינה סותרת את תשובתו של הרב מיימון נג'אר. לכן, הוא טוען, אין הצדקה להוראת הרמ"א, שפוסק לכתחילה כמו הרשב"א ובדיעבד כמו הרב נג'אר. הואיל ואין מחלוקת ביניהם, מן הראוי לפסוק כמו הרשב"א בכל המקרים.

ברור שגישה זו מסתמכת על הנוסח המשובש של תשובת הרשב"א ועל הבנתה המוטעית על ידי הרמ"א. לפי הבנה זו, התשובה דנה במצב שהבעל קיבל עליו קנס ברצון ולא הייתה התערבות של אחרים. בכל זאת, אם אנו יודעים שהבעל נתן את הגט כדי להשתחרר מן הקנס, הגט פסול בלי מסירת מודעה. לכן צריך תמיד לחשוש לחרטה, אפילו בדיעבד, ולפסול את הגט גם בדיעבד. הטענה של הרבנים משכנות יעקב ומכתב מאליהו היא שאין סתירה בין הרשב"א לבין הרב נג'אר, וההבדל ביניהם מוגבל: במקרה שאליהו מתייחס הרשב"א היתה חרטה, ובמקרה שאליהו מתייחס הרב נג'אר לא היתה.

¹⁵² ההוראות האלה, שהבית-דין הרבני הגדול עורך אותן, בהוספה לספרי הפוסקים יוצרים מה שהייתי קורא "החקיקה הרבנית הישראלית" שעל-פיה בתי-דינים בישראל דנים ופוסקים. בתי-דינים בחוץ לארץ ואף בתי-דינים חרדיים בארץ יותר עצמאיים אבל הם לא יותר מיקלים.

¹⁵³ אפילו בארץ ישראל השיווי-משקל בין המפלגות המדיניות ועמדתן לעומת הנישואים ההלכתיים בלתי-יציבים.

¹⁵⁴ פסקי דינים רבניים חלק ב', עמ' 9-עד 17.

אולם, חוץ מהטעות בהבנת הרשב"א, יש חולשה נוספת בסברתם של בעל משכנות יעקב ומכתב מאליהו. כאשר אנו בוחנים את סימן קל"ד בבית יוסף אנו רואים שאינו מצטט רק שתי תשובות, אלא לא פחות מחמש תשובות ודעות.

א. המצב של מסירת מודעה במשך תהליך הגט ואחר כך נתינה רגילה עם ביטול מודעה. הבית יוסף מתייחס לסימן קל"ח של הטור, שם הרמ"ה (רבי מאיר הלוי אבולעפיה, טולדו 1170-1244) מכשיר את הגט. ראה גם שו"ע אבן העזר קל"ח, ד'.

ב. תשובתו של רבי מיימון נג'אר.

ג. הוא מתייחס לתשובה צ"ו של הריטב"א המצוטטת בבית יוסף אבן העזר סימן קנ"ד.

ד. הוא מתייחס לרבי ירוחם נתיב כ"ד, חלק א'.

גט מוטעה פסול כגון שאמרו לו תן לה גט על מנת שתיתן לך מאתיים וזו אמ תתן הרי זה גט ואם לא תתן אינו גט. ואף על פי שהוא דבר גדול וכל שכן אם הוא דבר שהיא חייבת לו כגון שיש בידה ממנו ממון ונתן לה גט כדי שתיתן לו הממון, אם נתנה הוי גט ואם לאו אינו גט, פשוט ביבמות פרק מצוות חליצה. ואירע מעשה לפני באיש אחד שנתקוטט עם אשתו ותפשה הוא שטרי חובות ממנו ונתן לה גט כדי שתיתן לו שלו. ונתנה לו שלו אחר שקבלה הגט והיו טוענין בשבילו כי הגט אינו גט כי הוא גט מעושה ופסול כי לא נתן לה אלא כדי לגבות שלו. וראיתי כמה גדולים שנחלקו על זה לפי סוגית הגמרא ולפי עניות דעתי כי אין ראייה מכאן והגט גט.

עמדת רבינו ירוחם היא לקולא, להיפך מהרשב"ץ שפסק במקרה דומה, אחרי הרבה היסוסים, לחומר (תשב"ץ, חלק ב', ס' ס"ח).¹⁵⁵

ה. תשובתו של הרשב"א.

אם כן אנו רואים שהבית יוסף ציטט חמש תשובות רצופות, וככל הנראה לא ראה שום סתירה ביניהן. זה מכחיש את טענות הרבנים בעלי מכתב מאליהו והמשכנות יעקב לחלוטין. אכן הריטב"א כתב שקנס שקיבל עליו הבעל ברצון אינו אונס. לכן אי אפשר להשוות את שיטת הרשב"א, כמו שהבינו אותה הרמ"א והבאים אחריו, עם זו של הריטב"א והרב נג'אר.

ועוד קושיה אחרת נגד טענתם. לשיטתם שאין סתירה בין הרשב"א והרב נג'אר, מדוע הכשירו הרב נג'אר והרשב"ץ את הגט ולא חששו לחרטה מסותרת, כמו שהם פוסקים? במילים אחרות, מדוע כאשר הבעל קיבל עליו קנס ברצון הם פוסלים את הגט בדיעבד, אפילו כאשר תהליך נתינת הגט היה שקט ובביטול מודעה כדת וכדין, בנימוק לחשש כלשהוא של חרטה מסותרת?

טענה שנייה של הרב יעקב מקארלין קוצרה בפתחי תשובה במלים הבאות:

ועוד דעיקר סברת המקילים במי שקיבל עליו קנס מעצמו או נשבע לגרש הוא דאונסא דנפשיה לא הוי אונס. הרי רבים מגדולי הראשונים חולקים וסוכרים דבמתנה גם אונסא דנפשיה הוי אונס אפילו בלא מסירת מודעה המתנה בטילה וממילא דהוא הדין בגט ובפרט באיסור ערוה יש להחמיר כדבריהם ועכ"פ לכתחילה היכא דאפשר לתיקוני...

¹⁵⁵ ראה למעלה הערות 49 ו-52. בעל פתחי תשובה כתב שאין בדבריו החלט. לכאורה יש סתירה בין דינו של ר' ירוחם ובין דינו של הרשב"א והרשב"ץ. לפי דינו של ר' ירוחם אונס ממון (גזילת האשה) אינו אונס הפוסל את הגט. בניגוד, לפי דינו של הרשב"א, אונס ממון (ע"י אחרים) הוי אונס הפוסל את הגט ואין צריך מודעה. ואם כן יקשה על הבית יוסף שהביא את שני הדינים במחתה אחת. יש שתי תשובות אפשריות לדבר: א' אונס ממון הוי אונס הפוסל את הגט, אבל הבעיה היא, האם מחשבים את החזרת הפציו או החזרת ממנו של הבעל כקבלת כסף ואנחנו במצב של תליוהו וזבין או לא ואז אנחנו במצב של תליוהו ויהיב. ב' אונס ממון הוי אונס הפוסל את הגט רק כאשר מדובר בסכום חשוב. הפיתרונים האלו גם בני-תוקף לגבי תשובת הרשב"ץ (תשב"ץ, ח"א, א). אחר שכתב על אונס עקיף, במקום מצוה, כגון כפיה לשלם כתובה, הוא כותב: "אבל אם כפיה שלא כדין בדבר אחר...אפשר דהוי גט מעושה. ואחר כך חזר הרשב"ץ וכתב על "אונס אחר שהוא אונסא דאחריני ואינו אונס בגופו, כגון שגזלה אשתו..." והוא מסתפק בדין אבל בסוף פוסק הוא לחומר. כנראה שהיסוסו סובב מסביב לבעיות הקודמות. ראה סברה זהה לפיתרון ב' הקודם בפתחי תשובה אה"ע קל"ד, י"א בד"ה ולע"ד איני. ולפי זה אפשר להבין את דברי בעל תורת גיטין "וכן מעשה בכל יום שאשה מצירה להבעל בגזילת ממון...ואין מי שחש לגט מעושה". אפשר גם לציין שלפי דיני הגוים הנקטים בחוק נפוליאון, "אין גזילה בין בני הזוג".

מסוף הדברים המובאים אפשר להבין שבדיעבד יסכים גם עם דעת הרוב וכישר את הגט, כאשר אין סיבה גלויה לחוש לשום חרטה ואונס. אולם מהמשך תשובתו נראה שהוא הרבה יותר מחמיר. הרב מקארלין כותב בניסוח מדויק יותר:

אמנם רבים מגדולי הראשונים חולקים בדבר וסוברים דבמתנה גם אונסא דנפשיה הוי אונס אפילו בלא מסירת מודעא המתנה בטלה כעובדא דההוא דבעי לקידושי איתתא ואמרה לא בעינא עד דכתבית לי כל נכסך וכו' דמסקינן בגמרא דמתנה בטלה משום דמוכחא מילתא דמחמת אונס הוא דכתב לה.

הוא מתייחס כאן לדעתם של רבנו חננאל, ר"ן ונימוקי יוסף.¹⁵⁶ קטע הנימוקי יוסף, בו מדובר, מתחיל בשורה האחרונה מן הדף כ"א ע"ב מדפי הרי"ף על בבבא בתרא דף מ ע"ב. הוא הרבה יותר ברור מהמובאות הנמצאות בשיטה מקובצת.

והוא מודעה לחברתה: כלומר אע"פ דלא חשיב מתנה, חשיבא לבטל כל מתנה שיעשה אחר מתנה זו, שהיא טמירתא, כדוהוה סלקא דעתיה מהאי דאזל לקידושי איתתא וכו' וטעות הוא דלעולם אינה מבטלת מתנה שהיא מפורסמת וגלויה. והך עובדא דאמר רבא לא מר קנה ולא מר קנה, לאו משום שהיא טמירתא ושתהיה מודעא הוה, אלא משום דבהך מתנה גלי אדעתיה דאונס הוא במתנת אשתו, ולא ברעות נפשיה אקני לה. ומכח הך מתנה דעבד לבריה, ידעינן זה. דבלאו הכי, כיון שלא ראינו לו שום אונס לכתוב מתנה לאשתו, דמאן אנוס ליה? וגם לא מסר מודעא, א"כ יש לנו לומר ודאי שנתרצה ליתן לה. אלא דמחמת מה שנתן לבנו, מוכרא לו מילתא דמתנת אשתו אונס הוה משום שלא נתרצית לינשא לו. ושמעין מנייה דכל היכא דידעינן באונסיה אע"ג דלא מסר מודעא, גטו ומתנתו בטלין. דהא הכא לאו משום דהוי מתנה זו מודעא דאיבטיל מתנת אשתו, אלא משום דאיגלי לן אונסיה, וכדפירשנו. וכן דעת ר"ח¹⁵⁷ ז"ל ודעת הרנב"ר¹⁵⁸ ז"ל בחידושינו.

לפי הפירוש המקובל, כמו שהוא מובא בפירושו של הרשב"ם בבבא בתרא מ' ע"ב,¹⁵⁹ המתנה הראשונה, הנסותרת, היא מודעה נגד המתנה השנייה, הגלויה.¹⁶⁰ אלמלא המתנה הראשונה היתה המתנה השנייה שרירה וקיימת, מפני שאין לנו שום ראיה שהיא נעשתה באונס. האיש הזה היה יכול לדחות את המתנה ולוותר על האשה החדשה, ולכן אין מקום לדבר על אונס גמור. הוא שמר על בחירה חופשית, ולכן המתנה הגלויה תקפה, כל זמן שהוא לא מסר מודעה.

לפי הפירוש השני, שאותו נוקטים הר"ח, הר"ן והנימוקי יוסף,¹⁶¹ המתנה הראשונה הנסותרת היתה רק אמצעי לגלות את אונסו של הנדבן. לכן כתב הנימוקי יוסף שאם אנו יודעים שהגט או המתנה ניתנו באונס, הגט או המתנה בטלים. לפי טענת הרב מקארלין, זה יצדיק ויברר הוראת הרשב"א, לפי הבנתה המוטעית. במקרה שהבעל קיבל עליו קנס ברצון אם לא יגרש ואחר כך התחרט ולא רצה לגרש, אולם בסוף גירש כדי להשתחרר מן הקנס, הגט פסול מפני שהוא ניתן באונס, כמו שכתב הרשב"א.¹⁶² במצב זה של אונס אין צורך למודעה, וכדברי הרשב"א:

אבל תלויה ויהיב לאו כלום הוא ולא צריך מודעה כל דידעינן באונסיה ותלויה וגירש גירושיו לאו גירושין דהא ליכא זוזי.

¹⁵⁶ רבי יוסף חביבא, תלמיד הר"ן.

¹⁵⁷ רבנו חננאל.

¹⁵⁸ רבנו ניסים בן ראובן, הר"ן. אני לא יודע איפה כתב הר"ן כך, אבל תלמידו הריב"ש לא כתב כן. בתשובות בר ששת, סימן רל"ב, בסוף התשובה, הוא כתב לפי שיטת הרוב: "ואם לא הייתה מתנת הבן שקדמה לה, הייתה מתנת האשה מתנה גמורה. ואעפ"כ מבטל אותה מתנת הבן הקדומה והיא לה מודעה...". והרשב"ץ כתב בדרך דומה בסוף תשובה א' מחלק א' מתשובות תשב"ץ. שתי התשובות מתייחסות לאותו מקרה שקרה באיטליה בעיר פאטו בלומברדיה בשנת 1399.

¹⁵⁹ וגם המגיד משנה על רמב"ם הלכות זכיה ומתנה פרק ה' הלכה ד'.

¹⁶⁰ זה דעת הרוב המקובלת על-ידי הרמב"ם, הטורים והשולחן ערוך חושן משפט רמ"ב סעיף ט'.

¹⁶¹ אבל זה נשאר דעת המיעוט.

¹⁶² אותו דבר עם מתנה.

אפילו לדברי הרב מקארלין הרשב"א דיבר על מצב שבו ידוע לנו בלי ספק שהבעל התחרט ונתן את הגט מפני האונס. אבל הרב מקארלין הרחיב את המסקנה וחשש לאונס כזה בכל מקרה של קנס, אפילו קנסות שנתקבלו ברצון. הוא פוסק שקנס שנתקבל ברצון הוא האונסא דנפשיה, בלי להתחשב בפרטי נתינת הגט. כדבריו:

*אונסא דנפשיה הוי אונס, אפילו בלא מסירת מודעה והמתנה בטלה וה"ה בגט...
ולדבריהם בגיטין וודאי יש לחוש אפילו באונסא דנפשיה, כל שיודעין שעושה מפני האונס ואפילו הביא הוא
עצמו האונס עליו...*

אולם ספק אם הרב מקארלין הבין את מסקנת הנימוקי יוסף כשורה. טענתו של הנימוקי יוסף היא עיונית, הוא רוצה להראות את ההפרש בין שתי השיטות. הוא מבאר לפי השיטה השנייה שאם היה אפשר באופן תאורטי להיות בטוח שהמתנה הגלויה נעשתה באונס, אז לא היינו צריכים למסירת מודעה והיינו מבטלים אותה. כאשר הוא כותב "כל היכא דידעין באונסיה" הוא אינו מתכוון להכרה פנימית, ואף לא רק לביטחון או ודאות שהאיש פעל באונס. הוא מתכוון לודאות שהאיש פעל באונס גמור שלא השאיר לו שום ברירה. אכן במצב שבו מדובר, של האיש הכותב את כל נכסיו כדי שתתוצה להתחתן עמו, אנו משוכנעים שהוא נותן את נכסיו, במחיר שלילת ירושה מבנו, רק כדי להתחתן עמה. לפי שיטתו של הרב מקארלין היינו צריכים לבטל את המתנה על יסוד הכלל הזה של אונסא דנפשיה, שהרי אנו יודעים באונסו. אך לא כן הוא הדין, המתנה שרירה וקיימת. היא מתבטלת אך ורק על ידי המתנה הראשונה הנסותרת שנעשתה לזכות הבן. רק מתנה כזו, שמגלה את האונס, מבטלת את המתנה הגלויה לאשה. אחרת המתנה שרירה וקיימת, ואי אפשר לבטלה על יסוד ודאות סוביקטיבית, כל שכן על יסוד חשש בעלמא, כל זמן שאין אונס גמור,¹⁶³ כלומר העדר כל ברירה. לכן, בניגוד לטענתו של הרב מקארלין, כל מצבי האונס שבהם האונס לא הושם על הבעל על ידי אחר אבל על ידי עצמו, אינם אונס גמור, מפני שיש בהם תמיד בחירה חופשית. הריב"ש הכניס את המושג הזה בקשר למצב שהיה לאמיתו של דבר הרבה יותר מסובך, וכתב:

*מי שהיו נושין בו ממון והיה תפוס בבית הסוהר בעד החוב ההוא ואמרו לו קרובי אשתו אם תגרש אשתך נפרע
אנחנו בעדך החוב ההוא ותצא ממאסך והוא נתרצה בזה וגרש מרצונו. היאמר אדם שזה יהיה גט מעושה מפני
שעשה זה כדי לצאת מבית הסוהר? לא! שהרי לא היה תפוס כדי שיגרש אלא בעד חובו והגט אינו מעושה
אלא מרוצה.....*

כלומר, הבעל יכול לכתוב את נכסיו לטובת אשתו העתידה, אבל הוא גם יכול לעזובה.¹⁶⁴ הוא יכול לשלם את דמי הקנס ולשמור על אשתו, והוא יכול גם לגרשה. אפילו אם אין לו כסף הוא יכול ללוות. הוא יכול להשאיר במאסר ולשמור על אשתו, או לגרשה ולהשתחרר מן המאסר. נמצא, במקרים אלה של אונס על ידי עצמו, יש תמיד בחירה ואין אונס גמור. לכן יש צורך במשהו נוסף כדי לבטל את המתנה או הגט. לפי השיטה הראשונה, שיטת הרוב, זה צריך להיות מודעה. לפי השיטה השנייה, שיטת המיעוט, זה יכול להיות אף דבר אחר שיגלה את מצב האונס, כמו המתנה הראשונה הנסותרת. המשפט האחרון בקטע הנימוקי יוסף מתייחס בהכרח למצבים שבהם למרות שהבעל או הנדבן לא מסרו מודעה, יש גורם אוביקטיבי כלשהו שיאפשר לראות אותו כמגלה את האונס. רק על יסוד "מגלה" כזה אפשר לסמוך על העיקרון "כל היכא דידעין באונסיה". לפיכך במצב של בעל שקיבל עליו קנס ברצון אם לא יגרש את אשתו, אי אפשר לפסול את הגט על יסוד הכרה או שמועה שהוא נתן את הגט מפני פחד הקנס. לפי השיטה השנייה הזאת, יש צורך במעשה כלשהו שיגלה את האונס באופן אוביקטיבי. למשל, ניסיון להפחית את הקנס, כמו בשאלת המאירי מהרשב"א, יכול להיות מגלה את האונס והחרטה. אבל חשד, חשש או אפילו ודאות פנימית סוביקטיבית, אינם פוסלים את הגט. לכן מסקנת הרב בעל משכנות יעקב: ולדבריהם בגיטין וודאי יש לחוש אפילו באונסא דנפשיה, כל שיודעין שעושה מפני האונס ואפילו הביא הוא עצמו האונס עליו, קשה מאוד.

¹⁶³ המונח הזה משמעותו אונס אמיתי שלא משאיר שום ברירה. המגיד משנה השתמש במונח הזה בפירושו על רמב"ם הלכות זכיה ומתנה פ"ה ה"ד והוא נמצא גם כן בטור ובהערות הרמ"א על שולחן ערוך חושן משפט רמ"ב, ט'.
¹⁶⁴ בבא בתרא דף מ' ע"ב.

למה נחוש בדיוק? אם הוא עשה איזה מעשה המגלה את אונסו, הגט בטל ואם לאו, הגט כשר! אין שום חשיבות ואין שום תוקף לחרטה פנימית נסתרת של הבעל או לשמועה המתהלכת בסביבה כדי לפסול את הגט. גם לחוש שאולי הוא עשה איזה מעשה המגלה את אונסו לא מתקבל על הדעת כלל, ואף הנימוקי יוסף לא העלה זאת על דעתו.

לאחר כתיבת המאמר מצאתי תשובה של הפוסק המפורסם רבי אליה בן ברוך אבן חיים, הראנ"ח. בתשובה ס"ג הוא בחן ביסודיות את תשובת הרשב"א (חלק ד', סימן מ'), והבין שמדובר במצב שהבעל קיבל עליו קנס ברצון. כמעט שלוש מאות שנה קודם הרב יעקב מקארלין, הראנ"ח הציע להשוות את המצב של שאלת הרשב"א עם הסוגיה בגמרא בכא בתרא דף מ' ע"ב. הראנ"ח הבין שחרטת ראובן היא המגלה את מצב האונס שלו, ובמצב זה גיטו מעושה בלי מסירת מודעה. הוא השווה את שיטתו של הרשב"א עם שיטתם של רבנו חננאל והנימוקי יוסף בסוגית בבא בתרא מ' ע"ב. לדעתו במקרה שבו דן הרשב"א, אילו לא היתה חרטה ברורה, היה הגט כשר כל זמן שראובן לא מסר מודעה. סברת הראנ"ח הרבה יותר חריפה מסברת בעל משכנות יעקב, שלא הביא בחשבון את ההכרח בגורם אובייקטיבי המגלה את מצב האונס של ראובן. בלי גורם כזה יש צורך למסירת מודעה כדי לבטל את הגט. לכן, למרות ההבנה המוטעית של המצב האמיתי של השאלה שבה דן הרשב"א (בגלל הנוסח המקובל של הבית יוסף), הצליח הראנ"ח להגביל את הסתירה בין הרשב"א ותומכי דעת המיעוט לבין תומכי דעת הרוב למצב היחיד של חרטה. לכן החשבש לכתחילה לחרטה לפי הרמ"א, או אפילו בדיעבד לפי בעל משכנות יעקב, אינו סביר. רק כאשר אנו יודעים על חרטה ברורה שניתן לראות אותה כמגלה את האונס יש לבטל את הגט. אחרת הגט כשר כל זמן שהבעל לא מסר מודעה.

מכל מקום אנו עוסקים בדעת המיעוט שלא נתקבלה להלכה.¹⁶⁵ עמדתו של הרב יעקב מקארלין לדחות את דעת הרוב ולהסכים לדעת המיעוט המחמיר ראויה לביקורת.¹⁶⁶ קל להוכיח שכל הראשונים שציטטנו למעלה, לא הסכימו לדעת המיעוט. ראינו שלפי דעת המיעוט במצב של בעל המקבל עליו ברצון קנס אם לא יגרש את אשתו, אנו צריכים למעשה המגלה את האונס, אחרת הגט כשר. זה סותר את דעתם של כל הראשונים: רבנו פרץ, הריטב"א, הריב"ש, הרשב"ץ, ר' מיימון, מהרי"ק ור' יוסף קארו בשולחן ערוך. כולם מסכימים שצריכים מודעה כדי לפסול את הגט. במיוחד הכללים שהביעו הריטב"א והמהרי"ק מתנגדים לדעת המיעוט הזה.

ריטב"א

שלא מצינו שיהא חשוב אונס בגט אלא באונס הבא לו שלא מעצמו¹⁶⁷

¹⁶⁵ רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה פ"ה, ה"ד וטש"ע ח"מ ס' רמ"ב ס"ט.
¹⁶⁶ יש עוד להוסיף שלפי שיטת הרמ"א בהבנת תשובת הרשב"א, יש מחלוקת בין הר"ף לבין הרשב"א ולכן ברמ"א בשולחן ערוך אה"ע ס' קל"ד יש סתירה עקרונית. אכן בריש סע' ד' פסק כמו הר"ף ובסוף הסע' פסק כמו הרשב"א! ואי אפשר לומר שהרשב"א מסכים לרישא, מפני שבמקרה של ערבון הבעל מקבל ממון שהרי המחבר פסק כמו הריב"ש שאין קבלת הכסף מועילה להכשיר את הגט המעושה. ועוד שכתב בהדיא שאין הערבון אונס! ולכן איך יעלה על הדעת לפסוק ברישא כמו הר"ף ובסיפא כמו הרשב"א? הרי תרתי דסתרי! ועוד יותר תגדל הפליאה אף על המשכנות יעקב ועל הבית דין הגדול, כאשר ניקח בחשבון שהרשב"א הקיל הרבה במצב השבועה שבה החמיר הר"ף ואיך יעלה על הדעת שהרשב"א יחמיר כל כך במצב יותר קל של הקנס המקובל ברצון ולא יעשה הפרש ברור בין הקנס המקובל ברצון ובין הקנס המעושה שלא ברצון?

¹⁶⁷ וזה נוסח התחלת התשובה: "זו אינה טענה לפסול הגט בדיעבד משני טעמים: חדא שלא מצינו שיהא חשוב אונס בגט אלא באונס הבא לו שלא מעצמו. אבל שבועה זו שהוא קורא אותה אונס, הוא הביאה על עצמו שהרי מרצון נפשו חייב עצמו בשבועה לגרש. לפי שגמר בדעתו לגרש על כל פנים, ונשבע לזרוזי נפשיה. ואם נתחרט אחר שבועה ואינו מגרש אלא מחמתה, היה לו לבקש צד להיות נקי משבועתו או לגלות דעתו למסור מודעה בכך..." במהדורת קאפח הגרסה היא: או לגלות דעתו או למסור מודעה בכך.

על סמך זה יש שרוצים לטעון שגילוי דעתו שהוא מגרש מפני השבועה, מספיק לפסול את הגט. אבל הדבר לא סביר: קודם כל יש סתירה פנימית בנוסח הזה שהרי אם גילוי דעתו מספיק, למה לו להזכיר את המודעה? שנית, הריטב"א נוקט את שיטתו של הרב רבינו פרץ לפיה השבועה רק דומה לאונס אבל אינה אונס ועוד בנידון סימן צו הייתה חרטה גלויה קודם נתינת הגט ובכל זאת כתב הריטב"א: "זו אינה טענה לפסול הגט בדיעבד". הרי ברור שהריטב"א לא פסל את הגט על-סמך גילוי דעתו של הבעל אבל הוא דרש מסירת מודעה הלכתית. וזה תואם את גרסתו והבנתו של הבית יוסף.

גם הרדב"ז קיבל את העיקרון הזה, אכן הוא כתב: "וטעמא דמלתא דאונס שאדם מביא על עצמו לא הוי אונס שהרי בשעה שנשבע לגרש, מדעתו נשבע וגם עתה שרוצה לגרש ולקיים שבועתו, מדעתו הוא" (רדב"ז, ח"ג סימן תקפב), ועוד "מ"מ גט גמור הוא שאין זה אונס כיון שהוא הביא האונס על עצמו" (רדב"ז ח"א סימן קסא).

דאין אונס אלא הבא לאדם מחמת אחרים זולתו לאפוקי זה שהביא האונס עליו.

אבל אפילו לפי דעת הרשב"א, אם משווים אותה לדעת המיעוט (ר"ן ור"ח) יש צורך למגלה את האונס ובנידון הגט יש צורך למגלה את החרטה. אבל אין שום תוקף לחרטה פנימית של הבעל או לשמועה המתהלכת בלי מגלה חיצוני של חרטתת הבעל. ולכן אין שום הצדקה לחוש לחרטה אפשרית פנימית ונסתרת ועמדתם של הרמ"א, המשכנות יעקב ובית הדין הגדול קשה מאוד.

מכל מקום כל הסברות האלו נובעות מנוסח לקוי ומטעה של השאלה עליה דן הרשב"א בתשובה מ' מחלק ד' של תשובותיו. וכך גם הדבר לגבי טענותיו של המשכנות יעקב. למסקנה: החקיקה הקיימת של הרבנות הראשית, שכנראה הולכת בעקבות רבי יעקב מקארלין, היא תוצאה של נוסח משובש ומתנגדת לחלוטין להוראות הראשונים (עד ועד בכלל עריכת השולחן ערוך) שלא הושפעו על ידי ההבנה המוטעית של הרשב"א. המצב הנוכחי נובע מהטעות הזו שעד היום הזה לא הודו בה.

וגם הגר"א כתב בביאור הגר"א סימן קנד, סעיף כג, אות עא: "וכך כתבו הרבה פוסקים דכל דבר שאדם עושה מעצמו אין משום אונס". מכל מקום יש סתירה בין התשובה הזו לבין חידושי הריטב"א שקשה להלמה, אבל כידוע, מעשה רב ויש לתת עדיפות לתשובה שהיא הלכה למעשה.